

Inventarisatie

Bestemmingsplan Centrum

Januari 2013

Gemeente Maastricht

stricht januari 2013

pagina 1

Inhoudsopgave

1	Toelichting	3
1.1	Inleiding en systematiek	3

2	Algemene richtlijnen	4
2.1	Algemene richtlijnen voor onderhoud, restauratie, wijziging en herbestemming van dominante en kenmerkende bouwwerken alsmede voor waardevolle cultuurhistorische elementen	4
2.2	Algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen van waardevolle groenelementen	6
2.3	Algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen in cultuurhistorische attentiegebieden en beschermde stadsgezichten	6

3	Inventarisatie en specifieke richtlijnen	7
3.1	Inventarisatie en specifieke richtlijnen dominante en kenmerkende bouwwerken	7
3.2	Inventarisatie en specifieke richtlijnen cultuurhistorische attentiegebieden	
3.3	Inventarisatie en specifieke richtlijnen waardevolle cultuurhistorische elementen	
3.4	Inventarisatie en specifieke richtlijnen waardevolle groenelementen	

1 Toelichting

1.1 Inleiding en systematiek

Het voorliggende deelrapport *Inventarisatie* vormt een van de drie onderleggers die ten doel hebben het cultureel erfgoed van het bestemmingsplangebied Centrum, goed gemotiveerd en gedocumenteerd, planologisch te beschermen (zie hiervoor de toelichting en de regels van dit bestemmingsplan)

Het is van belang om rekening te houden met de wettelijke verplichtingen, zoals vermeld in de wet Ruimtelijke Ordening en zoals vastgesteld door jurisprudentie. De voornaamste bepaling hierbij is de verplichting om iedere beslissing of aanbeveling goed te motiveren. Om aan deze eisen te voldoen is het noodzakelijk gebleken om het onderzoek op te delen in een drietal onderleggers die respectievelijk inzoomen op macro-niveau, micro-niveau en ondergronds niveau. Dit resulteert in een onderbouwing in drie deelrapporten *ruimtelijke karakteristiek*, *Inventarisatie*, en *Archeologie* waarin de waarden en verwachtingen zijn beschreven.

Deze worden vertaald in een beheer- en sturingskaart voor een analoge verbeelding. De juridische consequenties worden vervolgens in de planverbeelding vastgelegd. De beheer- en sturingskaart zelf heeft geen formele status, maar dient als extra visueel hulpmiddel. Vanwege de hoge concentratie aan onderdelen worden de archeologische zones op een aparte beheer- en sturingskaart vermeld.

Macro-niveau

Het deelrapport *Ruimtelijke karakteristiek* behandelt het bestemmingsplangebied Centrum op stedenbouwkundig niveau. Hierin wordt een aantal thema's behandeld (waaronder infrastructuur, groen, bebouwing, verkaveling) dat samen het karakter van het bestemmingsplangebied bepaalt. Ook de beeldkwaliteit is in kaart gebracht. Het rapport *Ruimtelijke karakteristiek* dient ter motivering voor de planologische bescherming van het bestemmingsplangebied Centrum. Daarnaast kan het worden aangewend als instrument en inspiratiebron voor het beheer en de verdere ontwikkeling van het gebied.

Micro-niveau

Het deelrapport *Inventarisatie* behandelt het bestemmingsplangebied Centrum op object- en structuurniveau. Het rapport dient als motivering voor de planologische bescherming van behoudenswaardige panden, complexen, objecten, structuren en groenelementen. Omdat niet alleen het pand, maar ook de directe omgeving van belang is ook deze bij het behoud van de specifieke karakteristiek meegenomen in de beschrijving. Door de toevoeging van zowel algemene als specifieke richtlijnen kan het worden toegepast als instrument voor het beheer en de ontwikkeling op pand- of objectniveau en op structuurniveau. Het deelrapport *Inventarisatie* is van belang bij de beoordeling van de omgevingsvergunning met de activiteit bouwen, slopen en/of aanleggen en bij de ontwikkeling van bouwplannen.

Ondergronds niveau

Het deelrapport *Archeologie* heeft betrekking op het bodemarchief. Dit rapport fungeert als motivering van de planologische bescherming van de ondergrondse behoudenswaardigheden. Het rapport dient te worden geraadpleegd bij beslissingen op stedenbouwkundig niveau, bij de behandeling van ontheffingsprocedures en projectbesluiten en bij de beoordeling van de omgevingsvergunning met de activiteit bouwen, slopen en/of aanleggen.

Elk rapport moet worden beschouwd als een op zichzelf staand product en behelst enkele specifieke toepassingsmogelijkheden. Niettemin moeten deze drie rapporten die samen het MPE bestemmingsplan Centrum inhoud geven, als één totaalonderzoek worden beschouwd. Vandaar dat ze als onderdeel van het bestemmingsplan in de inspraak worden gebracht en de bijbehorende procedures zullen doorlopen.

2 Algemene richtlijnen

2.1 Algemene richtlijnen voor onderhoud, restauratie, wijziging en herbestemming van dominante en kenmerkende bouwwerken alsmede voor waardevolle cultuurhistorische elementen

De algemene uitgangspunten voor werkzaamheden aan cultuurhistorisch erfgoed zijn hieronder weergegeven. Of het nu een restauratie betreft, het aanpassen aan de huidige gebruikseisen of een herontwikkeling ten behoeve van toekomstig ander gebruik, de uitgangspunten welke hieronder staan beschreven moeten altijd een leidende rol spelen in het denkproces van omgang met cultureel erfgoed. Indien met gemotiveerde redenen voor vernieuwing en herontwikkeling wordt gekozen, dient dit eveneens te gebeuren vanuit deze cultuurhistorische randvoorwaarden.

Behoud gaat voor vernieuwen

Historische constructies, structuren en bouwmaterialen geven een pand belangrijke monumentale en historische waarde. Door de aanwezigheid hiervan is de geschiedenis en ontwikkeling van het monument afleesbaar. Vervangen of wijzigen van de bestaande constructies, structuren, materialen, details en indien van toepassing waardevolle interieuronderdelen gaan ten koste van de bouw- en cultuurhistorische waarde. Daarom dienen deze waarden gerespecteerd te worden.

Behoud door zorgvuldig ontwikkelen en vernieuwen

Toevoegingen dienen tot stand te komen op, in of bij de minst kwetsbare plekken van het beschermde pand. Een eigentijds ontwerp heeft hierbij de voorkeur, waarbij moderne materialen mogelijk zijn, mits passend bij de bestaande textuur en het kleurengamma. Dergelijke ingrepen dienen zorgvuldig te worden afgewogen en terughoudend worden vormgegeven.

Veranderingen of toevoegingen dienen bij voorkeur reversibel te zijn. Dit wil zeggen dat deze ooit weer ongedaan gemaakt kunnen worden zonder de monumentale waarden aan te tasten. De toe te passen technieken mogen geen mechanische, fysische of chemische schade toebrengen aan een monument.

Structuren eerbiedigen

Externe hoofdstructuren moeten gerespecteerd worden; dit geldt voor de voor- en achtergevelrooilijnen en de herkenbaarheid van bouwvolumes, zoals achterhuizen, schuren, koetshuizen en tuinhuizen.

Ook de interne structuur dient zoveel mogelijk in tact te blijven. Ingrepen in de structuur dienen te gebeuren met de grootst mogelijke zorgvuldigheid, waarbij optimaal aansluiting gezocht wordt bij het oorspronkelijke concept. Ingrepen moeten zodanig uitgevoerd worden, dat de oorspronkelijke structuur herkenbaar blijft.

Respect voor historisch materiaal

Alvorens tot vervanging van historisch materiaal over te gaan moet eerst onderzocht worden of bij het bestaande materiaal in slechte staat technisch herstel mogelijk is. Bij noodzakelijke vervanging van historisch materiaal wordt tot op detailniveau uitgegaan van gelijksoortig materiaalgebruik conform bestaande toestand. Indien dit niet mogelijk blijkt dient aansluiting gezocht te worden bij de historische materialen en substanties.

Respect voor authenticiteit

Bij restauratie moet men de historische gelaagdheid en de afleesbaarheid van het verleden in vormgeving, constructie en materiaalgebruik respecteren. Het transformatieproces, door verandering van het gebruik of functie, dat een gebouw door de tijd heen ondergaat, heeft historische waarde. Een monument ontleent ondermeer zijn waarde aan de bouwgeschiedenis.

Indien het oorspronkelijke materiaal reeds volledig verloren is gegaan wordt niet gepleit voor reconstructie, maar voor een eigentijds ontwerp zodat de geschiedenis in afleesbaar blijft.

Respect voor details

De kwaliteit van een monument wordt vaak bepaald door de aanwezigheid van historische bouwdetails. De oorspronkelijke detaillering in de vorm van voegwerk, gevelafwerking, decoraties, metselpatronen, roedeverdelingen in vensters, et cetera dient optimaal gerespecteerd te worden. Indien er sprake is van eigentijdse interventies, dient de detaillering qua maat en schaal in overeenstemming te zijn met het historische karakter van het pand.

Afweging bij sloop

Indien in uitzonderlijke gevallen ondanks de monumentale waarden toch sprake is van een afweging tot gehele of gedeeltelijke sloop van een rijksmonument of een gemeentelijk monument in het Maastrichts Planologisch Erfgoed (MPE) dient een zorgvuldige belangenafweging plaats te vinden.

Dit wil zeggen dat bij de planvorming het volgende vereist is:

- een gefundeerde onderbouwing dat behoud niet mogelijk is (technisch en ruimtelijk).
- documentatie van de te slopen onderdelen in de vorm van een bouwhistorische rapportage met fotomateriaal en opmetingstekeningen.

Archeologische toets bij graafwerkzaamheden

Indien er graafwerkzaamheden plaatsvinden dieper dan 40 cm is een toets, of een nader archeologisch onderzoek uitgevoerd moet worden, verplicht indien:

- de ingreep gelegen is binnen een straal van 50 meter van een bekende vindplaats of historisch relict, omdat hierbinnen de kans groot is aanvullende informatie hierover aan te treffen (archeologische zone A)
- de ingreep gelegen is binnen de eerste stadsmuur (de zero-tolerance-zone ofwel archeologische zone A).
- De ingreep gelegen is binnen:
 - de eerste en tweede stadsmuur of binnen een historische dorpskern en een omvang heeft van minimaal 250 m² (archeologische zone B)
 - het buitengebied en een omvang heeft van minimaal 2500 m² (archeologische zone C)

Gebrekenrapport, bouwtechnisch rapport en/of cultuurhistorisch rapport (met bouwhistorisch onderzoek)

Indien de bouwkundige en/of monumentale kwaliteit van het object vooraf niet bekend is, kan het zijn dat bij de planbeoordeling een onderbouwing hiervan wordt vereist. Voor meer informatie hierover wordt verwezen naar de indieningseisen van de vergunning en de planregels van het bestemmingsplan.

Zorgvuldigheid tijdens uitvoering werkzaamheden

Historisch waardevolle elementen moeten tijdens restauratie- en verbouwwerkzaamheden afdoende beschermd worden tegen beschadigingen.

Indien tijdens de uitvoering van vergunde werkzaamheden historische onderdelen (zowel wanneer dit archeologische elementen als bouwhistorische elementen betreft) te voorschijn komen waarvan het bestaan voordien niet bekend was, is de vergunninghouder verplicht dit te melden bij de gemeente Maastricht.

2.2 Algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen van waardevolle groenelementen

- Behoud gaat vóór vernieuwen, vervangen of wijzigen. Indien toch voor vernieuwing, vervanging of wijziging wordt gekozen vanwege bijvoorbeeld afsterven of ziekte, dient dit te geschieden vanuit deze cultuurhistorische randvoorwaarden. De karakteristieke elementen en patronen in het landschap alsmede de sporen die de natuur en de mens in het landschap hebben achtergelaten, moet men zoveel mogelijk intact laten en het uiterlijk daarvan zoveel mogelijk behouden, respecteren en zo mogelijk versterken.
- Bij onderhoud en/of verandering moet men de plaatsing, vorm, groeiwijze, omvang en structuur respecteren. Er dient zoveel mogelijk aansluiting gezocht te worden bij de omgevingsarchitectuur en de cultuurhistorische karakteristiek.
- Bij herplant of nieuwe beplanting dient uitgegaan te worden van de oorspronkelijke soort, tenzij deskundig advies anders uitwijst.
- Geen schade in algemene zin mag worden toegebracht aan het waardevol groenelement alsmede moeten snoei- en onderhoudswerkzaamheden en/of het gebruik van bestrijdingsmiddelen, dusdanig uitgevoerd worden dat geen blijvende schade wordt toegebracht aan het waardevol groenelement.
- Bebouwing, aanleggen of slopen binnen, bij, op of aan een waardevol groenelement is alleen mogelijk indien de bestaande karakteristieken qua maat, schaal, materiaal en kleur gehandhaafd blijven.

2.3 Algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen in cultuurhistorische attentiegebieden en beschermde stadsgezichten

- Bij vernieuwing, vervanging of wijziging dient dit te geschieden vanuit deze cultuurhistorische randvoorwaarden en bij voorkeur middels een eigentijds ontwerp, afgestemd op de omgeving. De historisch gegroeide en stedenbouwkundige structuur, inclusief de openbare ruimte en groenstructuren, moet men zoveel mogelijk intact laten en de ruimtelijke samenhang daarvan zoveel mogelijk behouden, respecteren en zo mogelijk versterken.
- Bij onderhoud en/ of verandering moet men het oorspronkelijk stedenbouwkundig concept respecteren. Hierbij dient rekening gehouden te worden met oorspronkelijke en/of bestaande rooilijnen, bouwmassa's, hoogten, bebouwingseenheden, kapvormen, situering, openingen in de gevelwand, parcelering, groenstructuren enz.
- Wijzigingen in het cultuurhistorisch attentiegebied of het beschermd stadsgezicht moeten afgestemd zijn op de schaal en maat van de historische karakteristiek en het architectonisch idioom. Gevel- en raamindeling, kleur- en materiaalgebruik alsmede de textuur en de korrelgrootte van de vernieuwing dienen afgestemd te zijn op de omgeving.
- Bij de inrichting van de openbare ruimte dient men rekening te houden met waardevolle details zoals bijvoorbeeld straatmeubilair, terreinafscheidingen, bestratingsmateriaal en beeldbepalende bomen of hagen.
- Bij sloop van niet nader gewaardeerde panden, dient een cultuurhistorische verkenning te worden uitgevoerd, om vast te kunnen stellen of er niet eerder opgemerkte cultuurhistorische waarden aanwezig zijn en om de juiste afweging tot besluit tot sloop te kunnen maken.

3 Inventarisatie en specifieke richtlijnen

3.1 Inventarisatie en specifieke richtlijnen dominante en kenmerkende bouwwerken

ADRES	Oeverwal 3-4 6221 EN Maastricht
GEGEVENS	Oorspronkelijke functie: woonhuis bij Brouwerij de Ridder Huidige functie: kantoor / woonhuis
STATUS	Dominant bouwwerk
FOTO'S	 <p>Oeverwal 3-4</p>
OMSCHRIJVING	<p>Inleiding</p> <p>Dubbel woonhuis in eclecticisme stijl uit 1903, gelegen binnen de bebouwde kom en binnen het beschermd stadsgezicht van Maastricht. Het pand maakt van oudsher onderdeel uit van het brouwerijcomplex De Ridder en werd gebouwd in opdracht van de familie Aubel.</p> <p>Beschrijving</p> <p>Tussenwoning, boven een kelder opgebouwd uit twee bouwlagen onder een mansarddak, gedekt met zink en Tuiles-du-Nord. In het voorste dakvlak zijn vier oorspronkelijke dakkapellen met een houten fronton (drie maal half rond en éénmaal driehoekig) en oorspronkelijke draairamen. De tweede dakkapel van links is rijker vormgegeven en heeft voluutvormige vleugelstukken. Aan het dak is een bakgoot met een geprofileerde houten gootlijst met klosjes, die steunt op hardstenen consoles van de kroonlijst.</p> <p>Het pand is zeven gevelassen breed. De linker vijf (nr.3) zijn rijker vormgegeven dan de rechter twee (nr.4), waardoor een asymmetrisch gevelbeeld ontstaat. Het pand heeft een hoge hardstenen plint met kelderlichten, die bij het linker deel doorloopt tot aan de eerste verdieping en voorzien is van horizontale groeven. Onder de begane grond vensters zijn terugliggende hardstenen panelen. In de derde gevelas van links is een toegang met een hoge hardstenen trap en een decoratieve, dubbele houten voordeur met bovenlicht. Links en rechts van de deur zijn steeds twee vensters, voorzien van hardstenen omlijstingen met een hardstenen architraaf aan de bovenzijde. Ze bevatten oorspronkelijke houten schuiframen. Het rechter deel is boven de plint opgetrokken in baksteen en heeft in de linker gevelas een toegang met een hardstenen omlijsting. Deze is voorzien van een oorspronkelijke decoratieve voordeur met bovenlicht en een hardstenen trapje. Rechts van de deur is een breed venster met een hardstenen omlijsting en een oorspronkelijk driedelig houten raam met ongedeeld bovenlicht. Boven de begane grond is over de gehele breedte van de voorgevel een hoge hardstenen lijst, waarin in de derde gevelas van links een balkon op hardstenen consoles is opgenomen. Het balkon heeft hardstenen balusters in de balustrade. Onder de vensters van het linker deel van het pand zijn schijnbalustrades met dezelfde balusters aangebracht. Onder de vensters van het rechter deel zijn hardstenen panelen. De vensters en de balkonpui van het linker deel hebben hardstenen omlijstingen met een half rond fronton. Ze bezitten oorspronkelijke</p>

	<p>houten T-ramen en een oorspronkelijke balkondeur. De vensters van het rechter deel hebben een geprofileerde hardstenen omlijsting. De gevel wordt afgesloten door een hoge hardstenen kroonlijst met panelen en gootconsoles.</p>
<p>WAARDERING</p>	<p>Het bouwwerk is “dominant” gewaardeerd vanwege zijn historisch-ruimtelijke samenhang en architectuurhistorische en cultuurhistorische waarden en meer in het bijzonder omdat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het object deel uit maakt van de historische stedenbouwkundige structuur van Wyck, waarvan de oorspronkelijke ruimtelijke structuur nog herkenbaar aanwezig is. • het object onderdeel is van en ondersteunend is aan een straatwand met voorgevels uit overwegend dezelfde bouwperiode, die een eenheid vormen door maatvoering en ritmering. • het object architectuurhistorische betekenis heeft vanwege de esthetische kwaliteit van het ontwerp. • het ontwerp een hoge mate van architectonische gaafheid bezit. • Het een bijzonder materiaalgebruik en bijzondere ornamenten heeft, zoals de hardstenen sierbekleding, omlijstingen en balusters. • het object betekenis voor de plaatselijke geschiedenis als uitdrukking van een sociaal-economische ontwikkeling bezit, als onderdeel van het brouwerijcomplex De Ridder. <p>Waardevolle elementen die bijdragen aan bovengenoemde waardering zijn onder andere:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de hardstenen plint • de hardstenen omlijstingen en lijsten • de hardstenen balusters • de hardstenen stoepjes • de oorspronkelijke deuren • de oorspronkelijke ramen • de gootlijst • de oorspronkelijke dakkapellen
<p>RICHTLIJNEN</p>	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende panden, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. • Voor de algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen in cultuurhistorische attentiegebieden en beschermde stadsgezichten, zie paragraaf 2.3 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geen aanvullende richtlijnen.

ADRES	Oeverwal 7-9 / Wycker Heidenstraat 4 6221 EN Maastricht 6221 EP Maastricht
GEGEVENS	Oorspronkelijke functie: brouwerij de Ridder Huidige functie: brouwerij de Ridder
STATUS	Dominant bouwwerk (magazijn en koelhuis)
FOTO'S	 <p data-bbox="451 943 783 965"><i>Oeverwal 7-9, magazijn op voorterrein</i></p> <p data-bbox="1042 943 1390 965"><i>Het magazijn en het koelhuis (achteraan)</i></p>
OMSCHRIJVING	<p data-bbox="451 1010 568 1032">Inleiding</p> <p data-bbox="451 1039 1406 1099">Magazijn/expeditiecentrum en koelhuis van Brouwerij de Ridder uit ca.1900 en 1945, gelegen binnen de bebouwde kom en binnen het beschermd stadsgezicht van Maastricht.</p> <p data-bbox="451 1133 611 1155">Beschrijving</p> <p data-bbox="451 1167 762 1189"><i>Magazijn/ expeditiecentrum</i></p> <p data-bbox="451 1200 1406 1417">Het magazijn annex expeditiecentrum werd in 1900 gebouwd in opdracht van de gebroeders Van Aubel. Het gebouw fungeerde als expeditiecentrum met opvaart, remise, stallen en getuigkamers. Het pand is opgebouwd uit twee bouwlagen onder een mansardedak dat gedekt is met grijze (opnieuw) verbeterde Hollandse pannen, waarbij aan de voorzijde van het pand vier dakkapellen zijn aangebracht. Deze oorspronkelijke dakkapellen hebben een houten fronton en oorspronkelijke draairamen. Aan het dak bevindt zich een bakgoot.</p> <p data-bbox="451 1424 1406 1832">De voorgevel heeft een plint van hardstenen platen en is daarboven opgetrokken in baksteen. Het metselwerk is later wit geschilderd. Op de begane grond is links een vierkant venster met een oorspronkelijke houten kruisraam met meerruits roedenverdeling en een hardstenen onderdorpel. Rechts daarvan zijn twee segmentboogvormige poortopeningen een oorspronkelijke dubbele houten poorten. Aan weerszijden van de poortopeningen zijn hardstenen schampstenen. Boven de poortopeningen zijn gesmede rozetankers aangebracht. Tussen de poorten is een smal venster, waarvan het raam vervangen is door een rooster. Rechts van de rechter poort is een smal venster met een houten meerruits schuifraam en een toegang met een vernieuwde deur en een zesruits bovenlicht. Boven de rechter poort is een gestuct paneel met daarop de tekst 'BROUWERIJ – DE RIDDER - '. Op de eerste verdieping zijn acht identieke hoge vensters met hardstenen onderdorpels en oorspronkelijk houten kruisraam met meerruits raamvleugels.</p> <p data-bbox="451 1865 547 1888"><i>Koelhuis</i></p> <p data-bbox="451 1899 1406 2020">Het hoogoprijzende koelhuis is gebouwd in 1945 op een rechthoekige plattegrond onder een zadeldak dat gedekt is met grijze (opnieuw) verbeterde Hollandse pannen. In het midden van het dak is een uitgebouwde verhoging met een zadeldakje waarop de reclametekst van de brouwerij in sierlijke neonletters staat. Aan de brede gevelzijden</p>

	<p>heeft het pand op twee bovenste verdiepingen twee tot vijf vensterassen met stalen ramen met een meerruits roede-verdeling. Aan de korte gevelzijden heeft het koelhuis drie vensterassen met eveneens ramen met stalen roede-verdeling. Dit bouwvolume werd ontworpen door architect-ingenieur P. Knols, die vlak voor de Tweede Wereldoorlog ook het Eiffelgebouw van de aardewerkfabriek Sphinx aan de Boschstraat heeft ontworpen.</p>
<p>WAARDERING</p>	<p>Het bouwwerk is “dominant” gewaardeerd vanwege zijn historisch-ruimtelijke samenhang en architectuurhistorische en cultuurhistorische waarden en meer in het bijzonder omdat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de objecten deel uit maken van de historische stedenbouwkundige structuur van Wyck, waarvan de oorspronkelijke ruimtelijke structuur nog herkenbaar aanwezig is. • het magazijn onderdeel is van en ondersteunend is aan een straatwand met voorgevels uit overwegend dezelfde bouwperiode, die een eenheid vormen door maatvoering en ritmering. • de objecten architectuurhistorische betekenis hebben vanwege de esthetische kwaliteit van de ontwerpen die een hoog industrieel karakter hebben. • de ontwerpen een hoge mate van architectonische gaafheid bezitten. • het object betekenis voor de plaatselijke geschiedenis als uitdrukking van een sociaal-economische ontwikkeling bezit, als onderdeel van het brouwerijcomplex De Ridder. <p>Waardevolle elementen die bijdragen aan bovengenoemde waardering zijn onder andere:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de hardstenen plint van het magazijn • de hardstenen onderdorpels van het magazijn • de oorspronkelijke ramen van het magazijn • de oorspronkelijke poorten van het magazijn • de dakkapellen van het magazijn • de stalen ramen van het koelhuis • de neon dakreclame van het koelhuis
<p>RICHTLIJNEN</p>	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende panden, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. • Voor de algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen in cultuurhistorische attentiegebieden en beschermde stadsgezichten, zie paragraaf 2.3 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geen aanvullende richtlijnen.

Cultuurwaardenonderzoek Deelrapport Archeologie *Bestemmingsplan Centrum*

januari 2013

Gemeente Maastricht

Colofon

Cultuurwaardenonderzoek
Deelrapport Archeologie
Bestemmingsplan Centrum

Auteur: A.C. Mientjes (Gemeente Maastricht)
P.M.M. Hermans (Gemeente Maastricht)
Datum: januari 2013
Versie: definitieve versie

Afbeelding omslag: panorama van Maastricht getekend omstreeks 1574 door Simon de Bellomonte, kanunnik van het kapittel van Sint Servaas.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
2	Werkwijze archeologisch bureauonderzoek	6
3	Gebiedsbeschrijving	8
3.1	Inleiding	8
3.2	Geologie, geomorfologie en bodem	11
	De diepere ondergrond	11
	Rivierterrassen en lössafzettingen	12
	Holocene rivier(dal)vlakte	14
	Bodems 14	
<hr/>		
4	Maastrichts Planologisch Erfgoedregime	17
5	Archeologische waarden	20
5.1	AMK-terreinen (Archeologische Monumentenkaart)	20
	Onze-Lieve-Vrouwekerk/Pandhof (AMK nummer 8516)	20
	Op de Thermen (AMK nummer 8517)	21
	Markt (AMK nummer 8518)	21
	Maas: Romeinse brug (AMK nummer 8519)	22
	Oude stadskern van Maastricht (AMK nummer 16343)	24
5.2	Historische relictten	25
	Klooster Calvariëenberg (Rijksmonumentnummer 26637)	25
	Sint Andriesklooster (Rijksmonumentnummer 26645)	25
	Watermolen De Vijf Koppen (Rijksmonumentnummer 26700)	26
	Hofje van de XII Apostelen (Rijksmonumentnummer 26722)	26
	Bonnefantenklooster (Rijksmonumentnummer 26750)	26
	Sint Matthiaskerk (Rijksmonumentnummer 26800)	27
	Grauwzustersklooster (Rijksmonumentnummer 26817)	27
	Dal van Josaphat, op het terrein van de Beyart (Rijksmonumentnummer 26874)	28
	Capucijnenklooster (Rijksmonumentnummer 26932)	29
	Cellenbroedersklooster (Rijksmonumentnummer 26947)	29
	Faliezustersconvent (Rijksmonumentnummer 26964)	30
	Hof van Tilly (Rijksmonumentnummer 27017)	30
	Kruisherenklooster (Rijksmonumentnummers 27253 en 27254)	30
	Tweede Minderbroedersklooster (Rijksmonumentnummer 27386)	31
	Leeuwenmolen (Rijksmonumentnummer 27486)	31
	Huis Vilain XIII (Rijksmonumentnummer 27665)	31
	Papiermolen De Ancker (Rijksmonumentnummer 27725)	32
	Klooster van de Nieuwenhof (Rijksmonumentnummer 27757)	32
	Watermolen De Reek (Rijksmonumentnummer 46782)	33

5.3	Archeologisch kader en vindplaatsen	34
	Neolithicum	34
	IJzertijd 35	
	Romeinse tijd	36
	Middeleeuwen	44
	Nieuwe en Nieuwste tijd	57
<hr/>		
6	Literatuur	66
7	Lijst van afbeeldingen en foto's	73
	Bijlage 1	75
	Catalogus van archeologische vindplaatsen	75
<hr/>		
8	Bijlage 2	109
	Archeologische waardenkaart	109
	Archeologische beheer- en sturingskaart	109

1 Inleiding

Dit deelrapport Archeologie is opgesteld ten behoeve van de implementatie van het Maastrichts Planologisch Erfgoedregime (afgekort MPE) in het bestemmingsplan Centrum. Het rapport heeft betrekking op het bodemarchief, en fungeert als motivering van de planologische bescherming van de archeologische zones zoals vermeld in het onderhavige bestemmingsplan. Het deelrapport Archeologie dient te worden geraadpleegd door een deskundige op het gebied van archeologie van de gemeente Maastricht bij beslissingen op stedenbouwkundig niveau, bij de behandeling van de omgevingsvergunning voor de activiteiten bouwen, aanleggen, en slopen, of het opheffen voor planologisch strijdig gebruik.

2 Werkwijze archeologisch bureauonderzoek

Dit deelrapport Archeologie behorende bij het bestemmingsplan Centrum is tot stand gekomen met behulp van de nauwkeurige bestudering van bekende archeologische waarden binnen het plangebied, literatuurstudie, en de raadpleging van andere relevante informatiebronnen. Archeologische vindplaatsen zijn onderzocht aan de hand van twee databases:

1. Het Wetenschappelijk Onderzoekskader (WOK) voor het gemeentelijk gebied van Maastricht, opgesteld in het kader van het A2-project in 2008.¹ De in deze database opgenomen bekende archeologische waarden worden gevisualiseerd in en beheerd binnen het gemeentelijke Geografische Informatie Systeem, Flexiweb (applicatie van Bentley Benelux BV).
2. Het landelijke Archeologisch Informatie Systeem (Archis II) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), waarin archeologische waarnemingen en monumenten (AMK-terreinen) zijn opgenomen.

Beide databases verschaffen een compleet beeld van alle tot nu bekende archeologische waarden in het historische centrum van Maastricht. Tijdens de inventarisatie is de gemeentelijke database (Flexiweb) geactualiseerd en vergeleken met de landelijke database van Archis II. Waar nodig zijn correcties doorgevoerd, met name in het geval van foutieve coördinaten. Daarnaast zijn gegevens van alle geregistreerde archeologische opgravingen verzameld. Tot slot is in aanvulling op beide databases ook de Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Limburg geraadpleegd.

Voor de reconstructie van de landschappelijke setting is gebruik gemaakt van de geomorfologische kaart (Berg 1989; Berg en Cate 1987) en bodemkaart (Steur en Heijink 1991; Vleeshouwer en Damoiseaux 1990) en de daarbij behorende toelichtingen. Tevens is achtergrondliteratuur geraadpleegd inzake de geologische en morfologische ontwikkeling van de Maasvallei, en de sedimentologische en bodemkundige geschiedenis van rivier- en lössafzettingen in het gebied. Tenslotte is ook een aantal verslagen van opgravingen in en nabij de Maastrichtse binnenstad en Wyck bestudeert, die relevante gegevens bevatten over

¹ Quadflieg en Visser 2008.

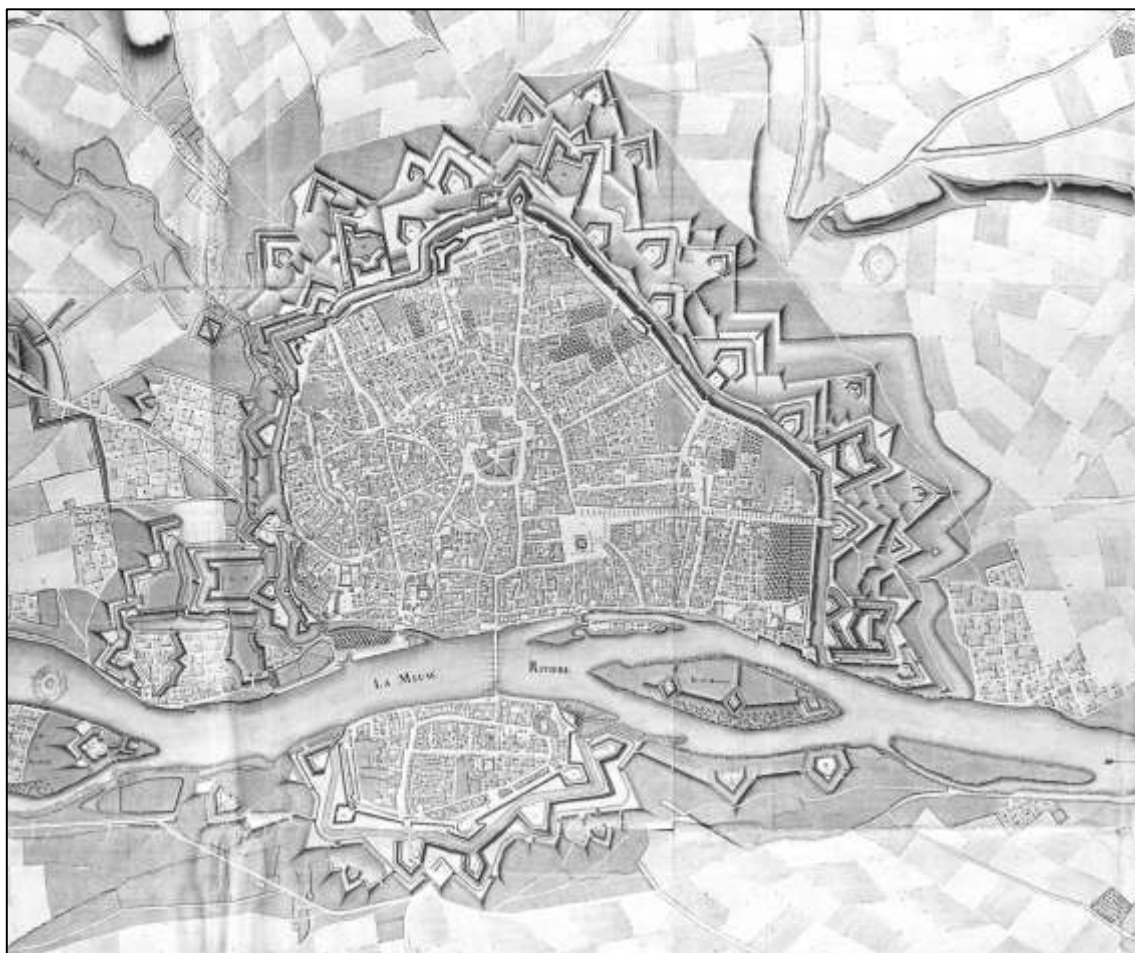
het fysieke landschap (Arts 2007; Dijkstra en Flamman 2004; Graaf en Kramer 2005; Quadvlieg en Visser 2008).

Tenslotte is informatie verzameld over verstoringen van de bodem, die de gaafheid en conservering van archeologische resten in de ondergrond ernstig hebben aangetast. Hierbij zijn bouwdoSSIers, zoals parkeergarages, en bodemsaneringsgegevens bij de gemeente geraadpleegd en zijn ontgrondingsgegevens bij de Provincie Limburg opgevraagd.

3 Gebiedsbeschrijving

3.1 Inleiding

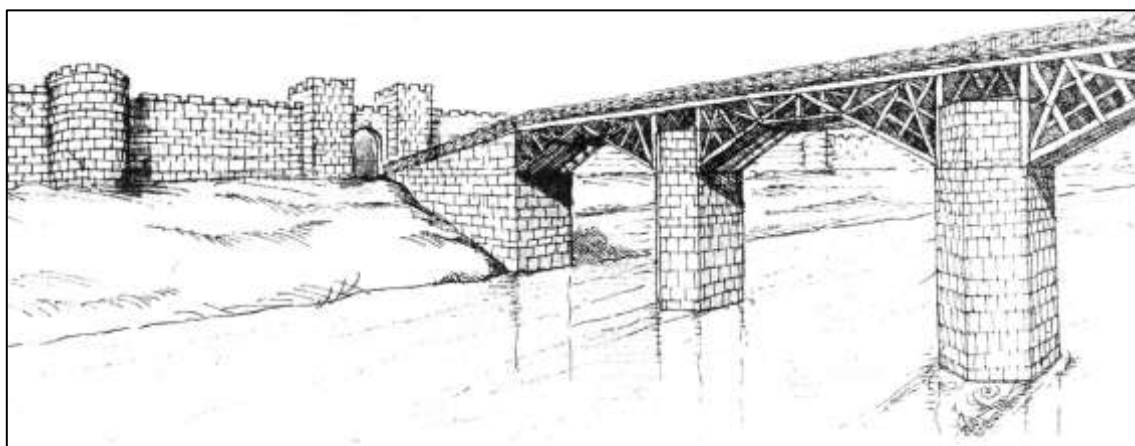
Vanwege hun relevantie voor het archeologisch bodemarchief worden in het hiernavolgende een aantal kenmerken van het gebied van het bestemmingsplan Centrum beschreven, zoals de geologische, geomorfologische en bodemkundige gegevens.

Figuur 1: opmetingstekening van maquette van Maastricht uit 1748-1749 door Lacher d'Aubecourt (bron: Jenniskens 2006; pagina 31).

Het gebied van het bestemmingsplan Centrum valt grotendeels samen met de Maastrichtse binnenstad en Wyck. Aan de westkant wordt het begrensd door de Prins Bisschopssingel,

de Hertogsingel, de Statensingel en de Frontensingel, hoewel het terrein van de nutsbedrijven aan de Maagdendries, de voormalige Sphinx Fabriek en het gebied direct ten noorden van het Bassin met de Koninklijke Nederlandse Papierfabriek (afgekort KNP; thans: SAPPI) buiten het bestemmingsplan vallen. Wel valt aan de zuidkant een deel van het Villapark binnen het onderhavige bestemmingsplan. In Wyck wordt het plangebied begrensd door de zuidelijke bebouwing aan de Hoogbrugstraat, de Akerstraat, de Spoorweglaan die naar het noorden toe langs het NS station loopt, de Parallelweg en verder langs het spoor tot aan de oude spoorwegbrug over de Maas, waardoor de wijk Sint Maartenspoort ook binnen het plangebied valt. Een belangrijk landschappelijk kenmerk is de Maas die van zuid naar noord stroomt en het plangebied doorkruist. De Maas is altijd de levensader geweest van de stad en heeft een essentiële rol gespeeld in de ontwikkeling van het historische hart van Maastricht gedurende ongeveer de laatste 2.000 jaar. Daarnaast bevindt zich in het zuidelijk deel de delta van de Jeker, die vanuit België via Kanne het Nederlandse grondgebied binnenstroomt. Tenslotte wordt het plangebied gekenmerkt door enkele relatief vlakke rivierterrassen. Het merendeel van de Maastrichtse binnenstad en Wyck ligt op een hoogte van circa 45 meter +NAP, terwijl het westelijk deel vanaf de rand van het Vrijthof, langs de Grote Gracht, de Capucijnenstraat en de Statensingel op circa 57 meter +NAP ligt.

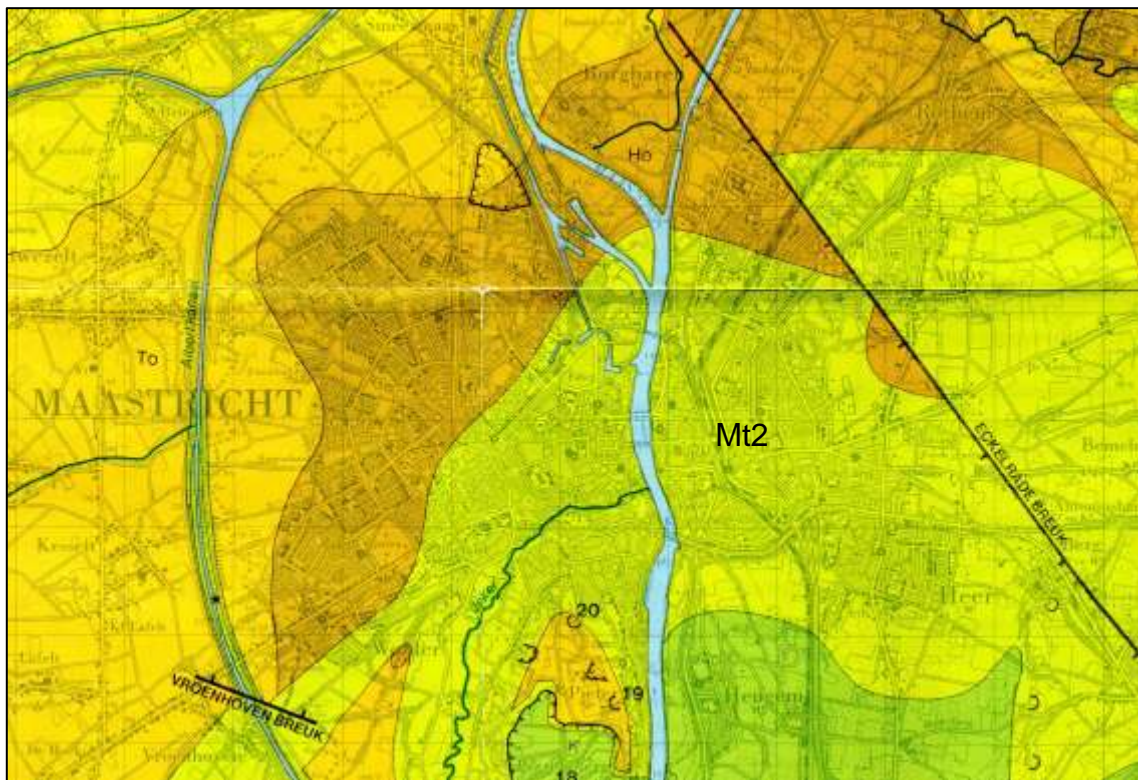
Figuur 2: reconstructie van Romeinse brug te Maastricht (bron: Ramakers 2005; pagina 10).

De Maastrichtse binnenstad en Wyck hebben een bijzonder rijke geschiedenis die al begint in de Prehistorie, maar vooral met de komst van de Romeinen aan het eind van de 1e eeuw voor Chr. zijn aanvang neemt. Vanaf dat moment, circa 2.000 jaar geleden, wordt Maastricht met de Romeinse en later middeleeuwse brug de meest noordelijk gelegen vaste oeververbinding over de Maas tot ver in de 19e eeuw. Bij deze brug ontwikkelde zich een

nederzetting, die een belangrijke economische (handel en nijverheid), religieuze en geleidelijk ook een militaire functie kreeg. Na de Romeinse tijd breidde de nederzetting zich uit om in de volle middeleeuwen een volwaardige stad te worden binnen de eerste 13e-eeuwse omwalling. In deze periode ontstond ook de karakteristieke stedelijke structuur met het Onze-Lieve-Vrouweplein, de Grote Staat (loop van voormalige Romeinse weg, en in het vervolg van dit Deelrapport Archeologie ook heerbaan genoemd), het Vrijthof met de Sint Servaaskerk, en in Wyck de Rechtstraat en de Hoogbrugstraat. In de 15e eeuw vond een laatste uitbreiding van de middeleeuwse stad plaats tot aan de huidige singels, waarin pas in de laatste 200 jaar met de grootschalige industrialisatie en de aanleg van nieuwbouwwijken verandering in kwam. Deze historische ontwikkelingen zijn nog grotendeels fysiek zichtbaar. Niet voor niets wordt Maastricht met haar 1.660 rijksmonumenten en twee beschermde stadsgezichten (Maastrichtse binnenstad en Wyck) gezien als de tweede monumentenstad van Nederland. Het tastbare historische karakter van Maastricht levert een belangrijke bijdrage aan de sfeer en kwaliteit van de hedendaagse en toekomstige stad, en bepaalt ook in belangrijke mate de identiteit van de stad en haar inwoners. Daarnaast is het goed bewaarde historische karakter van de stad één van de belangrijke dragers van de lokale economie door met name de sterke aantrekkingskracht op bezoekers, toeristen en bedrijven die zich binnen de gemeentegrenzen willen vestigen. Tenslotte levert een sociaal, cultureel en economisch dynamische, maar ook goed onderhouden binnenstad een belangrijke bijdrage aan het leefklimaat van de stad. Hierbij hoort ook de archeologie, het ondergrondse archief van het leven van vroegere Maastrichtenaren. Dankzij de niet aflatende inzet van de Stadsarcheologische dienst (nu: Team Ontwerp: Archeologie&Monumenten), landelijke archeologie- en erfgoedinstellingen, lokale amateurarcheologen, en vele personen uit de Maastrichtse bevolking, is een groot aantal belangwekkende archeologische vindplaatsen gevonden en onderzocht. Zonder enige twijfel kan gesteld worden dat de ondergrond van het historische centrum een grote hoeveelheid aan archeologische resten herbergt die belangrijke informatie verschaffen over de lange bewoningsgeschiedenis en de in vele opzichten unieke stadsontwikkeling van Maastricht. Het deelrapport Archeologie geeft een inhoudelijke onderbouwing van het rijke bodemarchief binnen het gebied van het bestemmingsplan Centrum.

3.2 Geologie, geomorfologie en bodem

Het fysieke landschap geeft bruikbare indicaties over de bewoningsgeschiedenis, het archeologische potentieel alsmede de mate van gaafheid en conservering van archeologische vindplaatsen. Daarom is in dit deelrapport Archeologie een uitgebreide karakterisering van de geologie, geomorfologie en verschillende soorten bodems binnen het gebied van het bestemmingsplan Centrum opgenomen. In de volgende paragrafen wordt verduidelijkt hoe de ondergrond en het fysieke landschap zich in de afgelopen 2 miljoen jaar ontwikkeld hebben binnen het plangebied.

Figuur 3: geologische kaart met hierop de afzettingen uit het Boven-Krijt en de Formatie van Maastricht (eenheid: Mt2) (bron: Felder, W.M. en P.W. Bosch o.l.v. J.H. Bisschops 1984).

De diepere ondergrond

Maastricht ligt in het dal van de zogenaamde West-Maas. Dit is het dal van de Maas dat zich circa 2 miljoen jaar geleden gevormd heeft en tot op de dag van vandaag het Maasdal vormt. De diepere ondergrond bestaat uit de Formatie van Maastricht, die samengesteld is

uit fijnkorrelige, zachte kalksteen met in de bovenste delen harde kalksteenbanken, die als mariene afzettingen tijdens het Boven-Krijt zijn gevormd (circa 99 tot 65 miljoen jaar geleden). In het daarop volgende geologische tijdvak, het Tertiair (circa 65 tot 2,5 miljoen jaar geleden), zijn op de kalksteen Maassedimenten (zand) afgezet, waarop vervolgens tijdens het Kwartair (circa 2,5 miljoen jaar geleden tot nu) zich weer andere fluviatiele afzettingen (zand en grind) alsmede eolische afzettingen (löss) hebben gevormd. De directe ondergrond van het historische centrum van Maastricht bestaat uit deze laatste Maassedimenten en eolische afzettingen.

Figuur 4: uitsnede van Geomorfoloogische kaart van Nederland met Maasterrassen (bron: Berg 1989). C3 = Terras van Caberg 3; Ge = Terras van Geistingen; H = riviervlakte uit Holoceen (laatste 10.000 jaar).

Rivierterrassen en lössafzettingen

Het Maasdal bij Maastricht wordt gekenmerkt door een zeer smalle holocene riviervlakte, geflankeerd door verschillende pleistocene en vroeg-holocene rivierterrassen, binnen een dal van 8 kilometer breed en circa 100 meter diep. De rivierterrassen zijn gevormd door sedimentatie en insnijding van de Maas tijdens de koude (glaciale) en warme (interglaciale) perioden van het Pleistoceen (circa 2,5 miljoen tot 11.500 jaar geleden) en Holoceen (11.500 jaar geleden tot heden). Tijdens de glaciale perioden (IJstijden) werden grove sedimenten (grind en zand) afgezet, terwijl in de interglacialen diepe erosie plaatsvond en de Maas zich in zijn oude bedding insneed. Als gevolg van de combinatie van tektonische opheffing van

de Ardennen (en Zuid-Limburg), de afzetting van riviersedimenten en de periodieke insnijdingen van de Maas zijn in totaal 31 rivierterrassen ontstaan in Zuid-Limburg (Berendsen 1997). Hierbij hanteert de Rijks Geologische Dienst een basisindeling van Hoog-, Midden- en Laagterras, die chronologisch van oud (hoogste terrassen) naar jong (laagste terrassen) lopen (Vleeshouwer en Damoiseaux 1990).

In het gemeentelijk gebied van Maastricht zijn uitsluitend Midden- en Laagterrassen vertegenwoordigd, waarbij tevens op basis van de landschappelijke positie van terrassen een onderscheid wordt gemaakt tussen dalwand- of tussenterrassen en dalvlakteterrassen. In het historische centrum van Maastricht komen alleen dalvlakteterrassen voor en meer specifiek het Terras van Caberg 3 (top van terras op circa 57 m +NAP) en het Terras van Geistingen (top van terras op circa 45 m +NAP), waarin zich een smalle holocene riviervlakte heeft gevormd, die correspondeert met de huidige bedding van de Maas. De grens van het Terras van Caberg 3 is een duidelijk zichtbare terreintrede (afbraakwand), die terug te vinden is langs de Statensingel, de Capucijnenstraat, de Grote Gracht en de westelijke rand van het Vrijthof, waar de Sint Servaaskerk en de Sint Jan aan grenzen. Dit terras, waarop het westelijk deel van de binnenstad tot aan de singels ligt, is gevormd tijdens het Saalien (glaciaal dat gedateerd kan worden tussen circa 370.000 en 130.000 jaar geleden) toen de Maas vooral grof sediment afzette in een brede vlechtende riviervlakte, die bestond uit vele geulen en grindbanken. In een latere koudere en droge fase van het Saalien werd een pakket löss van circa 5 à 6 meter dik gevormd. Löss is een zeer fijnkorrelig sediment dat tijdens de koudste perioden in het Pleistoceen door de wind (eolisch) is afgezet, en grote delen van het landschap van Zuid-Limburg heeft bedekt. De löss op het Terras van Caberg 3 wordt geclassificeerd als het onderste lösspakket, maar het is waarschijnlijk dat tijdens de laatste ijstijd van het Weichselien (circa 116.000 tot 11.500 jaar geleden) aan de bovenkant nieuwe lösspakketten zijn afgezet. Door de ligging van het terras binnen de bebouwde kom is het onmogelijk om vast te stellen of het lösspakket intact is gebleven. Mogelijk is gedurende latere en natte perioden, vooral tijdens het Vroege Holoceen (vanaf circa 11.500 jaar geleden), het lösspakket door hellingafspoeling (regenwater als medium) geërodeerd en als colluvium afgezet of door de Maas als sediment opgenomen en getransporteerd. Het dikke pakket colluvium concentreert zich hoofdzakelijk langs de terrasrand, die loopt via de Statensingel, de Capucijnenstraat, de Grote Gracht en de westelijke rand van het Vrijthof. Daarnaast moet ook rekening worden gehouden met het feit dat door eeuwenlange bouwactiviteiten de top van het lösspakket, en dus ook de natuurlijke bodem, op vele locaties in de binnenstad verstoord of zelfs geheel verdwenen is.

De oostelijke rand van het Terras van Caberg 3 en latere riviersedimenten uit het Pleistoceen zijn voornamelijk geërodeerd door de Maas tijdens het laatste koude stadiaal van het Weichselien, het Jonge Dryas (circa 12.500 – 11.500 jaar geleden). Uit deze laatste periode dateert het Terras van Geistingen dat uit grind en zandpakketten bestaat op verschillende niveaus, en die de ondergrond vormt van het grootste deel van de Maastrichtse binnenstad en Wyck. Kenmerkend voor het Terras van Geistingen is het ontbreken van een lösspakket. Verder correspondeert het Terras van Geistingen met de afzettingen van Oost-Maarland 2 van de Formatie van Beegden (voorheen Formatie van Kreftenheye).²

Holocene rivier(dal)vlakte

In het Holocene werd de Maas weer een meanderende rivier en begon zich in te snijden, waardoor de dalvlakte van het Late Dryas transformeerde in het Terras van Geistingen. In deze periode vervoerde de Maas vooral fijnkorrelig sediment dat bij hoogwaterstanden en overstromingen op het Terras van Geistingen werd afgezet in de vorm van verschillende leempakketten. Dit omvat verspoelde löss naast klei en fijnkorrelig zand. Deze holocene sedimenten behoren tot de afzettingen van Oost-Maarland 3 van de Formatie van Beegden (voorheen Formatie van Betuwe). Tot slot bestaat de zuidkant van het historische centrum uit de dalvormige laagte van de Jeker, die waarschijnlijk tijdens het Holocene tot aan de middeleeuwen het Terras van Caberg 3 en het Terras van Geistingen deels heeft geërodeerd tot aan de monding in de Maas. Het sediment van de Jeker wordt gerekend tot de Formatie van Singraven, en bestaat uit zeer fijn tot zeer grof zand (soms siltig of grindhoudend), leem (veelal zandig), klei (humeus), veen en detritusgyttja.³

Bodems

In principe kunnen twee typen bodems aangetroffen worden in het historische centrum van Maastricht. Brikgronden, mogelijk radebrikgronden (kaartenheid: BLd6), hebben zich gevormd in het lösspakket op het Terras van Caberg 3.⁴ Brikgronden worden gekenmerkt

² De benaming van de Formatie van Beegden wordt tegenwoordig gebruikt om alle afzettingen van de Maas in Nederland aan te geven, gaande van het Pliocene (circa 2,5 miljoen jaar geleden) tot en met het Holocene.

³ Op de Geomorfologische kaart (Maasterrassen en Hellingklassen; Berg 1989) is het gebied, waarin de Jeker in de Maas mondt, geclassificeerd als het Terras van Geistingen. Het is echter waarschijnlijk dat ook dit gebied deel uit maakt van de dalvormige laagte van de Jeker, en aan het oppervlak bestaat uit sedimenten van deze rivier, die tijdens het Holocene zijn afgezet.

⁴ Op de bodemkundige kaart (Vleeshouwer en Damoiseaux 1990) is alleen het westelijk deel van het gemeentelijk gebied bij de Belgische grens gekarteerd. Verder kan vermeld worden dat radebrikgronden naar het Zuid-Limburgse toponiem *rade* of

door een klei-inspoelingshorizont van minimaal 15 centimeter dik (Bt-horizont) met hierboven een uitspoelingshorizont (E-horizont). In het holocene kleidek langs de Maas en ook de Jeker komen ooivaaggronden voor (kaarteneenheden: Rd10A = kalkhoudende ooivaaggronden, lichte zavel; Rd90A = kalkhoudende ooivaaggronden, zware zavel en lichte klei), die kenmerkend zijn voor relatief jonge riviersedimenten, waarin nog nauwelijks bodemvorming heeft plaatsgevonden.⁵ De typische bodemprofielen behorende bij radebrikgronden en ooivaaggronden zijn weergegeven in onderstaande tabellen.

Diepte in cm (onder maaiveld)	Omschrijving	Kleur	Horizont	Code
0-25	siltige leem	donker grijsbruin	bouwvoor	Ap
25-50	siltige leem	bruine	uitspoelingslaag	E
50-90	siltige leem	donkerbruin tot donker geelbruin	inspoelingslaag (briklaag)	Bt
90-110	siltige leem met minder klei	donkerbruin to donker geelbruin	overgangslaag	BC
110 >	siltige leem	geelbruin to licht geelbruin	moedermateriaal (löss)	C

Tabel 1: typisch bodemprofiel van radebrikgrond, eenheid BLd6.

Diepte in cm (onder maaiveld)	Omschrijving	Kleur	Horizont	Code
0-32	lichte zavel; kolenslikbijmenging	zeer donker grijsbruin	bouwvoor	Ap
32-75	matig humeuze kalkrijke zware zavel	licht geelbruin	moedermateriaal	C21
75-120	kalkrijke lichte zavel	geel okkerkleurig	moedermateriaal	C22
120-170	kalkrijke zware zavel met dunne humusbandjes	geelbruin	moedermateriaal	C23
170-181	kalkrijke lichte zavel	grijsgeel	moedermateriaal	C24

Tabel 2: typisch bodemprofiel van ooivaaggrond, eenheid Rd10A.

rath zijn vernoemd. Deze term verwijst naar het rooien van bos en suggereert dat deze gronden oorspronkelijk met bos waren begroeid.

⁵ De ooivaaggronden zijn geëxtrapoleerd van de op de Bodemkundige kaart (Vleeshouwer en Damoiseaux 1990) gekarteerde gebieden bij Borgharen en Itteren.

Diepte in cm (onder maaiveld)	Omschrijving	Kleur	Horizont	Code
0-30	matig humeuze kalkrijke zware zavel	zeer donker grijsbruin	bouwvoor	Ap
30-60	matig humeuze kalkrijke zware zavel; enige kolenslibbijmenging	geelbruin	moedermateriaal	C21
60-100	kalkrijke zware zavel	geelbruin	moedermateriaal	C22
100-150	kalkrijke lichte zavel met dunne zandige bandjes	grijsgeel	moedermateriaal	C23g

Tabel 3: typisch bodemprofiel van ooivaaggrond, eenheid Rd90A.

Slecht ontwikkelde bodems, overeenkomstig de ooivaaggronden, kunnen ook verwacht worden op colluvium en de fluviatiel afgezette löss op het Terras van Geistingen. Het archeologische onderzoek op het terrein van de Entre-Deux door BAAC in 2005 heeft aangetoond dat ook in rivierafzettingen van leem uit het Vroege Holoceen zich een Bt-horizont (briklaag door klei-inspoeling) kan hebben gevormd (Arts 2007). Het is echter onduidelijk of briklagen in oude verspoelde leem uitsluitend het resultaat zijn van bodemvormende processen of mogelijk ook samenhangen met sedimentatieprocessen, zoals is aangetoond in archeologische opgravingen bij Borgharen (Graaf en Kramer 2005). Daarom, in combinatie met de beperkte kennis over bodemvorming in het historische centrum van Maastricht, wordt de classificatie brikgronden uitsluitend gehanteerd voor (zo goed als) intacte lössgronden. Een ander opvallend resultaat van de opgraving bij Entre-Deux is de vondst van een geul, die mogelijk gedateerd kan worden in het Late Dryas en onderdeel uitmaakte van het vlechtende rivierensysteem van de Maas. De afzettingen uit deze periode hebben waarschijnlijk een geaccidenteerd terrein gevormd van sterk gekromde geulen en ruggen, en zand- en grindbanken. Dit reliëf is grotendeels bewaard gebleven aan het oppervlak, omdat het Terras van Geistingen nooit is afgedekt met dikke pakketten löss. De geul is opgevuld met verspoelde leem (fluviatiel) in het Vroege Holoceen (vermoedelijk in het Preboreaal en Boreaal, tussen circa 11.500 en 9.200 jaar geleden). Het onderzoek bij Borgharen heeft overeenkomstige resultaten opgeleverd, waarbij geulen uit verschillende perioden en grindafzettingen uit het Midden-Weichselien tot en met het Jonge Dryas zijn vastgesteld, die hogere ruggen in het rivierenlandschap vormen en daarom uitermate geschikt waren voor bewoning in het verleden. Deze verschillen in reliëf op het Terras van Geistingen zijn belangrijk in de bestudering van de bewoningsgeschiedenis van het historische centrum van zowel Maastricht als Wyck, vooral voor de Prehistorie, Romeinse tijd en vroege middeleeuwen.

4 Maastrichts Planologisch Erfgoedregime

Het gemeentelijke beleid voor het culturele erfgoed is vastgelegd in het Maastrichts Planologisch Erfgoedregime, waarin de kaders worden geboden voor het huidige en toekomstige archeologie- en monumentenbeleid van Maastricht. Het uitgangspunt voor het archeologiebeleid is de toepassing van kwantitatieve normen voor behoud 'in situ' en 'ex situ'.

Binnen het vigerende gemeentelijk beleid ten aanzien van archeologische waarden wordt een indeling in drie zones gehanteerd en gerelateerd hieraan verschillende kwantitatieve ondergrenzen voor behoud *in situ* (conform het Verdrag van Valletta (Malta) en de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz)) en de verplichting voor verkennend, karterend, waarderend en/of preventief archeologisch onderzoek in de vorm van definitieve opgravingen. Specifiek zijn deze kwantitatieve ondergrenzen: (1) zone A – zogenaamde 'zero-tolerance-zone'; (2) zone B – geen archeologisch onderzoek bij ingrepen kleiner dan 250 m²; (3) zone C – geen onderzoek bij ingrepen kleiner dan 2.500 m². Onderzoek naar de Maastrichtse situatie wijst uit dat de toepassing van dergelijke kwantitatieve ondergrenzen voor archeologische verplichtingen ertoe leidt dat slechts 10% van het totaal aantal vergunningen onderzoeksplichtig is en dat dan toch 85% van het te verstoren oppervlak onderzocht wordt. Dit toont aan dat het vigerende gemeentelijke beleid ten aanzien van archeologische waarden weloverwogen tot stand is gekomen, waarbij rekening is gehouden met zowel het wetenschappelijk belang, de maatschappelijke acceptatie als bestuurlijke verantwoordelijkheden in het kader van de omgang met archeologische waarden. Op het bestemmingsplan Centrum zijn de regels van twee van de drie zones van toepassing: zone A en zone C

Zone A:

Binnen zone A is preventief archeologisch onderzoek verplicht, indien er graafwerkzaamheden plaatsvinden dieper dan 40 centimeter onder het huidige maaiveld of het moderne oppervlak (dit omvat bijvoorbeeld ook beneden vloeren van nu bestaande

kelders en soortgelijke structuren in de ondergrond die op een diepte van minder dan 5 meter onder het huidige maaiveld liggen). Binnen deze 'zero-tolerance-zone' zijn alle bodemingrepen onderzoeksplichtig. De enig toegestane uitzondering betreft zones binnen het plangebied, waarvoor is vastgesteld dat de archeologisch waardevolle ondergrond volledig is verstoord bij het in werking treden van het onderhavige bestemmingsplan. Zone A is gelegen binnen de eerste middeleeuwse stadsmuur (13e eeuw) zowel aan de kant van de Maastrichtse binnenstad als Wyck, binnen een diameter van 50 meter rondom archeologische vindplaatsen, en binnen AMK-terreinen van 'zeer hoge archeologische waarde' en historische relictten.⁶ Daarnaast gelden voor de vestingwerken uit de periode 1600-1825, die zich gedeeltelijk bovengronds en grotendeels ondergronds bevinden langs de huidige singels, ook de regels zoals vastgesteld voor zone A.

Zone B:

Binnen zone B is preventief archeologisch onderzoek verplicht, indien er graafwerkzaamheden plaatsvinden dieper dan 40 centimeter onder het huidige maaiveld of het moderne oppervlak (dit omvat bijvoorbeeld ook beneden vloeren van nu bestaande kelders en soortgelijke structuren in de ondergrond die op een diepte van minder dan 5 meter onder het huidige maaiveld liggen), en de ingreep gelijk is aan of groter is dan 250 m². Het gebied tussen de eerste en tweede stadsomwalling wordt conform de beleidsnota "Springlevend Verleden" gerekend tot zone B, met uitzondering van de zones binnen een diameter van 50 meter rondom bekende archeologische vindplaatsen, en binnen AMK-terreinen van 'zeer hoge archeologische waarde' en historische relictten. In de praktijk bleek een groot deel van de geplande zone B het regime van zone A van toepassing vanwege de grote hoeveelheid archeologische vindplaatsen en historische relictten. Daarop is het beleid aangepast en is de gehele zone B komen te vervallen en als zone A gekenmerkt.

Zone C:

Binnen zone C is preventief archeologisch onderzoek verplicht, indien er

⁶ Historische relictten zijn objecten en structuren plus hun directe omgeving die vóór 1830 gedateerd kunnen worden en waarvan op basis van historische kaarten verwacht kan worden dat de ondergrond waardevolle informatie bevat over het nog aanwezige monument en/of oudere voorgangers en andere archeologische resten. Voorbeelden van historische relictten zijn middeleeuwse kerken zoals de Sint Servaaskerk en Onze-Lieve-Vrouwekerk en de nog aanwezige watermolens in de binnenstad.

graafwerkzaamheden plaatsvinden dieper dan 40 centimeter onder het huidige maaiveld (dit omvat bijvoorbeeld ook beneden vloeren van nu bestaande kelders en soortgelijke structuren in de ondergrond die op een diepte van minder dan 5 meter onder het huidige maaiveld liggen), en de ingreep gelijk is aan of groter is dan 2.500 m². Zone C betreft gebieden die buiten een straal van 50 meter rond archeologische vindplaatsen vallen, en buiten AMK-terreinen van 'zeer hoge archeologische waarde' en historische relictten. Binnen het plangebied gelden voor delen van de wijk Sint Maartenspoort en het gebied in Wyck ten oosten van de Wilhelminasingel de regels zoals vastgesteld voor zone C.

Het onderscheid tussen zone A en C binnen het gebied van het bestemmingsplan Centrum is gebaseerd op de huidige kennis van de stadsgeschiedenis in combinatie met de locatie, frequentie en dichtheid van archeologische vindplaatsen. Hieruit blijkt dat het gebied binnen de eerste omwalling een langere en rijkere bewoningsgeschiedenis heeft gehad en tot nu toe aanzienlijk meer archeologische vindplaatsen heeft opgeleverd dan de gebieden tussen de eerste en tweede stadsomwalling en direct buiten de vestingwerken. In het onderstaande wordt dit onderscheid in twee zones binnen het plangebied inhoudelijk onderbouwd. Aan het einde van dit Deelrapport Archeologie is een catalogus toegevoegd van bekende archeologische vindplaatsen tussen de eerste en tweede stadsomwalling (voormalige zone B) en binnen de gebieden, waarvoor de regels gelden zoals vastgesteld voor zone C.

5 Archeologische waarden

5.1 AMK-terreinen (Archeologische Monumentenkaart)

De Archeologische Monumentenkaart (AMK) is een gedigitaliseerd bestand van alle bekende behoudenswaardige archeologische terreinen. De AMK is door het Rijk opgesteld, in samenwerking met de Provincie Limburg. AMK-terreinen zijn gewaardeerde archeologische vindplaatsen. De terreinen op de AMK zijn slechts gedeeltelijk wettelijk beschermd. De wettelijke bescherming is gebaseerd op de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) met bijbehorend vergunningstelsel. In het gebied van het bestemmingsplan Centrum bevinden zich geen AMK-terreinen met een wettelijke bescherming. De aanwezige AMK-terreinen hebben allen een planologische bescherming, die in detail is uitgewerkt in het Maastrichts Planologisch Erfgoedregime.

In de Maastrichtse binnenstad en Wyck zijn vier afzonderlijke gebieden als AMK-terreinen van ‘zeer hoge archeologische waarde’ aangegeven: (1) Onze-Lieve-Vrouwekerk/Pandhof, (2) Op de Thermen, (3) de Markt en (4) de Maas (locatie van Romeinse brug). Het historische centrum als geheel is ook een AMK-terrein van ‘hoge archeologische waarde’. Al deze gebieden zijn planologisch beschermd volgens de richtlijnen van het Maastrichts Planologisch Erfgoedregime. Hieronder volgt een korte omschrijving van de afzonderlijke AMK-terreinen binnen het gebied van het bestemmingsplan Centrum. In paragraaf 5.2 zullen deze AMK-terreinen uitvoeriger besproken worden naast andere archeologische vindplaatsen in het historische centrum van Maastricht.

Onze-Lieve-Vrouwekerk/Pandhof (AMK nummer 8516)

Op de locatie van de Onze-Lieve-Vrouwekerk en het aangrenzende pandhof liggen resten van het Laat-Romeinse *castellum*, de versterkte legerplaats die in 333 na Chr. gebouwd werd in het Stokstraatkwartier. Verder zijn in de loop van de 20e eeuw verscheidene opgravingen uitgevoerd in- en rondom de Onze-Lieve-Vrouwekerk, waarbij ook diverse sarcophagen uit de vroege middeleeuwen zijn gevonden.

Figuur 5: maquette van Laat-Romeinse castellum in Stokstraatkwartier te Maastricht.

Op de Thermen (AMK nummer 8517)

Binnen het woonblok tussen de Stokstraat en de Havenstraat zijn in de jaren 1963-1965 de resten van een Romeins badhuis (*thermen*) uit de 2e en 3e eeuw na Chr. opgegraven, die al in 1840 bij toeval gevonden waren bij het uitgraven van de moutkelders onder het pand van bierbrouwer Rutten, nu Stokstraat 24. De muren, vloer etc. waren dusdanig goed bewaard gebleven dat besloten is ze *in situ* te bewaren en met zilverzand af te dekken. De plattegrond van de Romeinse thermen is met gekleurde tegels zichtbaar gemaakt in de bestrating van het huidige plein Op de Thermen.

Markt (AMK nummer 8518)

Op de Markt bevinden zich mogelijk bewoningslagen uit de Romeinse tijd. Verder liep in de volle middeleeuwen de eerste stensomsomwalling van de Grote naar de Kleine Gracht schuin over de Markt en bevonden zich hier twee stadspoorten, de Hochterpoort en de Gevangenenpoort. Ook de lakenhal bevond zich op de Markt en is afgebroken bij de bouw van het huidige Stadhuis tussen 1659 en 1664. De verwachting is dat resten van deze gebouwen en andere archeologische sporen goed bewaard zijn gebleven onder het marktplein.

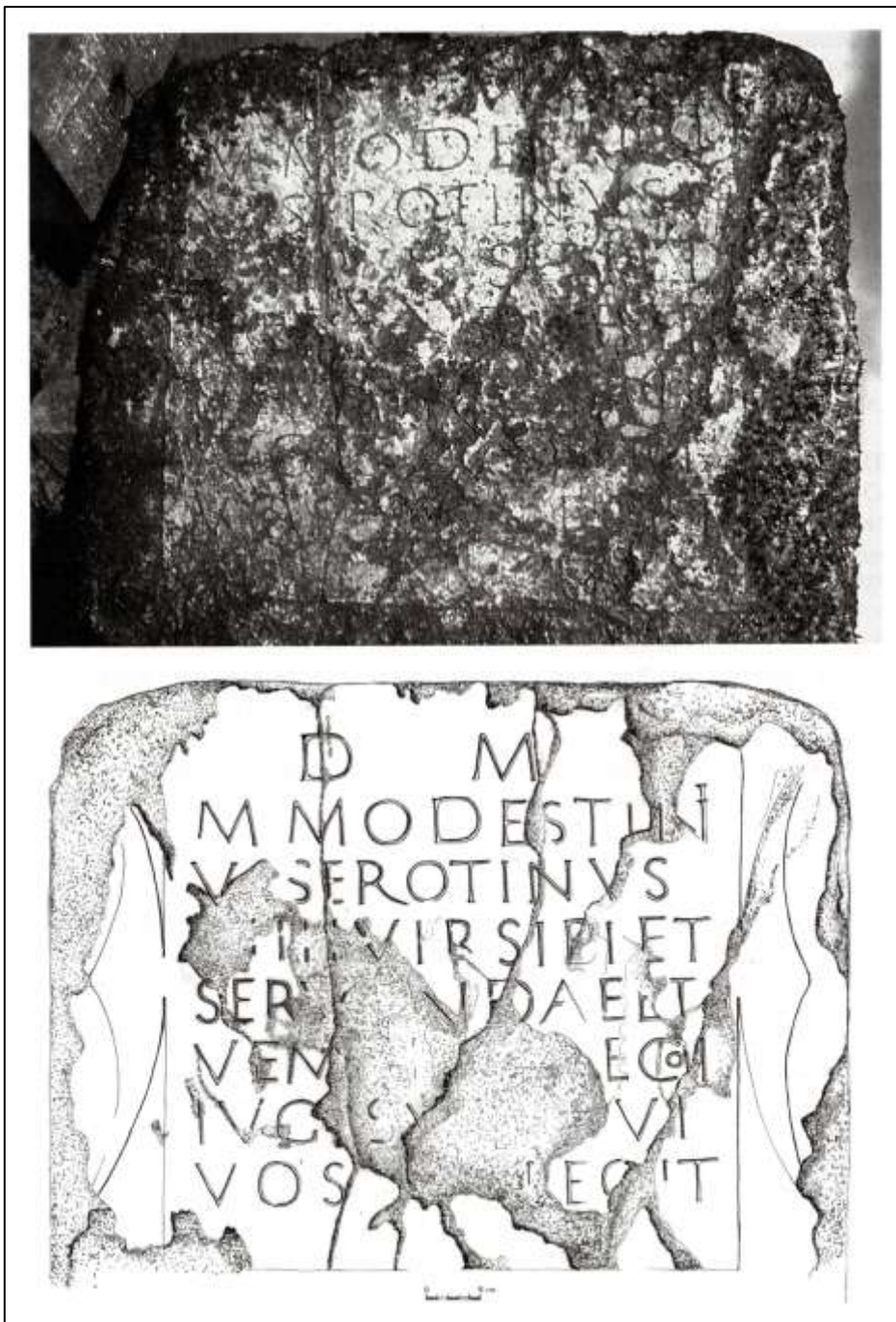

Figuur 6: plattegrond van opgraving van resten van Romeinse brug in de Maas in de jaren 1999 en 2000 (bron: Vos 2004; afbeelding 18).

Maas: Romeinse brug (AMK nummer 8519)

Circa 100 meter ten zuiden van de Sint Servaasbrug heeft de Romeinse brug gelegen, die tussen de 1e eeuw en 4e eeuw na Chr. minimaal 3 à 4 maal herbouwd is en ergens tot in de middeleeuwen in gebruik is gebleven. In de jaren 1963-1964 zijn bij baggerwerkzaamheden de resten van een aantal pijlers teruggevonden. De pijlers bestonden uit houten heipalen een horizontaal gelegen rechthoekig houten rooster waarop een stenen pijler was gebouwd om een houten overspanning en een wegdek van balken te dragen. In de Laat-Romeinse tijd zijn de stenen pijler uit zogenaamde *spolia* opgebouwd: hergebruikte bouwfragmenten van 1e-, 2e- en 3e-eeuwse grafmonumenten waarop deels nog inscripties en beeldhouwde reliëfs aanwezig waren. Vervolgonderzoeken in 1993, 1999 en 2000 door de Afdeling Archeologie Onderwater en de ROB/NISA (Rijksdienst voor het Oudheidkundig

Bodemonderzoek/Nederlands Instituut voor Scheepsarcheologie) hebben aangetoond dat nog vele van deze *spolia* op de bedding van de Maas liggen.⁷

Figuur 7: voorbeeld van zogenaamde spolia opgevist uit de Maas bij de Romeinse brug (bron: Vos 2004; pagina 47).

⁷Na 1993 is de Afdeling Archeologie Onderwater opgegaan in de ROB/NISA.

Oude stadskern van Maastricht (AMK nummer 16343)

Conform de status van oude dorpskernen is ook de gehele Maastrichtse binnenstad en Wyck een AMK-terrein van 'hoge archeologische waarde'. In het historische centrum zijn en kunnen nog vele bewoningssporen worden aangetroffen uit met name de laatste 2.000 jaar, lopende vanaf de Romeinse tijd tot met de Nieuwste tijd. In paragraaf 5.3 worden de bewoningsgeschiedenis en stadsontwikkeling van Maastricht uitvoerig besproken en worden de meest belangwekkende archeologische opgravingen vermeld. Door de doorgevoerde beleidswijziging is de gehele binnenstad inclusief de vestingwerken zone A. Dit volgt de contouren van het AMK-terrein van 'hoge archeologische waarde'. Daarnaast gelden voor Wyck binnen de vestingwerken ook de regels zoals vastgesteld voor zone A.

5.2 Historische relictten

Historische relictten zijn objecten en structuren van vóór 1830 en hun omgeving, zoals kastelen, historische landhuizen, molens, hoeves en kloosters, waarvan op basis van oude kaarten wordt verwacht dat de bodem waardevolle informatie kan herbergen over het nog aanwezige gebouwde monument en/of oudere voorgangers en andere archeologische resten. In deze paragraaf volgt een korte omschrijving van historische relictten, die binnen de voormalige zone B liggen en op basis van de lijst van Rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten zijn geselecteerd. Basaal kan een onderscheid gemaakt worden tussen kerken en kloosters, watermolens, stadspaleizen en stadsboerderijen. Door een beleidsaanpassing gelden voor de gehele zone tussen de 1^e en 2^e stadsmuur de regels zoals vastgesteld voor zone A.

Klooster Calvariëenberg (Rijksmonumentnummer 26637)

Het klooster Calvariëenberg is in 1628 gesticht door Elisabeth Strouven (*1600 - †1661) met een aantal vrouwen die als ziekenverzorgeres optraden. De oudste delen van het complex dateren uit 1671, maar sindsdien hebben ingrijpende verbouwingen plaatsgevonden tot in de 20e eeuw. Als gevolg is een deel van de oorspronkelijke kloostervleugels uit de 17e eeuw verdwenen.

Sint Andriesklooster (Rijksmonumentnummer 26645)

Het Sint Andriesklooster is gesticht in the 14e eeuw als een parochiaal begijnhof van de Sint Matthiasparochie. Echter omstreeks 1440 vestigden er zich tertiariissen van Sint Franciscus, die in het klooster gebleven zijn tot de opheffing door de Fransen in 1796. De nog bestaande kapel is oorspronkelijk tussen 1350 en 1375 gebouwd, maar is in de daarop volgende eeuwen herhaaldelijk hersteld, met name na 1780 toen het zwaar beschadigd was door oorlogsgeweld. Daarnaast is in de loop van de 19e eeuw het merendeel van het kloostercomplex en aangrenzende gebouwen verdwenen. Archeologisch onderzoek door BAAC in 2009 heeft aangetoond dat nog vele goed bewaarde resten in de bodem zitten, die tussen de 14e en 18e eeuw gedateerd kunnen worden, zoals het poortgebouw aan de Maagdendries en een deel van de kloostervleugels en –tuin (Mark 2009). Verder zijn aan de westkant van de Kapel resten van een steegje, die bestraat was met kiezelstenen, gevonden en een aantal huisjes met achtererven. Deze kunnen mogelijk als soldaten huisjes uit de 17e eeuw geïnterpreteerd worden. Een bijzondere vondst waren twee graven, die waarschijnlijk

behoorden tot de Joodse begraafplaats dat juist ten noorden van het klooster lag en tussen 1782 en 1812 in gebruik was. Tenslotte heeft er ook archeologisch onderzoek plaatsgevonden binnen de kapel tijdens de restauratie van 1983. Hierbij zijn onder meer de fundamente van vijf zuilen gevonden die een in de 15e eeuw aangebrachte tussenvloer ondersteunden. Deze vloer was aangebracht om er voor te zorgen de kloosterzusters en leken de liturgie gescheiden van elkaar konden bijwonen.

Watermolen De Vijf Koppen (Rijksmonumentnummer 26700)

De molen van De Vijf Koppen is vernoemd naar het nabijgelegen rondeel De Vijf Koppen. De oudste vermelding van de molen dateert uit 1533, toen de molen nog gebruikt werd voor het malen van graan. In de 19e eeuw werd de molen respectievelijk gebruikt als volmolen voor het vollen van stoffen en daarna als schorsmolen om eikenschors te malen, die in leerlooierijen werd gebruikt. In de 19e eeuw is de molen ook aanzienlijk verbouwd door de toevoeging van twee nieuwe vleugels. In 1908 is de molen verbouwd tot woningen.

Hofje van de XII Apostelen (Rijksmonumentnummer 26722)

Het Hofje van de XII Apostelen, oorspronkelijk huis De Belick geheten, is in 1476 opgericht met als doel om bejaarde mannen te verzorgen. Deze functie bleef behouden tot 1980, toen het complex omgebouwd werd tot 25 woningen door de woningbouwvereniging Sint Mathias.

Bonnefantenklooster (Rijksmonumentnummer 26750)

Het Bonnefantenklooster werd gesticht in 1627 door de zusters Sepulchrijnen, “soeurs des bons enfants”, waarvan de naam Bonnefanten een verbastering is. Na een aantal verwoestingen door brand zijn de huidige kloosterkerk met classicistische voorgevel en het kloostercomplex tussen 1686 en 1709 gebouwd. Na de opheffing van het klooster in de Franse tijd aan het eind van de 18e eeuw, heeft het complex verscheidene functies gehad, bijvoorbeeld als militaire kazerne. Na een grondige restauratie van de gebouwen tussen 1947 en 1971 onder meer o.l.v. architect Frans Dingemans werd het klooster gebruikt voor het Limburgs Provinciaal Museum van Kunst en Oudheden. Het museum werd geopend in 1952, hetgeen aangeeft dat de poorten voor het publiek al geopend werden op het moment dat de restauratie van het kloostercomplex nog niet was voltooid. Vanaf 1979 wordt het Bonnefantenklooster gebruikt door de Universiteit van Maastricht. De naam van het moderne Bonnefantenmuseum in Randwyck is afgeleid van het oude kloostercomplex van de zusters Sepulchrijnen.

Sint Matthiaskerk (Rijksmonumentnummer 26800)

De huidige Sint Matthiaskerk is tussen circa 1350 en 1500 gebouwd. Met uitzondering van de periode tussen 1633 en 1804, toen de Sint Matthias aan de protestanten werd toegewezen, is de kerk altijd één van de vier parochiekerken geweest binnen het historische centrum van Maastricht. Archeologisch onderzoek in de jaren 80 van de vorige eeuw binnen de kerk heeft aangetoond dat de er een voorganger uit de 13e eeuw geweest moet zijn, waarvan toentertijd een aantal funderingsresten zijn onderzocht [Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5096 en 6080]. Dit lijkt te corresponderen met de oudste schriftelijke vermelding uit 1297/1298 van een kerk in of nabij het Boschstraatkwartier. Tevens is archeologisch onderzoek uitgevoerd in de tuin van de pastorie, waar menselijk skeletmateriaal uit de Nieuwe tijd is gevonden, hetgeen wijst op de aanwezigheid van een oude begraafplaats direct ten noorden van de kerk [Cultureel Erfgoed: WOK-code 5138].

Grauwzustersklooster (Rijksmonumentnummer 26817)

De grauwzusters, kloosterzusters genoemd naar hun grijze of grauwe kledij, werden in 1673 met financiële hulp van het stadsbestuur gehuisvest in het huis van Hieronymus Stas nabij de Heksenhoek, nadat zij een belangrijke rol hadden gespeeld in de bestijding van de pestepidemie in de stad Maastricht in het jaar 1664. Het merendeel van de gebouwen dateert nog uit deze periode, waaronder het huis Stas. De kapel is gebouwd halverwege de 18e eeuw. Na de opheffing van het klooster in 1797, heeft het complex verscheidene functies gehad. Na een grondige restauratie rond 1920 is tenslotte het Natuurhistorisch Museum ondergebracht in het kloostercomplex.

Figuur 8: 19e-eeuwse foto van ruïne van het klooster Dal van Josaphat op het terrein van de Beyart.

Dal van Josaphat, op het terrein van de Beyart (Rijksmonumentnummer 26874)

De ruïne van het Dal van Josaphat bestaat uit de zuidelijke muur van de kapel van de zusters Franciscanessen uit Peer in België op het terrein van het klooster van de broeders van de Beyart dat gebouwd is aan het eind van de 19e eeuw. Vanwege meerdere oorlogshandelingen in de loop van de 15e eeuw kochten in 1476 de zusters uit Peer een huis genaamd De Beyart aan de Brusselsestraat in Maastricht dat dienst moest doen als refugiehuis. Vervolgens werd tussen 1479 en 1509 het kloostercomplex met kapel gebouwd op het terrein achter de huizen van de Brusselsestraat 30-36. Tijdens de belegering van het Franse republikeinse leger in 1794 werd de kapel in brand geschoten en grotendeels verwoest. Het kloostercomplex raakte hierna mede door de opheffing van de orde van de zusters Franciscanessen in 1797 door de Franse autoriteiten in verval en de kloostergebouwen werden in de 19e eeuw bijvoorbeeld lange tijd als schuur gebruikt. In 1893 werd het kloosterterrein opgekocht door de broeders van de Onbevleete Ontvangenis van Maria. Deze broeders, die in de volksmond de broeders van de Beyart worden genoemd, lieten tussen 1893 en 1894 de restanten van het oude klooster volledig slopen op de zuidelijke muur van de kapel na, om een nieuw kloostercomplex in neogotische stijl te laten

bouwen (1894-1896). De gebouwen van dit klooster uit de late 19e eeuw bestaan nog tot op de dag van vandaag, hoewel de kapel in 1980 plaats heeft moeten maken voor een bejaardenflat.

Capucijnenklooster (Rijksmonumentnummer 26932)

De kapucijnen zijn een beweging die rond 1525 zijn ontstaan in Midden-Italië en voortkwamen uit de orde van de Franciscanen. In 1609 kregen de kapucijnen toestemming om een klooster te vestigen in de stad Maastricht onder de voorwaarde dat ze pestlijders geestelijk zouden bijstaan. Het kloostercomplex met kapel en omliggende tuinen werd tussen 1610 en 1615 aangelegd. Een gedeelte van de tuinen ten noorden van het klooster werd gebruikt voor de begraafing van overleden pestlijders. In 1798 werd besloten om het terrein van de tuinen tussen de Bogaardenstraat en Capucijnenstraat tot aan de voormalige Nutsbedrijven als enige begraafplaats te gebruiken voor de Maastrichtse bevolking in plaats van de kerkhoven bij de parochiekerken zoals de voormalige Sint Nicolaaskerk aan het Onze-Lieve-Vrouweplein en de Sint Matthiaskerk aan de Boschstraat. Deze begraafplaats werd aangeduid als het Armenkerkhof en bleef in gebruik tot 1811, toen de Algemene Begraafplaats aan de Tongerseweg werd aangelegd. Oude archiefstukken geven aan dat er circa 600 begravingen per jaar plaatsvonden op het Armenkerkhof. Archeologisch onderzoek aan de Bogaardenstraat, de Uitbelderstraat en pand nummer 36 aan de Batterijstraat in 1981, 1989 en 2010 hebben daarom grote hoeveelheden aan menselijke skeletresten aangetroffen [Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5084 en 5097]. Tenslotte is een deel van de kloostercomplex tegenwoordig verdwenen. De nog bestaande gebouwen en de kapel worden nu in gebruik door het filmhuis Lumière.

Cellenbroedersklooster (Rijksmonumentnummer 26947)

De cellenbroeders kregen in 1539 van het kapittel van Sint Servaas toestemming om een klooster te stichten in Maastricht. De cellenbroeders vertoonden veel overeenkomsten met de vrouwelijke begijnen en mannelijke bejaarden omdat ze oorspronkelijk een kerkelijke vereniging van leken waren die volgens de regel van Sint Augustinus leefden. Deze vereniging hield zich in de dagelijkse praktijk vooral bezig met de verpleging van zieken, het begraven van overleden pestlijders, en de opvang van krankzinnigen en ‘verlopen’ burgers dito priesters. De kapel en de kloostergebouwen werden in het midden van de 16e eeuw gebouwd. In 1796 werd de kloosterorde door de Fransen opgeheven, waarna de gebouwen onder meer in gebruik geweest zijn als gevangenis, brouwerij, Bank van lening en als remise van de gemeentebus. Nadien kwamen de kapel en de restanten van het kloostercomplex in

het bezit van de Congregatie van de broeders van de Beyart, die de kapel lieten restaureren tussen 1964 en 1966. Van het oorspronkelijke kloostercomplex is slechts een klein deel bewaard gebleven tegen de noordzijde van de kapel.

Faliezustersconvent (Rijksmonumentnummer 26964)

De faliezusters werden vernoemd naar hun zwarte hoofdsluier (falie) en hadden zich in 1470 met toestemming van het stadsbestuur en de bisschop van Luik gevestigd in Maastricht nabij de het terrein van de Oude Minderbroedersklooster. De faliezusters volgden oorspronkelijk geen regel en waren daardoor een kerkelijke vereniging van leken, die zich op de verzorging van zieken, zinneloze vrouwen en pestlijders toelegden. In 1674 namen zij de regel van de derde orde van Sint Franciscus (tertiarissen) aan, en gingen zich toen onder meer bezighouden met het wassen van kerklinnen in plaats van het verzorgen van zieken en pestlijders. Het huidige kloostercomplex in Maaslandse renaissance stijl dateert uit 1647. Naast de kloostervleugel en het Patervinktoren lag een oudere kapel, die gewijd was aan de heilige Cartharina. Deze kapel is omstreeks 1865 afgebroken. Na de opheffing van de orde van de faliezusters aan het eind van de 18e eeuw kreeg het gebouw verschillende functies, waaronder woningen voor politieagenten. Het Faliezusterconvent heeft tegenwoordig nog altijd een woonfunctie.

Hof van Tilly (Rijksmonumentnummer 27017)

Het Hof van Tilly werd in 1714 gebouwd door Claude Frederik graaf van Tilly op de plek waar tot dan toe de refugie van het stift van Munsterbilsen (vrouwenklooster) had gelegen. Het Hof van Tilly was een rijk stadspaleis, waarvan het Neptunusreliëf één van de meest opmerkelijke elementen is. De gebouwen van het stadspaleis zijn gedeeltelijk verdwenen in de 19e eeuw toen in 1834 de Rijks Lagere School en vervolgens in 1880 de Rijks Kweekschool in het complex werden gevestigd. Twee vleugels werden in deze periode gedeeltelijk afgebroken en herbouwd, naast allerlei andere verbouwingen. Tegenwoordig gebruikt de Universiteit van Maastricht de gebouwen van het Hof van Tilly.

Kruisherenklooster (Rijksmonumentnummers 27253 en 27254)

Het klooster en de kerk van de Kruisheren dateert grotendeels uit de 15e eeuw, terwijl de westvleugel van het kloostercomplex vóór 1517 tot stand moet zijn gekomen. Het klooster werd door de Fransen in 1796 opgeheven en heeft vervolgens in de 19e eeuw gefungeerd als munitiemagazijn, een kazerne met bakkerij en kledingmagazijn. Tussen 1906 en 1910 werd het complex gerestaureerd om er het Rijkslandbouwproefstation in te vestigen dat in

gebruik bleef tot 1981. In 2003 is het Kruishercomplex verbouwd tot het Kruisherhotel. Een deel van de kloostergebouwen aan de westkant aan de Kruisherengang en de Cavaleriestraat is tegenwoordig verdwenen.

Tweede Minderbroedersklooster (Rijksmonumentnummer 27386)

Het Tweede Minderbroedersklooster op de Minderbroedersberg 4 is de tweede stichting van de Franciscanen naast het Oude Minderbroedersklooster aan de Sint Pieterstraat 5-7. De kerk en het kloostercomplex werden gebouwd in de jaren 1699-1700 en bleven als klooster in gebruik tot de opheffing door de Franse autoriteiten in 1796. Vanaf 1806 werden de kloostergebouwen als gevangenis gebruikt en in 1825 werd de kerk ingericht als het Paleis van Justitie, waarbij het kerkgebouw intern werd verbouwd en de façade werd vervangen door een gevel in classicistische stijl naar ontwerp van de Stadsarchitect Mathieu Hermans. De kloostergebouwen deden dienst als gevangenis tot 1975 en de rechtbank verhuisde in 1995 naar het voormalige ziekenhuis Sint Annadal. Sinds 1999 is het Tweede Minderbroedersklooster in gebruik als bestuurgebouw van de Universiteit van Maastricht.

Leeuwenmolen (Rijksmonumentnummer 27486)

De Leeuwenmolen, ook wel de Molen van Clemens genoemd en gelegen op de plek waar de Sint Pieterstraat grenst aan het Villapark, dateert deels uit de 17e eeuw en deels uit de 19e eeuw. De molen heeft door de eeuwen heen verschillende eigenaars gehad, waaronder bijvoorbeeld de Armentafel van de kerkfabriek van Sint Servaas, die de opbrengst uit de pacht gebruikte voor armoedebestrijding. In 1974 is de molen gerestaureerd en geheel als woning ingericht, waardoor de moleninstallatie is verdwenen.

Huis Vilain XIII (Rijksmonumentnummer 27665)

Het voormalige adellijke huis van de familie Vilain lag aan de Tongersestraat op de locatie van het Jezuïetenklooster, waar thans een deel van de Universiteit van Maastricht is gehuisvest. Het huis was de stadsresidentie, een soort van refugiehuis, van de familie Vilain uit Leuth bij Eysden in Belgisch-Limburg. Deze familie verwierf het recht van de Franse koning Lodewijk XIV om het bijvoegsel XIII aan hun naam toe te voegen. Het huis werd in 1852 geïncorporeerd in het Jezuïetenklooster en in 1938 werden alle restanten van de adellijke woning gesloopt bij de nieuwbouw van het Canisianum. Deze laatste was een soort van theologische faculteit vernoemd naar de heilige Petrus Canisius, die de eerste Jezuïet in Nederland was en vooral bekendheid kreeg door zijn actieve verzet in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland tegen de reformatie tijdens de 16e eeuw. Tegenwoordig zijn alleen de

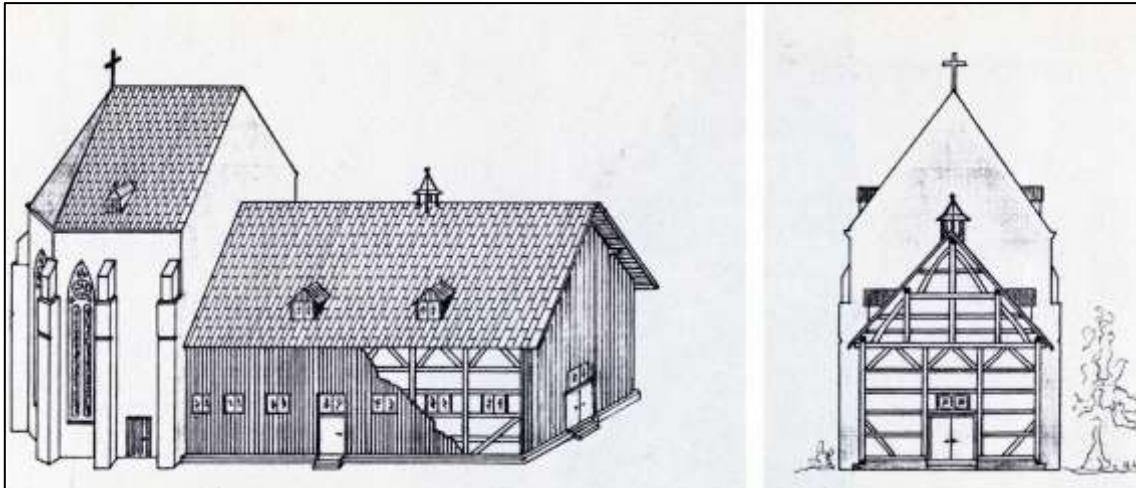
verplaatste koetspoort en een gedeelte van krulgevelornamenten van het adellijke huis bewaard gebleven. De krulgevelornamenten zijn ingemetseld in één van de gevels van de nieuwbouw van het klooster uit de jaren 30 van de vorige eeuw.

Papiermolen De Ancker (Rijksmonumentnummer 27725)

Deze molen ligt direct buiten de Helpoort en wordt genoemd in de volksmond ten onrechte het Pesthuis. De feitelijke naam is overgenomen van het bolwerk De Ancker, dat op deze plek in de 15e eeuw heeft gelegen. In 1546 werd op deze locatie een kruitmolen gebouwd om buskruit te malen voor het Staatse garnizoen. In 1733 is de kruitmolen ontploft, maar enkele mergelstenen restanten zijn langs de Jeker in de onderbouw bewaard gebleven. Deze molenrestanten werden in 1775 verbouwd tot een papiermolen, die tot 1867 in gebruik is gebleven. Tegenwoordig bevinden zich een aantal appartementen in de molen, beheerd door de Woningstichting Maasvallei, en het Pesthuys Podium (theater).

Klooster van de Nieuwenhof (Rijksmonumentnummer 27757)

Het Nieuwenhofklooster is de opvolger van het begijnenhof dat oorspronkelijk buiten de tweede stadsomwalling lag op de plaats van de voormalige Tapijnkazerne. De begijnen waren alleenstaande vrouwen, die deel uitmaakten van een soort vrije lekengemeenschap binnen de Rooms-katholieke kerk. Anders dan kloosterlingen legden zij geen eeuwige geloften af. De begijnen verlieten het gebied buiten de tweede stadsomwalling vanwege oorlogshandelingen en verwoestingen aan het begin van de 15e eeuw als gevolg van de opstand van de Luikenaren tegen hun bisschop Jan van Beieren, die meerder malen veilig onderdak was geboden door de stad Maastricht. Aan het eind van de 15e eeuw werd begonnen met de bouw van de nu nog bestaande kloosterkerk aan de Zwingelput, waarbij de absis in steen werd opgetrokken en het schip van de kerk waarschijnlijk in vakwerkbouw. In ongeveer dezelfde tijd werden de begijnen door de bisschop van Luik gedwongen om de derde regel van Sint Franciscus aan te nemen, waardoor de vrouwen kloosterzusters werden, namelijk tertiariessen.

Figuur 9: reconstructietekeningen van houten kerkschip uit 1494 van het klooster van de Nieuwenhof (bron: Offermans 1991; pagina 24).

Vervolgens begon men met de aanleg van het kloostercomplex in 1652 en heeft men het oude houten schip van de kerk tussen 1661 en 1666 vervangen met een stenen bouw. Nadat het klooster in de Franse tijd aan het eind van de 18e eeuw was opgeheven, werd het R.K. Armenhuis, die voornamelijk weeskinderen omvatten, in het kloostercomplex gehuisvest. In deze periode, dat wil zeggen de 19e eeuw, heeft het kloostercomplex een serie verbouwingen ondergaan o.l.v. architect Pierre Cuypers. Deze veranderingen zijn vooral zichtbaar aan de gevels waar vele oorspronkelijke ramen zijn vervangen door 19e-eeuwse halfronde toogvensters. In 1980 werd het weeshuis gesloten, waarna het kloostercomplex onderdeel is geworden van de Universiteit van Maastricht.

Watermolen De Reek (Rijksmonumentnummer 46782)

Op de plek waarop de Jeker vanuit het Aldonhofpark de stad instroomde waren tot in de 19e eeuw vier watermolens en mogelijk in de middeleeuwen zelfs meer. Dit waren oorspronkelijk volmolens, waarmee wollen stoffen tijdens een verviltingsproces tot lakense stof werden veredeld. Tegenwoordig is slechts één molen bewaard gebleven aan de Heksenstraat, die vernoemd is naar de Reek, de Maastrichtse term voor waterpoort. In 1863 was deze molen gekocht door de aardewerkfabriek Société Céramique om vernis te malen dat gebruikt werd in de productie van glazuurverven. De vernismolen beleefde tot 1935 in gebruik. Na de Tweede Wereldoorlog had de kunstenaar Charles van Eyck een glasatelier gevestigd in molen De Reek.

5.3 Archeologisch kader en vindplaatsen

De Maastrichtse binnenstad en Wyck zijn rijk aan archeologische vindplaatsen. In het hiernavolgende wordt een archeologisch en historisch overzicht gegeven van de ontwikkeling van de stad binnen het gebied van het onderhavige bestemmingsplan, die loopt vanaf de Prehistorie tot en met de Nieuwste tijd. Archeologische vindplaatsen worden vermeld met het Archis II waarnemingsnummer (landelijke database) en/of WOK-code (dossiers bij Cultureel Erfgoed in het Centre Céramique van de gemeente Maastricht). Het deelrapport Archeologie behorende bij het bestemmingsplan Centrum biedt geen uitputtende lijst van alle tot nu aangetroffen en onderzochte archeologische vindplaatsen binnen het plangebied. Alleen belangwekkende archeologische vondsten en opgravingen, die het onderstaande overzicht inhoudelijk ondersteunen, worden vermeld.

Neolithicum

Over de bewoning en het gebruik van de Maastrichtse binnenstad in de Prehistorie, en met name de Steentijden, is weinig bekend. De beperkte kennis is vooral te wijten aan het feit dat alleen een klein aantal hoofdzakelijk oude toevalsvondsten bekend zijn, waarbij de archeologische resten slechts summier zijn gedocumenteerd. Hierbij moet ook vermeld worden dat Prehistorische vindplaatsen in het historische centrum op zeer grote diepte beneden het huidige straatniveau kunnen liggen, waardoor de archeologische cultuurlagen tot nu toe niet bereikt zijn tijdens bouwwerkzaamheden en archeologisch onderzoek.

Als gevolg zijn er slechts enkele waarnemingen van archeologische artefacten en structuren uit het Neolithicum (circa 5300 – 2000 voor Chr.) bekend, die voornamelijk gedaan zijn tijdens bouwactiviteiten voor de Tweede Wereldoorlog.⁸ Deze zijn:

1. Stenen hamerbijl, gevonden bij de Wilhelminakade en Biesenweg in circa 1982 [Archis II waarnemingsnummer 15793].
2. Vuurstenen afslagen en bijlen, en fragmenten van hertengeweien, gevonden in 1938 tussen zand en kleilagen in de Hondstraat [Cultureel Erfgoed: WOK-code 6118].

⁸ Voor jaartallen en perioden voor de geboorte van Christus wordt de toevoeging 'voor Chr.' gehanteerd. Voor jaartallen en perioden na de geboorte van Christus is de gangbare aanduiding 'na Chr.' in de meeste gevallen weggelaten.

3. Vuurstenen bijl, beitel en andere instrumenten, en gefossiliseerde dierlijke botten, gevonden in de Hondstraat in de jaren 1937 en 1938 [Archis II waarnemingsnummer 45130; Cultureel Erfgoed: WOK-code 5025].
4. Een hutkom met vuurstenen werktuigen, klopstenen, aardewerk, dierlijk bot, houtskool en kuilen aangetroffen tijdens de bouw van Vroom & Dreesmann aan de Grote Staat en Vijfharingenstraat in 1932 [Archis II waarnemingsnummer 45232; Cultureel Erfgoed: WOK-code 6037].
5. Vuurstenen bijl, gevonden bij bouw van de HEMA aan de Grote Staat en Muntstraat in circa 1930 [Archis II waarnemingsnummer 45234; Cultureel Erfgoed: WOK-code 6036].

De vondst van archeologische structuren zoals een hutkom geeft aan dat er enige vorm van tijdelijke (mogelijk seizoensmatige) of permanente bewoning geweest moet zijn in de binnenstad tijdens het Neolithicum. Toekomstig archeologisch onderzoek moet duidelijk maken wat de omvang en aard van deze Neolithische bewoning is geweest. De verwachting is dat meer kennis over de Prehistorie een belangrijke bijdrage zal leveren aan de discussie over wanneer precies de eerste nederzetting aan de Maasoever ontstond. Gedetailleerde onderzoeksresultaten kunnen tevens een antwoord geven op de vraag naar de periode waarin de Maastrichtse binnenstad bewoonbaar werd als gevolg van de verdroging van het oorspronkelijk natte en moerassige milieu en de afnemende dreiging van regelmatige overstromingen door de Maas.

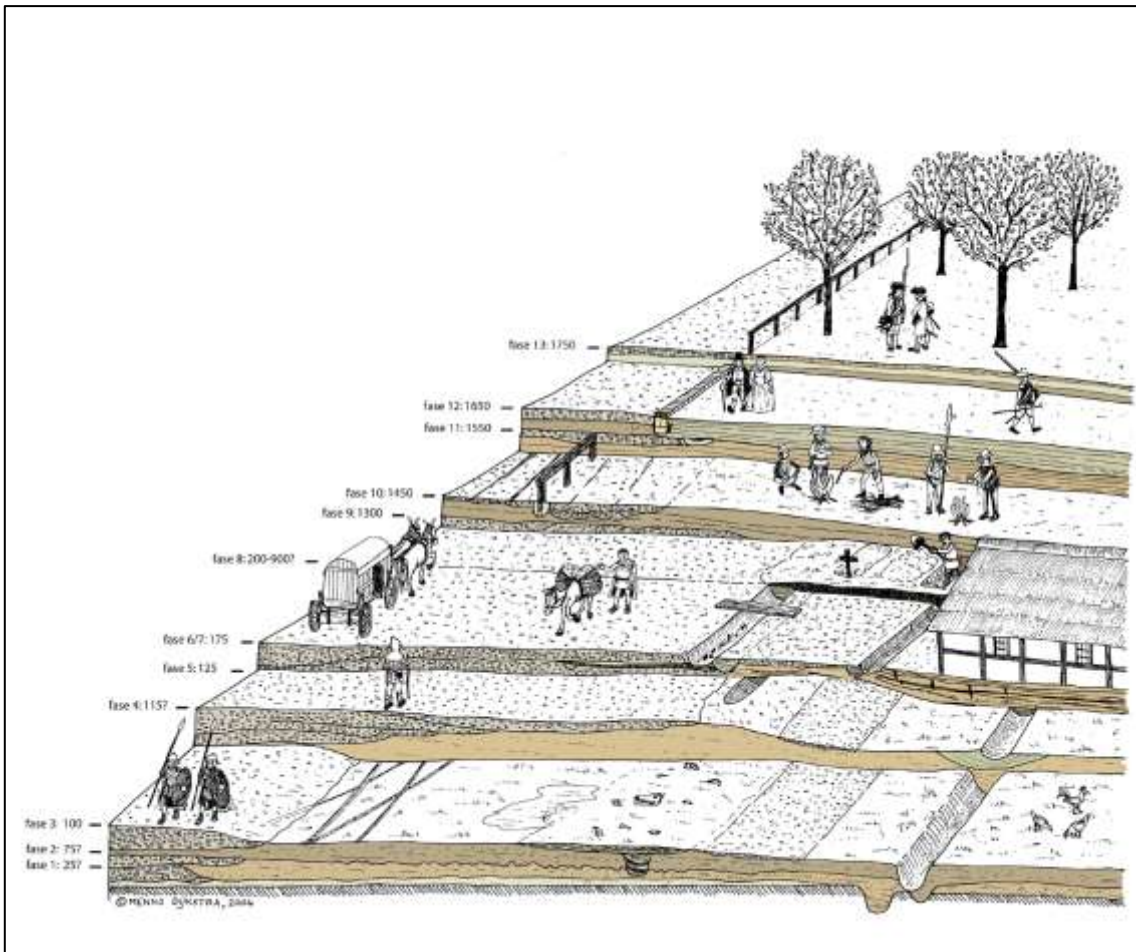
IJzertijd

Tot aan de IJzertijd lijkt zich een bewoningshiaat voor te doen. De enige vondst uit de Bronstijd betreft een bronzen zwaard, die in de jaren dertig van de vorige eeuw uit de Maas is gebaggerd in de buurt van de Sint Servaasbrug [Cultureel Erfgoed: WOK-code 6033]. Ook met betrekking tot de IJzertijd zijn er slechts weinig aanwijzingen voor de aanwezigheid van groepen mensen binnen het historische centrum. Archeologische resten uit de IJzertijd bevinden zich voornamelijk op de oostelijke Maasoever in Randwyck (voormalige Aubel- en Duboisdomeinen) juist ten zuiden van het stadsdeel Wyck. Tijdens een noodopgraving van de Stadsarcheologische dienst in 1988 zijn hier huttenleem en aardewerkfragmenten gevonden die in deze periode gedateerd kunnen worden. Maar ook binnen Wyck en de binnenstad zijn sporen uit de IJzertijd aangetroffen. De opgravingen op de locatie Maaspuntweg-Centre Céramique in 1991 hebben sporen uit de Midden-IJzertijd blootgelegd op de parkeerplaats van Hotel Maastricht, die op basis van de C14-methode gedateerd konden worden in 2.400 ± 55 BP (circa 560 voor Chr.). Deze sporen bestonden

uit drie kuilen met huttenleem, botafval en aardewerkfragmenten. Dergelijke kuilen met geassocieerd aardewerk zijn ook aangetroffen beneden de Romeinse heerbaan onder de Havenstraat bij de opgravingen in het Stokstraatkwartier in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw [Cultureel Erfgoed: WOK-code 6034]. Echter de meest spectaculaire vondst is de drie meter brede weg, opgebouwd uit Maaskeijtes, die in 1983 gevonden werd op de locatie van Hotel Derlon aan het Onze-Lieve-Vrouweplein onder de resten van een Romeins heiligdom. Onduidelijk is in hoeverre deze weg vóór de Romeinse periode dateert, aangezien de afdekkende grondlaag Romeins en inheems aardewerk bevatte uit het eerste kwart van de 1e eeuw na Chr. Volgens Titus Panhuysen, de eerste Stadsarcheoloog van Maastricht, is het mogelijk dat de weg daarom uit de Augusteïsche periode dateert (de regeerperiode van de Romeinse Keizer Augustus, 27 voor Chr. – †14 na Chr.) (Panhuysen 1996). Kortom, dit onzekere gegeven toont aan dat nog vele vragen open staan aangaande de Laat-Prehistorische bewoning in het historische centrum van Maastricht. Met name de overgang van de IJzertijd naar de Romeinse tijd dient een speerpunt voor toekomstig archeologisch onderzoek te zijn. Het is immers op dit punt in de geschiedenis van Maastricht dat zich de eerste contouren van de stad begonnen af te tekenen.

Romeinse tijd

In de Romeinse tijd, van de 1e tot en met de 4e eeuw na Chr., ontwikkelde Maastricht zich als een kleine nederzetting aan weerszijden van de Maas. Sommigen in Maastricht menen dat de naam van de stad uit die tijd stamt, en als zodanig bijna 2.000 jaar oud is. De eerste schriftelijke vermelding van Maastricht vinden we bij de Romeinse schrijver Tacitus (54 - †117 na Chr.), die spreekt van de heerbaan bij de *Pons Mosae*. Vervolgens vinden we de benaming *Treiectinsem urbem* en *Triiectens* in de werken van Gregorius van Tours uit de laatste jaren van de 6e eeuw. De Latijnse benaming van *Traiectum ad Mosam* komt voor het eerst voor in middeleeuwse documenten uit de periode van de 11e tot en met 13e eeuw. Duidelijk is in ieder geval dat in de Romeinse tijd de basis werd gelegd voor de structuur en ontwikkeling van het historische centrum en de functie van de stad binnen een netwerk van regionale en internationale handelswegen en politieke relaties. Maastricht als “één van de belangrijkste overgangen over de Maas” is een rode leidraad geweest in de stedelijke geschiedenis vanaf het moment dat in het laatste kwart van de 1e eeuw voor Chr. de Romeinen de heerbaan vanaf Boulogne-sur-Mer aan de Franse kanaalkust naar het oosten toe over Maastricht naar Keulen aanlegden. Deze weg wordt tegenwoordig vaak de Via Belgica genoemd (Demey 2003; Provincie Limburg 2005).

Figuur 10: reconstructietekening van Romeinse en latere wegen aan de noordkant van het Vrijthof (bron: Dijkstra en Flamman 2004; pagina 58). De onderste laag geeft de Romeinse weg weer.

De Romeinse heerbaan van Boulgogne-sur-Mer naar Keulen is hoogstwaarschijnlijk aangelegd uit strategische overwegingen door Marcus Vipsanius Agrippa, die één van de generaals was in het leger van Keizer Augustus. Archeologisch onderzoek na de Tweede Wereldoorlog heeft aangetoond dat deze weg vanuit het westen door de huidige Brusselsestraat, over de noordkant van het Vrijthof (aan de voorzijde van het Theater aan het Vrijthof/het Generaalshuis), via de Grote Staat tot aan het midden van de Jodenstraat liep, om vervolgens een knik te maken van bijna 90° naar het zuiden toe, en daarna bij de samenkomst van de Havenstraat en Plankstraat weer een bocht van circa 90° te maken naar het oosten, waar uiteindelijk bij de Eksterstraat de Maas overgestoken werd. Op de oostelijke oever van de Maas in het stadsdeel Wyck liep de Romeinse weg naar het noordoosten, richting het Geuldal, om via Heerlen (*Coriovallum* in de Romeinse tijd) uiteindelijk naar Keulen te gaan. Op verscheidene locaties in het historische centrum is de Romeinse weg in detail onderzocht: Keizer Karelplein, noordkant van het Vrijthof,

Jodenstraat, Havenstraat-Plankstraat, Eksterstraat, en de Rechtstraat bij de Sint Martinuskerk [Archis II onderzoeksmelding 317812; Cultureel Erfgoed: WOK-codes 2046, 5094, 5098, 6034, 6068 en 8044]. Deze archeologische studies hebben duidelijk gemaakt dat de Romeinse weg tussen de 7 en 11 meter breed was, uit verschillende ophogingsfasen van grind en leem bestond met twee parallelle greppels, en tussen 1,5 (Rechtstraat) en 5 (noordkant Vrijthof) meter onder het huidige straatniveau ligt. Daarnaast lijkt het dat op sommige delen van het tracé de heerbaan op een soort dijklichaam is aangelegd. In deze context moet ook de historische vermelding begrepen worden dat bisschop Sint Servaas in 384 na Chr. in de buurt van de “agger publicus” is begraven, een Romeins woord die naar een opgehoogd weglichaam verwijst. Tot slot is duidelijk dat in de Laat-Romeinse tijd (circa 4e eeuw na Chr.) het noord-zuid lopende gedeelte van de heerbaan van de Havenstraat naar even ten westen van de Wolfstraat is verplaatst [Cultureel Erfgoed: WOK-code 5110], wat waarschijnlijk in verband gebracht kan worden met de bouw van het *castellum*, een versterkte nederzetting, in 333 na Chr. in het Stokstraatkwartier.

Bij de Romeinse heerbaan behoorde ook de Maasbrug, die tussen de 1e en 4e eeuw na Chr. drie bouwfasen kende en waarschijnlijk tot ergens in de middeleeuwen in gebruik is gebleven. Historische bronnen suggereren dat in 1275 de Romeinse brug instortte en vervolgens tussen 1280-1298 werd vervangen door de huidige Sint Servaasbrug op circa 100 meter ten noorden van de locatie van de Romeinse brug. Tegenwoordig bestaan er gereede twijfels of het wel de Romeinse brug was die tot in de 13e eeuw in gebruik is gebleven; een vraag die mogelijk in de toekomst nog beantwoord kan worden. Pijlers van de Romeinse brug zijn voor het eerst bij baggerwerkzaamheden in 1963-1964 onderzocht [Archis II waarnemingsnummer 31517]. Duikers hebben onder water één pijler kunnen documenteren, die bestond uit een rechthoekig rooster van eikenhouten balken. Dit rooster van balken werd gedragen door aangepunte en met ijzeren paalschoenen versterkte heipalen. Hierop lag een stenen pijler, waarop hoogstwaarschijnlijk houten overspanningen waren aangebracht die een wegdek van balken droegen. Spectaculair waren vooral de *spolia*, dat wil zeggen hergebruikte stenen bouwfragmenten, die in de pijlers van de brug uit de 4e eeuw na Chr. gebruikt waren. Deze *spolia* hadden voor een groot deel gebeeldhouwde reliëfs en Latijnse inscripties en het merendeel komt van monumentale grafmonumenten uit de omgeving van Maastricht, die op basis van stilistisch onderzoek gedateerd kunnen worden tussen 40 en 250 na Chr. Vervolgonderzoeken in 1993, 1999 en 2000 door de Afdeling Archeologie Onderwater van het NISA (Nederlands Instituut voor Scheepsarcheologie) hebben aangetoond dat nog vele van deze zogenaamde Maasstenen op

de bedding van de Maas liggen [onder andere Archis II waarnemingsnummers 32623, 410917].

De brug over de Maas maakte van Maastricht een belangrijke locatie op de Romeinse heerbaan tussen Bologne-sur-Mer en Keulen. Logischerwijs ontstond daarom al sinds de 1e eeuw na Chr. een nederzetting, in het Latijn een zogenaamde *vicus*, rondom de Maasbrug, en langs de Romeinse heerbaan, waar waarschijnlijk voornamelijk een civiele bevolking woonde van handelaren en handwerkslieden. Deze nederzetting lijkt zich te concentreren in het Stokstraatkwartier, maar er zijn archeologische aanwijzingen dat de bewoning zich als een soort lintbebouwing uitstreckte van de Havenstraat, via de Jodenstraat en de Grote Staat tot en met het Vrijthof enerzijds, en anderzijds zich ook bevond op de oostelijke Maasoever tussen de Sint Martinuskerk en de Maaspunttoren. De archeologische bewijzen voor de ontwikkeling van de *vicus* tijdens de 1e eeuw na Chr. zijn echter zeer summier en bestaan voornamelijk uit een aantal onduidelijke sporen van houtbouw, kuilen en achtererven. De grote diepte van 5 à 6 meter onder het huidige straatniveau van de cultuurlagen uit de 1e eeuw na Chr. speelt daarnaast ook een belangrijke rol in de beperkte kennis over de vroegste fase van de Romeinse nederzetting in Maastricht. Onder meer met deze kennislacune dient rekening gehouden te worden bij toekomstige bodemingrepen.

Figuur 11: foto van Romeinse thermen op het Thermenvlein in het Stokstraatkwartier te Maastricht tijdens de opgravingen aan het begin van de jaren 60 van de vorige eeuw.

De eerste Romeinse gebouwen, die onderzocht konden worden, dateren uit de 2e en 3e eeuw na Chr. Bekend zijn met name het thermencomplex (badhuis) tussen de Stokstraat en de Havenstraat en het heiligdom op de locatie van hotel Derlon aan het Onze-Lieve-Vrouweplein. Ook andere gebouwen uit de Midden-Romeinse tijd zijn gevonden zoals een volledig intacte Romeinse kelder op de locatie van de voormalige Parochiale School tussen de Stokstraat en de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Deze gebouwen zijn rijke getuigenissen van Romeins Maastricht. Hierbij kan vermeld worden dat de conservering van het opgaande muurwerk van het thermencomplex in de ondergrond zo goed intact was toen het in de jaren zestig van de vorige eeuw opgegraven werd, dat het complex niet is afgebroken maar met zilverzand is bedekt om het *in situ* te bewaren voor toekomstige generaties. De plattegrond van het thermencomplex is tegenwoordig zichtbaar gemaakt met gekleurde tegels in het moderne plaveisel. Ook het zogenaamde *temenos* heiligdom dat in 1983 werd opgraven voorafgaande aan de nieuwbouw van Hotel Derlon aan het Onze-Lieve-Vrouweplein was een bijzonder belangwekkende vondst. Het woord *temenos* verwijst naar de situatie waarin het Romeinse heiligdom ommuurd was. Het heiligdom heeft verschillende bouwfases gekend, waarbij in de laatste fase tijdens de tweede helft van de tweede eeuw na Chr. binnen de omheining een Jupiterpijler is opgericht. Dit is een zuil met bovenop een beeld van de Romeinse oppergod Jupiter, waarvan te Derlon een deel van de rijkversierde basis werd teruggevonden.

Figuur 12: foto van basis van Jupiterzuil op het terrein van Hotel Derlon tijdens de opgravingen van 1983 (bron: Panhuysen 1984; pagina 42).

De Midden-Romeinse tijd eindigt formeel in 270 na Chr., wanneer het noordwestelijk deel van het Romeinse rijk geteisterd wordt door invallen van Germaanse stammen. Historische bronnen suggereren dat toen vele Romeinse nederzettingen in Nederland, België en Frankrijk zijn verwoest, waaronder Maastricht. De archeologische gegevens uit het Stokstraatkwartier maar ook in de buurt van de Romeinse weg op het Vrijthof verschaffen een genuanceerder beeld van deze periode, die bekend staat als de “crisis van de 3e eeuw” in het Romeinse rijk. Enerzijds zijn er duidelijke aanwijzingen voor verwoestingen en grootschalige kaalslag van bebouwing uit de 2e en 3e eeuw zichtbaar in de vorm van een puinlaag met veel (deels verbrande) dakpannen, bouwstenen en mortel. Anderzijds zijn er ook archeologische bewijzen dat sommige gebouwen (deels) in gebruik bleven of als grondslag hebben gediend voor Laat-Romeinse gebouwen. Als gevolg kunnen vraagtekens gezet worden bij het op basis van historische bronnen veronderstelde bewoningshiat van circa zestig jaar tussen 270 na Chr. en het Laat-Romeinse *castellum* uit 333 na Chr. Hier ligt duidelijk een kennislacune betreffende de overgang van de Midden- naar de Laat-Romeinse tijd, waarop toekomstig onderzoek meer licht dient te werpen.

Figuur 13: reconstructie van Laat-Romeinse castellum in Stokstraatkwartier te Maastricht.

Over het Laat-Romeinse *castellum* in het Stokstraatkwartier is relatief veel bekend. Het *castellum* was een kleine versterkte nederzetting van circa 1,53 hectaren groot en had

voornamelijk een militaire functie, namelijk de verdediging van de Maasbrug. Het strekte zich van oost naar west uit van de Houtmarkt tot aan het Onze-Lieve-Vrouweplein, en van noord naar zuid van ongeveer de Maastrichter Smedenstraat tot aan de Graanmarkt. Vier van de ongeveer tien ronde torens in totaal, delen van de walmuur en de gracht, en de westelijke poort (terrein van Hotel Derlon aan het Onze-Lieve-Vrouweplein) zijn archeologisch onderzocht. Verder zijn binnen de versterkte nederzetting een *horreum*, een rechthoekig gebouw voor graanopslag, gedocumenteerd, en muurwerk van verschillende gebouwen, die tot nu toe nog niet nader geïdentificeerd konden worden. Tot slot is bij de aanleg van het *castellum* ook het noord-zuid tracé van de Romeinse heerbaan van de Havenstraat naar juist ten westen van de Wolfstraat verlegd. De versterking kan gedateerd worden in exact 333 na Chr. dankzij dendrochronologisch onderzoek (datering op basis van jaarringen van bomen) van de houten heipallen onder de stenen wal bij de oostelijke toren, die is opgegraven aan de Houtmaas.

Figuur 14: toren van Laat-Romeinse castellum op de Houtmaas (bron: Panhuysen 1984; pagina 55).

Dit jaartal valt binnen de regeerperiode van keizer Constantijn de Grote, waarvan bekend is dat hij de verdediging van de Romeinse rijksgrens (de zogenaamde *limes*) drastisch herzien heeft. In deze periode werd overgegaan op een systeem van diepteverdediging, waarbij zwaar versterkte forten en nederzettingen langs de *limes* aan de Rijn en in het achterland, zoals Maastricht, werden gebouwd om het toenemend aantal Germaanse invallen het hoofd te bieden. Het *castellum* van Maastricht hoeft daarom niet direct in verband gebracht te worden met de verwoestingen van 270 na Chr., maar past waarschijnlijk meer in de context van een algemene herijking van de verdediging van de grens van het Romeinse imperium aan het begin van de 4e eeuw na Chr. Toekomstig archeologisch onderzoek moet meer inzicht geven in de functie van het *castellum* tijdens de Laat-Romeinse tijd. Hierbij moet ook rekening gehouden worden met de aanwezigheid van een fort of in ieder geval versterkt bruggenhoofd op de oostelijke Maasoever. Dit lijkt waarschijnlijk omdat de Romeinse historicus Ammianus Marcellinus (circa 330 - †392 na Chr.) in zijn geschiedwerk “Res Gestae” (boek XVII) over twee forten aan de Maas spreekt wanneer keizer Julianus een groep Frankische invallers belegert en verslaat te Maastricht in het jaar 359 na Chr. Tot op heden zijn echter geen archeologische resten gevonden van deze Romeinse versterking aan de kant van Wyck. Een mogelijke verklaring is dat het verstekte bruggenhoofd volledig is verdwenen doordat na de Romeinse tijd circa 80 meter van de oostelijke Maasoever door de rivier is geërodeerd.

Tot slot dienen enkele woorden gewijd te worden aan de Romeinse begravingen binnen het historische centrum, die allen dateren uit de periode van de 2e tot en met 4e eeuw na Chr. In de regel cremeerden de Romeinen hun doden, en zij mochten volgens de officiële voorschriften geen giften meegeven in de graven. In Maastricht en omstreken was het wel gangbaar om aardewerk, toiletgerei en sieraden met de doden mee te begraven, hetgeen aangeeft dat lokale, inheemse gebruiken grote invloed hadden op het begrafenisritueel. Vanaf de 4e eeuw na Chr. zien we de snelle opkomst van inhumatiegraven, die in deze periode het gebruik van crematie volledig verdrongen. In het historische centrum van Maastricht kunnen drie grafvelden onderscheiden worden: (1) locatie Brusselsestraat-Keizer Karelplein-Sint Servaasklooster-Henric van Veldekeplein [Archis II waarnemingsnummers 45254, 45258 en 45337; Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5035, 5038, 6028, 8001 en 8017]; (2) Tongersestraat 53 (voormalige Jezuïetenklooster) [Archis II waarnemingsnummer 45342; Cultureel Erfgoed: WOK-code 2045]; (3) Sint Maartenslaan (voormalige LTS)-Turennestraat [Archis II waarnemingsnummers 23976, 36251 en 45241]. Kenmerkend is dat deze grafvelden zich concentreren buiten het bewoonde gebied langs de uitvalswegen, en in het bijzonder de heerbaan van Boulogne-sur-Mer naar Keulen. Hiervan

is bekend dat dit algemene praktijk was binnen het Romeinse rijk. Alleen het grafveld op het terrein van het voormalige Jezuïetenklooster aan de Tongersestraat blijft een vraagteken, aangezien het een vondstmelding is uit 1861, en omdat tijdens vervolgonderzoek in 1989 op ongeveer dezelfde locatie door de Stadsarcheologische dienst geen enkele aanwijzing voor een Romeins grafveld is gevonden. Het feit dat binnen het centrum langs de Tongersestraat geen Romeinse weg heeft gelegen, doet ook twijfelen aan de aanwezigheid van een grafveld behorende bij de Romeinse nederzetting. Een meer waarschijnlijke interpretatie gaat uit van begravingen behorende bij een Romeinse villa in het Jekerdal. Toekomstig archeologisch onderzoek moet hierover uitsluitsel geven.

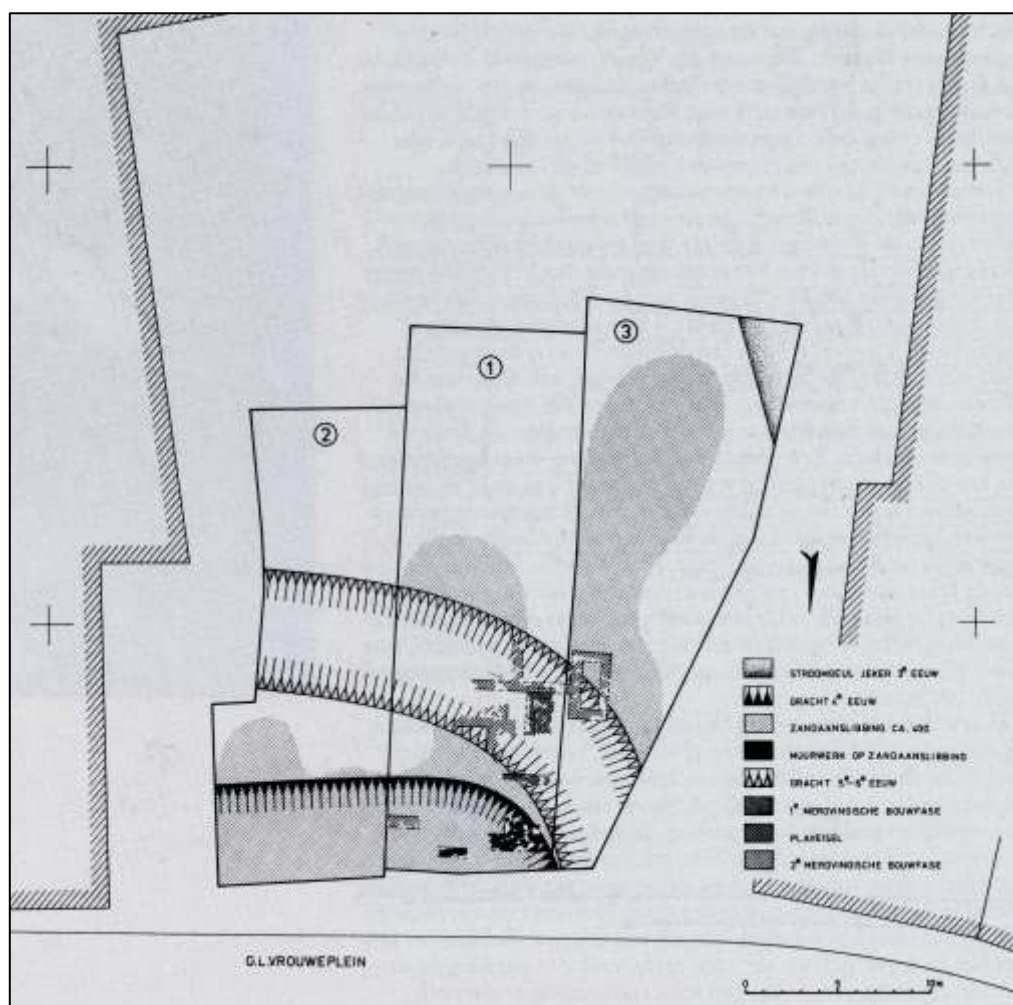
Middeleeuwen

Voor een goed begrip van de ontwikkeling van Maastricht in de middeleeuwen is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen (1) de vroege middeleeuwen (circa 450-1050), (2) de volle middeleeuwen (circa 1050-1250), en (3) de late middeleeuwen (circa 1250-1500). Na de val van het West-Romeinse rijk rond het midden van de 5e eeuw lijkt de bewoning van Maastricht te continueren. Bewoningssporen en met name begraafplaatsen uit de Merovingische periode (450-725) zijn op verschillende locaties in het historische centrum aangetroffen, namelijk bij het Laat-Romeinse *castellum* aan het Onze-Lieve-Vrouweplein, bij het Vrijthof, in het Boschstraatkwartier, en ook in Randwyck (Plein 1992).

Er zijn aanwijzingen dat het *castellum* in gebruik bleef in de vroege middeleeuwen en dat binnen de versterkte nederzetting de bisschopszetel werd gevestigd toen volgens middeleeuwse overleveringen Sint Servaas aan het eind van de 4e eeuw vanuit Tongeren naar Maastricht kwam. Mogelijk ligt daarom de eerste Christelijke kerk van Maastricht onder de Onze-Lieve-Vrouwekerk, en vermoedelijk was deze eerste kerk op zijn beurt gebouwd op een Romeins heiligdom.⁹ Tijdens de sanering van het Stokstraatkwartier in de jaren zestig van de vorige eeuw meenden archeologen van de toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB; tegenwoordig: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, RCE) muurresten van een Merovingische kerk te hebben opgegraven aan de Stokstraat direct ten oosten van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Tegenwoordig meent men echter dat deze muurresten behoren tot de Laat-Romeinse bebouwing binnen het *castellum*. Andere archeologische resten uit de Merovingische periode zijn wel gevonden in het Stokstraatgebied zoals aardewerk in puinlagen en kuilen, en begravingen waaronder een aantal sarcofagen die onder het Pandhof van de Onze-Lieve-Vrouwekerk zijn gevonden

⁹ In Nederland zijn meerdere gevallen bekend waarin een Christelijke kerk is gebouwd op een eerder Romeins heiligdom. Mogelijk zijn de twee Gallo-Romeinse tempels, die in 1947 werden aangetroffen onder de Nederlands Hervormde Kerk in het Gelderse Elst, het bekendste voorbeeld.

tijdens opgravingen in 1996 [Cultureel Erfgoed: WOK-code 5174]. Een bijzonder interessante vondst was ten slotte een kuil in de Havenstraat (aangetroffen bij sloop van voormalig pand 'De Limburger'), die opgevuld was met verkoold graan en andere plant- en houtresten [Cultureel Erfgoed: WOK-code 6109]. Op basis van de C14-methode kon het verkoelde graan met een waarschijnlijkheid van 95% gedateerd worden tussen 612 en 666. Botanisch onderzoek wees uit dat de meest vertegenwoordigde graansoort spelttarwe was. Daarnaast zijn verkoelde resten van koriander gevonden: een kruid dat door de Romeinen vanuit het oostelijk Middellandse Zeegebied in Noordwest Europa is geïntroduceerd. Deze uitkomsten van het onderzoek geven aan dat het dieet in de Merovingische tijd grote overeenkomsten vertoont met die van de voorafgaande Romeinse tijd, waardoor er geconcludeerd kan worden dat er continuïteit was in eetgewoonten vanaf de Romeinse tijd tot in de vroege middeleeuwen.

Figuur 15: plattegrond van Laat-Romeinse en Vroeg-Merovingische grachten rond het castellum op het terrein van de voor Mabro-fabriek aan de Graanmarkt (bron: Panhuysen 1984; pagina 70).

Het algemene beeld is dat de vroegmiddeleeuwse bewoning vooral buiten het *castellum* lag en zich concentreerde langs de Romeinse heerbaan naar het noorden en westen toe zoals de vondst van een Merovingische waterput met resten van ambachtelijke glasbewerking (kralenproductie) in de Jodenstraat aantoonde [Archis II waarnemingsnummer 36240; Cultureel Erfgoed: WOK-code 5094]. Andere belangwekkende vondsten zijn aangetroffen bij het Europees Instituut voor Bestuurskunde tussen het Onze-Lieve-Vrouweplein en de Hondstraat en op het voormalige Mabro-terrein bij de Graanmarkt [Archis II waarnemingsnummer 36218; Cultureel Erfgoed: WOK-codes 6046 en 6083]. Vermeldenswaard zijn fragmenten van imitatie-*terra sigillata* (oorspronkelijk Romeins aardewerk) en waterputten daterende uit het midden van de 5e eeuw, en met name de 5e-6e eeuwse gracht rond het Laat-Romeinse *castellum* en muurresten uit de Merovingische periode (7e eeuw) op de vulling van deze vroegmiddeleeuwse gracht nadat die op natuurlijke wijze door de Jeker was dichtgeslibd. Dit is een duidelijke aanwijzing dat het Romeinse *castellum* in gebruik is gebleven na de val van het West-Romeinse rijk in het midden van de 5e eeuw. Verder is een groot aantal Merovingische graven gevonden op het Vrijthof tijdens de bouw van de eerste parkeergarage in 1969/1970, en zijn tijdens de opgravingen binnen de Sint Servaaskerk in het kader van de laatste restauratie (1981-1989) de resten van een kerk uit de 6e eeuw met bijbehorende grafkelders, sarcofagen en andere begravingen blootgelegd. Er bestaat een gereede kans dat hiermee de befaamde ‘Magnum Templum’ (‘De Grote Tempel’) gevonden is, die volgens Gregorius van Tours (538/9-†594/5) door bisschop Monulfus op het graf van Sint Servaas is gebouwd.

Figuur 16: foto van Merovingische pottenbakkersoven zoals aangetroffen op het Céramique-terrein tijdens de opgravingen van 1991.

Tot slot lijken zich twee nieuwe woonkernen te hebben ontwikkeld in het Boschstraatkwartier en Randwyck (Plein 1992), waarvan bewoningsresten, graven en sporen van ambachtelijke activiteiten zijn teruggevonden [Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5016 en 8007]. Uitzonderlijk waren de vier pottenbakkersovens, die werden aangetroffen onder de fundamente van de verdedigingswal van Wyck uit de 14e eeuw.

Er kan geconcludeerd worden dat in de 6e en 7e eeuw Maastricht een belangrijke nederzetting werd in het Maasdal met een bisschopszetel, ambachtelijke en handelsactiviteiten, en haar eigen muntslag. Het is bijvoorbeeld bekend dat in de 7e eeuw na Chr. gouden munten met het opschrift *Triecto fit* werden geslagen, dat vrij vertaald kan worden als “gemaakt in Maastricht”. Uitgaande van de historische bronnen lijkt deze ontwikkeling zich in de daarop volgende Karolingische periode (circa 700-900) voort te zetten. Hoewel volgens de historische overleveringen de bisschopszetel in de vroege 8e eeuw naar Luik verplaatst werd, het latere prinsbisdom, nam het religieuze, politieke en met name het economische belang van Maastricht sterk toe. Schriftelijke bronnen uit de 8e en 9e eeuw noemen Maastricht een ‘oppidum’, ‘castrum’, ‘civitas’ of ‘vicus’. De eerste twee benamingen geven aan dat Maastricht versterkt was, waarbij hoogstwaarschijnlijk naar het toen nog steeds in gebruik zijnde Laat-Romeinse *castellum* wordt verwezen. De andere twee termen refereren naar het feit dat Maastricht nog in de 8e en 9e eeuw een bisschopsstad was en tevens een handelsnederzetting, die veel kooplieden van buiten aantrok. Het is duidelijk dat de stad in tweede helft van de 8e eeuw een belangrijke tolplaats was voor de scheepvaart langs de Maas en mogelijk ook de voormalige Romeinse heerbaan van Boulogne-sur-Mer naar Keulen, hoewel voor dit laatste geen duidelijke historische en archeologische bewijzen zijn. Daarnaast lijkt de opkomst van Aken als het centrum van het Karolingische Rijk aan het einde van de 8e eeuw het economische belang van Maastricht te hebben versterkt: de stad was de dichtstbijzijnde rivierhaven en kon daarom als overslagpunt dienen voor goederen, die bestemd waren voor Aken.

Tot op heden zijn nog maar weinig archeologische resten gevonden die gedateerd kunnen worden in de Karolingische periode. Dit wordt onder meer verklaard doordat latere stedelijke bouwactiviteiten, met name in de late middeleeuwen, vele Karolingische resten hebben verstoord. Het voornaamste gebouw dat onderzocht kon worden is een 8e-eeuwse voorganger van de huidige Sint Servaaskerk (11e eeuw). De imposante Karolingische kerk had net zoals de huidige kerk de vorm van een basiliek met een apsis naar het oosten, richting Vrijthof, hoewel de hoofdas van het middenschip iets naar het noorden lag. Een groot aantal vloerniveaus kon geassocieerd worden met de Karolingische kerk, en er zijn veel beschilderde stucfragmenten en resten van glas-in-lood beglazing gevonden. Verder

waren er begravingen, die zich vanuit de Sint Servaaskerk uitstrekten over het Vrijthof. Op het Vrijthof is ook een grote diversiteit aan vondstmateriaal aangetroffen, voornamelijk aardewerk, dat veelal afkomstig was uit afvalkuilen. Andere archeologische sporen lijken zich te concentreren in het gebied van het Onze-Lieve-Vrouweplein en bestaan voornamelijk uit aardewerk, afvalkuilen, en een waterput op het terrein van het voormalige klooster van de Zusters Reparatricen in de Witmakersstraat [Archis II waarnemingsnummer 36244; Cultureel Erfgoed: WOK-codes 6085, 8003, 8004 en 8006]. Verder is op het terrein van Achter de Comedie een zogenaamde ‘Steinkamer’ gevonden, een afvalkuil afgezet aan de zijkanten met breukstenen, die op basis van de aanwezigheid van een fragment van een Badorfer reliëfbandamfoor in de Karolingische tijd gedateerd kan worden [Cultureel Erfgoed: WOK-code 5110].

Als gevolg is de archeologische kennis over de Karolingische periode beperkt, en bestaat er nog grote onduidelijkheid over hoe de stad zich ontwikkeld heeft vanaf de 7e eeuw tot aan de eerste helft van de 13e eeuw, toen de eerste stenen stadsomwalling gebouwd werd. De kennislacune over de vroegmiddeleeuwse stad verdient bijzondere aandacht, omdat in die periode de basis is gelegd voor de stedelijke structuur van de Maastrichtse binnenstad en Wyck zoals die tot de dag van vandaag zichtbaar is. Vanwege het gebrek aan gedetailleerde archeologische gegevens bestaan er tegenwoordig drie verschillende modellen voor de vroegmiddeleeuwse stadsontwikkeling.

1. Het eerste model dat gangbaar was tot 1979 toen de Stadsarcheologische dienst werd ingesteld, ziet de ontwikkeling van de binnenstad vanuit twee woonkernen, die bij de bouw van de eerste stadsmuur in 1229 tot één geheel worden samengebracht. Deze kernen zijn: (1) het Laat-Romeinse *castellum* in het Stokstraatkwartier en (2) de Sint Servaaskerk en directe omgeving. In dit model wordt aangenomen dat rond beide kernen in de loop der tijd nederzettingen zijn ontstaan die geleidelijk aan een stedelijk karakter kregen, mede door de vestiging van ambachts- en kooplieden.
2. Het tweede model dat na 1979 ontwikkeld werd gaat ervan uit dat stadsuitbreiding van Maastricht hoofdzakelijk vanuit één woonkern heeft plaatsgevonden, namelijk vanuit het 4e-eeuwse *castellum* in het Stokstraatkwartier.
3. Het derde en meest recente model legt de basis van de stadsontwikkeling bij de Sint Servaaskerk en directe omgeving. Dit model suggereert dat de Sint Servaaskerk deel uitmaakte van een versterkte abdij van waar de stad zich geleidelijk uitbreidde. De benaming *castrum* zou naar deze abdij verwijzen, waarvan de versterking nog zichtbaar zou zijn in het huidige stratenpatroon en de 13e-eeuwse omwalling tussen het Sint Servaasklooster en de Kommel. Het gebied tussen het Vrijthof en het Stokstraatkwartier

zou volledig verlaten zijn geweest in de Karolingische periode met uitzondering van de (voorganger(s) van de) Onze-Lieve-Vrouwekerk. Ook zou toen de vroegmiddeleeuwse weg schuin over het Vrijthof hebben gelopen, en via de huidige Bredestraat de Laat-Romeinse brug over de Maas hebben bereikt.

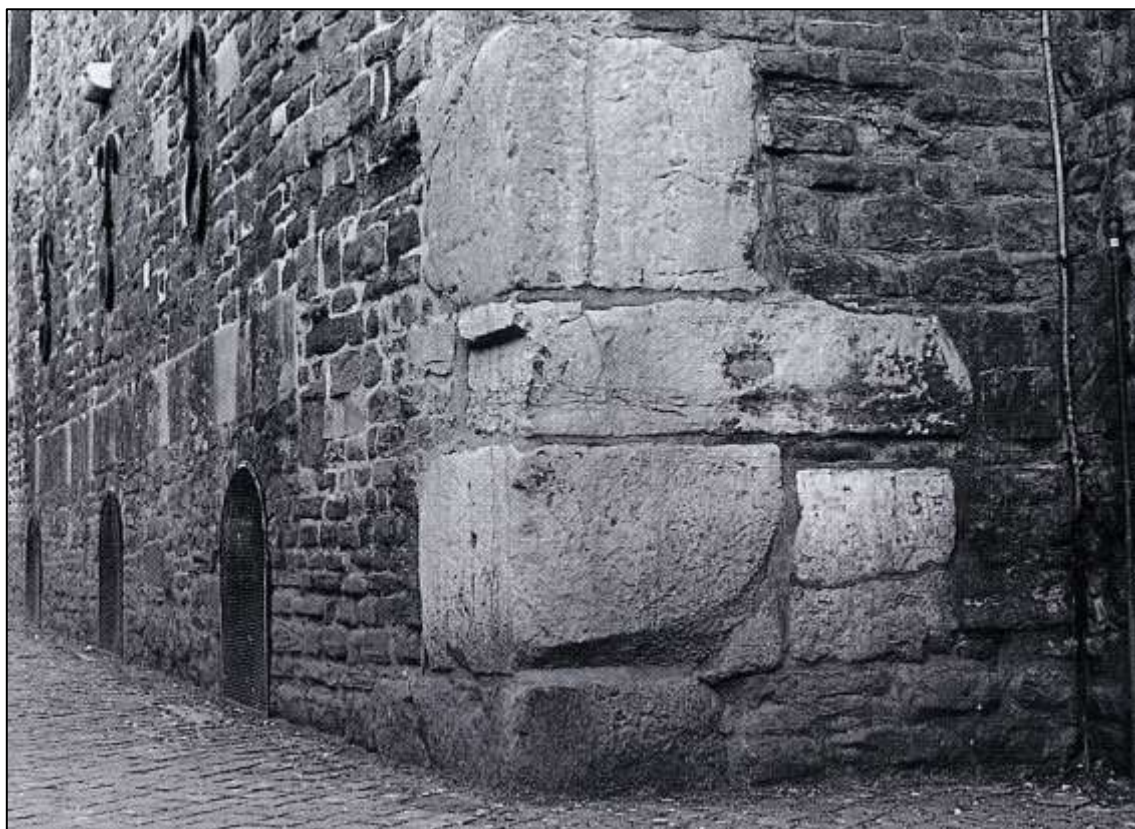
Figuur 17: recente foto van de Helpoort, die behoorde bij de eerste middeleeuwse stadsomwalling uit de 13e eeuw.

Figuur 18: recente foto van de restanten van de 13e-eeuwse stadsomwalling aan het Lange Grachtje.

De enige duidelijke overeenkomst tussen de drie modellen is dat ze allen veronderstellen dat er een Merovingische en Karolingische nederzetting was op de oostelijke maasoever tussen de Oeverwal, Stenenwal en de Rechtstraat in het stadsdeel Wyck.

De Romeinse, Merovingische en Karolingische perioden hebben een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van de middeleeuwse stad binnen de 13e-eeuwse omwalling. Deze stadsmuur liep grofweg vanaf de Helpoort, via het Oude Minderbroedersklooster (waarin tegenwoordig het Regionaal Historisch Centrum is gehuisvest), het Lang Grachtje, de Toneelacademie aan de Lenculenstraat, tussen het Sint Servaasklooster en de Kommel, de Grote Gracht, Markt, om vervolgens via de Kleine Gracht de Maas weer te bereiken. In Wyck volgde de 13e-eeuwse omwalling de Wilhelminasingel en Plein 1992. Gezien het archeologische en historische belang van het historische centrum binnen de 13e-eeuwse omwalling, zoals wetenschappelijk onderbouwd in dit deelrapport Archeologie, gelden voor dit gehele gebied de regels zoals opgesteld voor zone A.

Figuur 19: gebruik van Romeinse spolia van kolenkalksteen op de zuidwesthoek van de 11e-eeuwse westbouw van de Onze-Lieve-Vrouwekerk (bron: Panhuysen 1996; pagina 118). Deze hergebruikte bouwstenen zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig van de verdedigingsmuur van het Laat-Romeinse castellum.

In de volle en late middeleeuwen (circa 1050-1250 en 1250-1500) zet zich de verstedelijking en uitbreiding van Maastricht voort. Maastricht bezit nog relatief veel gebouwen uit deze twee perioden, waaronder hoofdzakelijk kerken en kloosters, de Helpoort en delen van de 13e-eeuwse omwalling. Logischerwijs speelt cultuurhistorisch onderzoek van gebouwde monumenten vanaf deze periode een wezenlijke rol in de bestudering van de stadsontwikkeling en in het erfgoedbeleid van de gemeente Maastricht. Archeologisch zijn de volle en late middeleeuwen tot nu toe minder goed onderzocht net zoals de voorafgaande Karolingische periode. Duidelijk is in ieder geval dat vóór of vroeg in de volle middeleeuwen het Laat-Romeinse *castellum* in onbruik en verval raakte en mogelijk volledig afgebroken werd. Tijdens de bouw van de huidige Onze-Lieve-Vrouwekerk en met name het westwerk rond 1000, dat het oudste nog bestaande gebouw in Maastricht is, werden delen van de Laat-Romeinse versterking als bouw materiaal gebruikt. Deze hergebruikte massieve blokken van kolenzandsteen zijn nog duidelijk zichtbaar aan het Onze-Lieve-Vrouweplein. Bovendien zijn in 1910 en 1921 onder het westelijk deel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk de fundamenten gevonden van twee ronde torens van het 4e-eeuwse *castellum*. Verder lijkt het dat in de vroege volle middeleeuwen een aantal van de hedendaagse straten zijn ontstaan, die haaks op de Maas staan: de Morenstraat, Maastrichter Smedenstraat, Maastrichter Brugstraat, Jodenstraat, Mariastraat en Hoenderstraat. Een identiek stratenpatroon is zichtbaar in Wyck, waar ook een aantal straten haaks op de Maas staan en die aan de oostzijde begrensd worden door de Rechtstraat: de Wycker Pastoorstraat, Wycker Heidenstraat, Wycker Brugstraat, Wycker Smedenstraat en Kaleminkstraat. Mogelijk kan deze stedelijke structuur in verband worden gebracht met de tolfunctie van Maastricht en het toenemende belang van de Maas als scheepvaart- en handelsroute. Geografisch gezien was Maastricht een gunstige overslagplaats voor goederen die over de rivier werden getransporteerd. De vele markten, die deels nog in hedendaagse straatnamen te herkennen zijn, bijvoorbeeld de Kersenmarkt en Graanmarkt, zijn een duidelijk bewijs van de toenemende handels- en nijverheidsactiviteiten van de stad in de volle en late middeleeuwen.

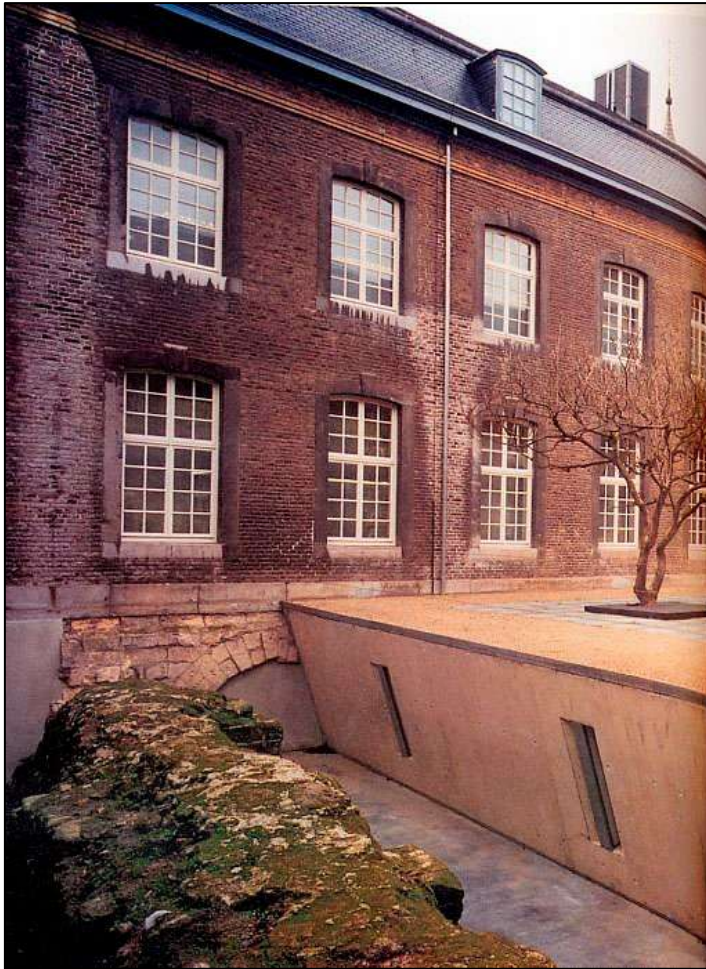
In de laatste decennia zijn een aantal van deze economische en andere stedelijke ontwikkelingen tijdens de middeleeuwen archeologisch onderzocht. De meest omvangrijke opgravingen worden hieronder kort besproken.

1. Theater op het Vrijthof (het Generaalshuis): de meest spectaculaire vondst tijdens de opgravingen in 1988 in het kader van de bouw van het Theater op het Vrijthof (het Generaalshuis) was een fundering van kolenzandsteen, die over een lengte van circa 35 meter van oost naar west liep parallel aan het Vrijthof [Archis II waarnemingsnummer

36243; Cultureel Erfgoed: WOK-code 6084]. Volgens de toenmalige stadsarcheoloog Titus Panhuysen vertoonde de plattegrond overeenkomsten met laat-Karolingische *paltsen*. Een palts, afgeleid van het Latijnse woord *palatium* (betekent: “paleis”), was een tijdelijk koninklijk of keizerlijk verblijf in belangrijke nederzettingen tijdens de Merovingische en Karolingische perioden. In de vroege middeleeuwen hadden de koningen en later keizers (bijvoorbeeld Karel de Grote) geen vaste residentie, maar trokken van plaats naar plaats om contact met lokale heren en de bevolking te onderhouden. In de schriftelijke bronnen wordt meerdere malen een dergelijke palts in Maastricht genoemd, waar bijvoorbeeld de Merovingische koning Childerik II in 667 en 669/670 kort verbleef. Op basis van de archeologische gegevens, zoals dateerbaar aardewerk, is het echter duidelijk dat het betreffende gebouw op de locatie van het Theater aan het Vrijthof niet ouder kan zijn dan de 10e eeuw en aan het begin van 13e eeuw werd afgebroken voor de aanleg van het voormalige kloostercomplex van de Witte Vrouwen. Als gevolg kan de zogenaamde palts het beste met de hertogen van Lotharingen in verband worden gebracht die ook een tijdelijk verblijf hadden in Maastricht tijdens de volle middeleeuwen. Schriftelijke bronnen vermelden bijvoorbeeld dat Giselbert, hertog van Lotharingen, in de loop van de eerste helft van de 10e eeuw de abdij van Sint Servatius verwerfde en vervolgens het Sint Servaasklooster en het hertogelijk verblijf met een nieuwe muur heeft omringd. Deze stand van kennis sluit echter niet uit dat op de locatie van het Theater aan het Vrijthof of elders in de buurt van het Vrijthof een Merovingische of Karolingische palts heeft gelegen, maar toekomstig archeologisch onderzoek zal dit moeten uitwijzen. Verder kon worden aangetoond dat de eerste stadsomwalling uit 1229 vooraf gegaan is door een 12e-eeuwse aarden wal, waarop mogelijk een houten palissade heeft gestaan. Tot slot zijn resten van meerdere bouwfases van het Wittevrouwenklooster aangetroffen, een kloosterorde die zich in het tweede kwart van de 13e eeuw aan het Vrijthof vestigde. De laatste kloosterkapel werd in 1804/5 afgebroken voor het neo-klassicistische Generaalshuis, waarin zich de ontvangtzalen en kantoren van het huidige Theater aan het Vrijthof bevinden.

2. Vrijthof (noordkant): onderzoek aan de noordkant van het Vrijthof, direct tegenover het Generaalshuis/Theater aan het Vrijthof, door het AAC/Projectenbureau (Universiteit van Amsterdam), heeft aangetoond dat de Romeinse weg in de middeleeuwen in gebruik is gebleven, en verscheidene malen is opgehoogd met onder meer grindpakketten aan het einde van de volle middeleeuwen en tijdens de late middeleeuwen [Archis II onderzoeksmelding 3936].

3. Dominicanenkerk: tijdens de door BAAC bv uitgevoerde opgravingen binnen de Dominicanenkerk in 2005 en 2006 en op de locatie van Entre-Deux in 2005, zijn verschillende belangwekkende vondsten gedaan uit de vroege, volle en late middeleeuwen (Arts 2005 en 2007; Mark *et al.* 2007) [Archis II waarnemingsnummer 410709]. Uit de vroege middeleeuwen stammen een aantal afvalkuilen en twee begravingen, waarvan één met het skelet van een kind jonger dan tien jaar. Uit de volle middeleeuwen zijn er duidelijke aanwijzingen voor bebouwing (kelders) en een noord-zuid georiënteerde gracht, die zeker rond 1100 gefunctioneerd heeft, en mogelijk al eerder in gebruik was vanaf 900. De opgravers hebben gesuggereerd dat deze gracht misschien in verband gebracht kan worden met een cirkelvormige versterking rond het Sint Servaasklooster, een soort van *castrum*, zoals omschreven in het bovengenoemde derde model voor de stadsontwikkeling van Maastricht in de vroege middeleeuwen. In de late middeleeuwen breidt zich de bewoning uit, en wordt het complex van het Dominicanerklooster aangelegd, waarvan de kloosterkerk (ingewijd in 1294) en een klein gedeelte van de westvleugel van het kloostercomplex bewaard zijn gebleven.
4. Oude Minderbroedersklooster: het Oude Minderbroedersklooster aan de Sint Pieterstraat 7 (sinds 1881 Rijksarchief; thans: Regionaal Historisch Centrum Limburg) ligt in het zuidelijk deel van de Maastrichtse binnenstad dat lang onder invloed heeft gestaan van de Jeker. Opgravingen in 1990 en 1991 in de buiten- en binnentuinen van het kloostercomplex hebben laten zien dat dit gebied in eerste instantie erg drassig moet zijn geweest [Cultureel Erfgoed: WOK-code 6102]. Om deze reden zouden sporen van bewoning vóór de Merovingische tijd ontbreken. In deze laatste periode lijkt het gebied gebruikt te zijn voor verschillende ambachten zoals tientallen kuilen met aardewerk, ijzerslakken, fragmenten van werkvloertjes, glaskraaltjes, bewerkt bot en fragmenten van hertshoornen kammetjes hebben aangetoond. De Merovingische resten werden afgedekt door een 11e en 12e-eeuwse egaliseringslaag. Het archeologische onderzoek heeft vooral informatie opgeleverd over de eerste stadsomwalling van Maastricht. Opnieuw werd een aarden wal met grind- en leemlagen aangetroffen, die gedateerd kan worden in de 12e eeuw. In de 13e eeuw is parallel aan de aarden wal de eerste stenen stadsmuur aangelegd, waarvan de in de 18e eeuw vanwege bouwvalligheid afgebroken Minderbroederspoort (locatie Sint Pieterstraat) ook is onderzocht. Daarnaast zijn sporen gevonden van één of meerdere watermolens aan de Jeker, die tussen de 11e en 13e eeuw bestaan moeten hebben (vóór de aanleg van de eerste stadsomwalling), en tevens verschillende bouwfasen van het Oude Minderbroedersklooster.

Figuur 20: foto van fundament van 13e-eeuwse stadsomwalling binnen het Oude Minderbroedersklooster aan de Sint Pietersstraat (thans: Regionaal Historisch Centrum Limburg).

5. Het Boschstraatkwartier: archeologisch onderzoek bij de aanleg van de nieuwbouwwijk in het Boschstraatkwartier heeft aangetoond dat naast landbouwactiviteiten verscheidene ambachten werden uitgevoerd ten noorden van de 13e-eeuwse stadsmuur, die vóór de aanleg van de tweede omwalling in de 15e eeuw gedateerd kunnen worden [Archis II waarnemingsnummer 36246; Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5087 en 6067]. Concrete archeologische aanwijzingen waren een pottenbakkersoven uit circa 1400, ommuurde vuurplaatsen, en beer- en kleiputten. De laatste putten werden gebruikt voor de winning van leem dat gebruikt werd in de vakwerkhuzen van de burgerij te Maastricht. Dergelijke kleiputten zijn op meerdere locaties tussen de eerste en tweede omwalling gevonden zoals op het Herdenkingsplein en bij de Abtstraat en werden in de volksmond *lenculen* genoemd. Deze informatie verklaart tevens waarom vele nijverheden buiten de 13e-eeuwse omwalling lagen. Vooral die ambachten waar vuur bij

gebruikt werd zoals pottenbakkers en smederijen, werden uit de middeleeuwse stad geweerd, omdat vakwerkhuzen zeer brandgevoelig zijn. Daarnaast laat dit archeologisch onderzoek zien dat er al huizen en werkplaatsen bestonden buiten de 13e-eeuwse omwalling, die zich waarschijnlijk in de vorm van lintbebouwing hebben ontwikkeld langs de huidige Boschstraat. Soortgelijke lintbebouwing die vóór de aanleg van de tweede 15e-eeuwse omwalling ontstaan is, kan ook verwacht worden langs de andere belangrijke uitvalswegen komende vanuit de middeleeuwse binnenstad, namelijk de Brusselsestraat, Tongersestraat en de Sint Pieterstraat.

6. Herdenkingsplein: tijdens de opgraving op het Herdenkingsplein voorafgaande aan de hedendaagse nieuwbouw zijn voornamelijk kleiputten gevonden, waaruit leem werd gewonnen voor de vakwerkhuzen van de burgerij die binnen de 13e-eeuwse omwalling lagen [Cultureel Erfgoed: WOK-code 6079].
7. Abtstraat: het gebied rondom de Abtstraat lijkt onbebouwd geweest te zijn, ook na de aanleg van de tweede omwalling in de 15e eeuw [Cultureel Erfgoed: WOK-code 5100; Archis II waarnemingsnummer 428589]. Kleikuilen die gedateerd kunnen worden tot in de 16e eeuw geven aan dat dit gebied vooral voor grondstofwinning is gebruikt zoals ook waargenomen op het Herdenkingsplein en in het Boschstraatkwartier.

Figuur 21: foto van opgraving in 2003 van kleikuilen uit de middeleeuwen, zogenaamde lenculen, direct ten zuiden van de Abtstraat en bij de Patersbaan (bron: Hulst 2004).

8. Centre Céramique: het terrein van Centre Céramique heeft naast sporen uit de IJzertijd en Merovingische tijd (vier pottenbakkersovens) ook belangrijke informatie verschaft over de ontwikkeling van de laatmiddeleeuwse stadsomwalling [Cultureel Erfgoed: WOK-code 5106]. De eerste stadsverdediging in Wyck bestond uit twee wallen, die beide opgebouwd waren uit grind en leemlagen. De eerste wal kan waarschijnlijk rond 1180 gedateerd worden en de tweede aan het eind van de 13e of het begin van de 14e eeuw. In de 14e eeuw werd op de tweede wal de eerste stenen ommuring gebouwd. Van deze omwalling zijn tijdens de opgraving in 1992 de funderingsblokken (zogenaamde 'poeren') teruggevonden, waarop in het verleden de spaarbogen van de verdedigingsmuur waren gebouwd. De eerste stenen stadsmuur is afgebroken bij de aanleg van de tweede omwalling in de 15e en 16e eeuw, die ongeveer twintig meter meer naar het zuiden kwam te liggen. In de 18e eeuw is op de resten (funderingen) van deze eerste omwalling een lang kazernegebouw neergezet, en op 19e-eeuwse tekeningen zijn de grondbogen van deze eerste omwalling nog steeds zichtbaar onder dit kazernegebouw. Tenslotte werd de tweede ommuring aan de zuidkant van Wyck meerdere malen vernieuwd en verbouwd tot in de 18e eeuw, waarvan het Parmabastion (nu gelegen onder het kruispunt van de Avenue Céramique en de Sonnevillélunet/Sphinxlunet tegenover Centre Céramique) het bekendste voorbeeld is. Deze tweede omwalling is in zijn geheel afgebroken toen de vestingstatus van Maastricht in 1869 door de Nederlandse Staat werd opgeheven.

Figuur 22: luchtfoto uit 1992 van stadsomwalling uit middeleeuwen en Nieuwe tijd op het Céramique-terrein aan de zuidkant van Wyck. Rechtsonder is het Parmabastion duidelijk zichtbaar.

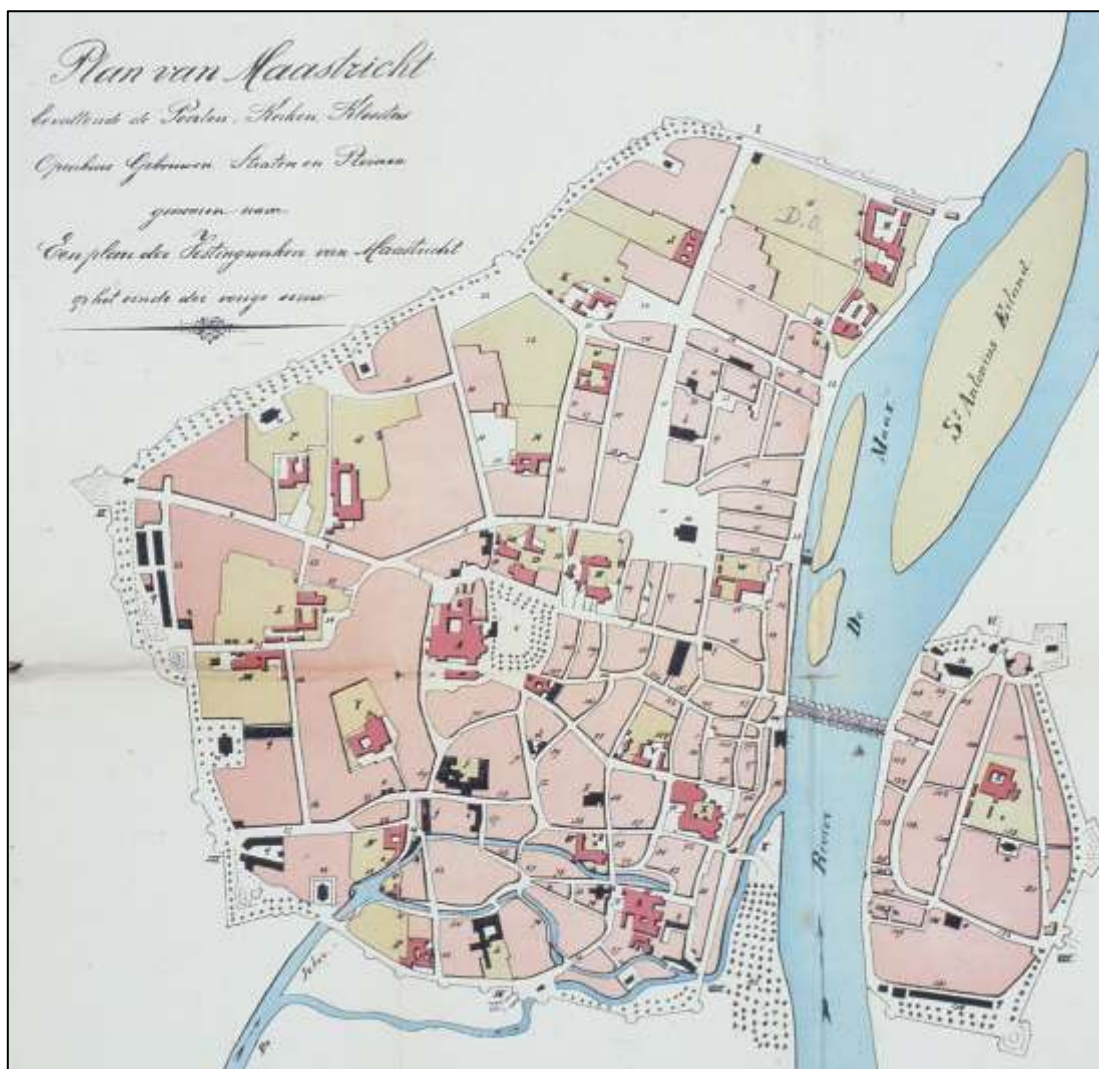
De bovenstaande lijst van opgravingen en vondsten, die belangrijke informatie hebben opgeleverd over middeleeuws Maastricht, is niet uitputtend. Zij is uitsluitend bedoeld om een indruk te geven van hoe rijk de middeleeuwse geschiedenis van de stad is, hoeveel archeologische resten hiervan in de ondergrond zaten en nog steeds zitten, met name in het gebied binnen de 13e-eeuwse omwalling, en welke belangrijke vragen over de stadsgeschiedenis nog onbeantwoord zijn.

Onder vele gebouwen uit de middeleeuwen en Nieuwe tijd die nu nog bestaan, kunnen archeologische resten gevonden worden van middeleeuwse voorgangers, zoals bleek uit opgravingen in 1985 en 1988 binnen de Sint Matthiaskerk aan de Boschstraat, waar de funderingen van een 12e-eeuwse voorganger van de huidige kerk (circa 1350 - 1500) aangetroffen werden [Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5096 en 6080]. Daarnaast kunnen alledaagse structuren een schat aan informatie opleveren zoals de vele beerputten die men vanaf de middeleeuwen begon aan te leggen. Beerputten kunnen beschouwd worden als de voorlopers van onze toiletten, maar ze werden ook gebruikt om huislijk afval weg te gooien bestaande uit plantaardig voedsel, dierlijk bot, complete en gebroken borden en glazen, etc. Dit laatste bleek bijvoorbeeld uit de in 1980 en 1983 onderzochte beerputten die onder de funderingen van de voormalige Sint Nicolaaskerk lagen (gewijd in 1343) op het Onze-Lieve-Vrouweplein en Hotel Derlon [Archis II waarnemingsnummer 45243; Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5107 en 6057]. Zij leverden grote hoeveelheden aardewerk (typen: Langerwehe, Siegburg, Elmpt, Andenne, Maaslands en lokale productie) en waardevol glas op, hetgeen op welgestelde huishoudens wijst. Deze beerputten behoorden daarom mogelijk tot laatmiddeleeuwse kanunnikenhuizen, die verbonden waren aan het kapittel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Er moet rekening mee gehouden worden dat dergelijke beerputten overal in het historische centrum gevonden kunnen worden, en dat ze een gedetailleerd en tastbaar beeld zullen geven van hoe de middeleeuwse Maastrichtenaren van dag tot dag leefden.

Nieuwe en Nieuwste tijd

Aan het begin van de Nieuwe tijd, rond circa 1500, heeft het thans bekende historische centrum van Maastricht haar vaste vorm aangenomen, die grotendeels intact is gebleven tot aan het begin van de 19e eeuw, toen met de industrialisering en modernisering van Maastricht de Nieuwste tijd aanbrak met ingrijpende stedenbouwkundige en infrastructurele ingrepen. De archeologie en met name de cultuurhistorie van de periode van de 15e tot de 19e eeuw heeft dan ook vooral betrekking op geïsoleerde bouwactiviteiten

in de vorm van de versterking van woonhuizen en de constructie of verbouwing van kerken, kloostercomplexen, openbare en bestuurlijke gebouwen zoals het monumentale Stadhuis dat tussen 1659 en 1664 verrees op de locatie van de middeleeuwse lakenhal op de Markt. Op deze trend moet een duidelijke uitzondering gemaakt worden, namelijk de ontwikkeling van steeds omvangrijkere vestingwerken vanaf de 15e eeuw langs de tweede stadsomwalling in de vorm van bastions, droge en natte grachten, ravelijnen, etc. Deze vestingwerken bevonden zich allen aan de buitenkant van de hoofdwal en zijn nog voor een deel bewaard gebleven. Aan het einde van deze paragraaf zullen de vestingwerken in meer detail besproken worden, en specifiek voor de gebieden die binnen de contouren van het gebied van het onderhavige bestemmingsplan vallen.

Figuur 23: plattegrond van de Maastrichtse binnenstad en Wyck uit omstreeks 1795 met in het rood de kloosters en kerken van Maastricht, waarvan tegenwoordig een aantal gedeeltelijk of zelfs volledig verdwenen zijn. Een aantal kerken zijn in een zwarte kleur aangegeven zoals de Sint Matthiaskerk.

Veel van de onderzochte archeologische resten hangen samen met het alledaagse, huislijke leven van de Maastrichtse burgerij in de Nieuwe tijd. Het betreft beer- en waterputten met afvalresten – bijvoorbeeld aardewerk, glas, metaal, textiel en leer – of aanwijzingen voor kleinschalige ambachten. De vondst van een rode aslaag met daarin pijpfragmenten (misbaksels) in de Wycker Brugstraat, die gedateerd kunnen worden in de 18e eeuw, is een goed voorbeeld van deze ambachtelijke activiteiten [Cultureel Erfgoed: WOK-code 5167]. Ook beerputten zijn in detail onderzocht, bijvoorbeeld in de Lantaarnstraat, waar een kolossale beerput (doorsnede 3 meter) van mergelblokken uit de 14e eeuw geflankeerd werd door een beerput uit de 15e eeuw, ook gemaakt van mergelblokken, en een derde beerput van baksteen uit de 18e eeuw [Archis II waarnemingsnummer 36239; Cultureel Erfgoed: WOK-code 6081]. Een andere beerput aan de Hondstraat leverde veel rijke voorwerpen op uit de 16e eeuw zoals een drietal “Schnellen”, drinkbekers van wit steengoed uit het Duitse Siegburg, en fragmenten van glazen bekers en een compleet drinkglas behorende tot het zogenaamde ‘Waldglas’ uit de Eifel [Archis II waarnemingsnummer 36218; Cultureel Erfgoed: WOK-code 6083]. Daarnaast worden ook regelmatig waterputten en kelders aangetroffen, die gedateerd kunnen worden in de Nieuwe tijd, zoals in de Bredestraat, de Maastrichter Brugstraat en de Kleine Gracht [Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5141, 5154 en 5158]. Kortom, de verwachting is dat nog vele van dergelijk structuren, vaak rijk aan alledaagse voorwerpen, zich in de ondergrond van het historische centrum bevinden. Op basis van deze resten kunnen archeologen een gedetailleerd beeld creëren van het leven van de Maastrichtse burgerij in de Nieuwe tijd.

Figuur 24: foto van drinkbekers uit de 16e eeuw, zogenaamde “Schnellen”, gevonden tussen de Hondstraat en het Onze-Lieve-Vrouweplein (bron: Panhuysen 1984; pagina 129).

Een tweede groep van archeologisch waardevolle locaties betreft kerken en kloosters, vaak al gesticht in de middeleeuwen, maar grotendeels verdwenen in de 19e eeuw toen de industrialisatie en de algehele disinteresse in en verwaarlozing van oude monumenten tot grootschalige afbraak leidde. Hieronder is een lijst weergegeven van de bekendste kerken en kloosters die grotendeels of geheel verdwenen zijn.

<i>Naam</i>	<i>Locatie</i>	<i>Datum van afbraak</i>
Sint Joriskapel	Grote Staat	1617
Witte Vrouwenklooster	Vrijthof (noordkant)	1804/5: bouw van Generaalshuis
Sint Servaasgasthuis	Vrijthof (oostkant)	1821
Sint Nicolaaskerk	Onze-Lieve-Vrouweplein	1838
Sint Jacobskapel	Jacobstraat	1803
Antonietenklooster	Bassin/Maasboulevard	in 1794 in brand gevlogen tijdens Frans beleg; in 1848 geheel afgebroken bij aanleg van kanaal Maastricht-Luik, dat eindigde bij het Bassin
Nieuwe Biesen (Duitse Orde)	Bassin	in 1794 bij Frans beleg vernield; in 1825 bij aanleg van Bassin volledig afgebroken; de huidige sluis uit 1824-1825 loopt diagonaal door de voormalige kerk van de Nieuwe Biesen; een deel van een muur van voormalige kloostervleugels bevindt zich nog in het oudste gedeelte van de Koninklijke Nederlandse Papierfabriek (afgekort KNP; thans: SAPPI)
Annunciatenklooster (Wyck)	Wycker Grachtstraat	19e eeuw
Sint Martinuskerk (Wyck)	Rechtstraat	huidige neo-gothische kerk gebouwd in 1857-1860 op plaats van middeleeuwse voorganger die

Penitentenklooster	Boschstraat	vanwege bouwvalligheid in het midden van de 19e eeuw werd afgebroken door belegeringen in 18e eeuw beschadigd; in 1866 volledig afgebroken bij uitbreiding van Sphinx Fabriek
Dal van Josaphat	Brusselsestraat	grotendeels verwoest bij Frans beleg in 1794; restanten grotendeels in 1893-1894 afgebroken voor bouw van het klooster van De Beyart
Sint Amorskapel Sint Hilariuskapel	Amorsplein Tafelstraat	1653 in 1732 afgebroken bij bouw van Waalse kerk aan Sint Pieterstraat
Bogaardenklooster	Witmakersstraat	afgebroken voor woningbouw bij opheffing klooster in 1796 door Fransen

Figuur 25: foto van afbraak van noordelijke vleugel van Wittevrouwenklooster in 1988 voor de bouw van het Theater aan het Vrijthof (bron: Bogaard en Minis 2001; pagina 8).

Een aantal van de genoemde kerken en kloostercomplexen zijn in de laatste paar decennia archeologisch onderzocht, waaronder de Antonietenkerk, het Witte Vrouwenklooster, het Sint Servaasgasthuis en de Sint Nicolaaskerk [Archis II waarnemingsnummers 36243 en 45243; Cultureel Erfgoed: WOK-codes 2029, 2031, 5107, 5135, 6048 en 6084]. Daarnaast zijn van andere nog bestaande kloostercomplexen gedeelten opgegraven die in de loop der eeuwen zijn verdwenen. Een goed voorbeeld hiervan is het kloostercomplex behorende bij de Dominicanerkerk aan de Helmstraat, die grotendeels bij de bouw van de voormalige gemeentelijke HBS aan het eind van de 19e eeuw is afgebroken [Archis II onderzoeksmeldingen 317831 en 317849; Cultureel Erfgoed: WOK-code 8046]. Alleen de westvleugel van het kloostercomplex naast het moderne winkelcentrum van Entre-Deux is voor een klein deel bewaard.

Figuur 26: foto van opgraving in Dominicanerkerk in 2006, voordat de kerk werd ingericht als boekhandel Selexyz (bron: Mark et al. 2007; pagina 24).

Ondanks dat Maastricht rijk is aan geschreven bronnen over de Nieuwe tijd kunnen archeologisch opgravingen bij kerken en kloosters en op andere locaties in het historische centrum van Maastricht nieuwe feiten aan het licht brengen over de stadsgeschiedenis. Zoals hierboven in paragraaf 5.2 reeds genoemd, zijn er bij opgravingen in 2009 door BAAC bij de Sint Andrieskapel aan de Maagdendries twee Joodse graven gevonden, waarvan vervolgens het skeletmateriaal volgens Joods religieuze gebruiken weer zijn herbegraven (Mark 2009). Historisch is bekend dat het terrein ten noorden van het Sint Andriesklooster tussen 1782 en 1812 functioneerde als Joodse begraafplaats. Verder kan de Servaasfontein genoemd worden, die tijdens de opgravingen op het Vrijthof in 1969 onderzocht is [Cultureel Erfgoed: WOK-code 8006]. Deze fontein, die aan het einde van de 15e eeuw werd aangelegd, werd gevoed door een waterleiding gemaakt van Elzenhout vanaf de Servatiusbron in het Jekerdal bij Biesland. Op deze manier konden pelgrims op het Vrijthof het geneeskrachtige water drinken uit de bron die in de 4e eeuw door bisschop Sint Servaas persoonlijk zou zijn gecreëerd. Door veelvuldige problemen met de leiding was de Servaasfontein op het Vrijthof waarschijnlijk al in onbruik geraakt aan het einde van de 17e eeuw, en de laatste resten werden in 1733 volledig verwijderd.

Tot slot verdienen de tweede stadsomwalling en de vestingwerken, die tussen de 15e en het begin van de 19e eeuw werden aangelegd, enige aandacht. Voor een gedetailleerde beschrijving van de ontwikkeling van de vestingwerken, die vooral zijn aanvang nam vanaf de periode 1632/1644, kan men te rade gaan bij de Visie Vestingwerken van de gemeente Maastricht. Op deze plek zal alleen de archeologische waarde van de vestingwerken benadrukt worden, en de keuze binnen het Maastrichts Planologisch Erfgoedregime om op het gebied van de tweede stadsomwalling en de vestingwerken de regels zoals opgesteld voor zone A van toepassing te laten zijn. Ten eerste bestonden de vestingwerken niet alleen uit bovengrondse verdedigingswerken zoals ravelijnen, bastions, lunetten, hoornwerken en halvemanen, maar ook uit een uitgebreid stelsel van ondergrondse gangen (de kazematten), die een uniek monument vormen van de militaire geschiedenis in Nederland. Deze kazematten zijn tegenwoordig nog over een lengte van circa 14 kilometer bewaard gebleven, en zijn gedeeltelijk toegankelijk voor bezoekers. Het meest bekende voorbeeld is de Linie van Du Moulin (de Hoge Fronten) aangelegd tussen 1772 en 1775. Ten tweede is bekend dat bij de afbraak van de stadsomwalling en de vestingwerken na de opheffing van de vestingstatus van Maastricht in 1867 men meestal niet verder ging dan tot de bovenkant van het toenmalige maaiveld. Hierdoor zijn in veel gevallen de funderingen van de verdedigingswerken goed bewaard gebleven, zoals onder meer bleek bij de opgravingen op het terrein van het Centre Céramique in 1991, waar aan de hand van de overgebleven

funderingen, wallen en grachten de volledige plattegrond van de verschillende omwallingen en vestingwerken bestudeerd kon worden [Cultureel Erfgoed: WOK-code 5106]. Ook op andere locaties binnen het gebied van het bestemmingsplan Centrum zijn duidelijke en goed bewaarde resten van verdedigingswerken gevonden. Voorbeelden hiervan zijn de opgravingen van (delen van) het Bastion Nassau-Weilburg aan de Pieterskade, Bastion Wilhelmina bij het Aldenhofpark, de Tongerse Poort, de Sint Maartenspoort in Wyck en resten van de vestingwerken op het terrein van de voormalige LTS aan de Sint Maartenslaan [Archis II waarnemingsnummer 23976; Cultureel Erfgoed: WOK-codes 5101, 5160, 5170, 5177, 6038 en 6146]. Omdat de overgeleverde historische bronnen en met name plattegronden vaak zowel onvolledig als onnauwkeurig zijn, speelt archeologisch onderzoek een belangrijke rol in de bestudering van de locatie en ontwikkeling van de verschillende verdedigingswerken, die de stad Maastricht beschermden tijdens de late middeleeuwen en Nieuwe tijd.

Figuur 27: foto van opgegraven funderingen van Tongersepoort in 1979 (bron: Panhuysen 1984: pagina 108).

De Nieuwste tijd (circa 1800 tot heden) is opnieuw bij uitstek het onderzoeksterrein van de cultuurhistorie. In ieder geval is deze periode nog weinig archeologisch onderzocht. En de weinige archeologische opgravingen die ook aandacht aan de Nieuwste tijd hebben geschonken, hebben zich voornamelijk gericht op het industriële erfgoed. Een voorbeeld hiervan is het eerder genoemde onderzoek van BAAC in 2009 bij het Sint Andriesklooster aan de Maagdendries en op het terrein van de voormalige Sphinx Fabriek, waar onder meer een aardewerkoven en gashouders uit de periode 1878-1902 zijn opgegraven. Gezien de rijke industriële geschiedenis van Maastricht, dient archeologisch onderzoek naar de Nieuwste tijd ook een rol te spelen in de toekomst.

6 Literatuur

- Arnold, P. en J. van den Boogard 2005. *Over de Maas (Maastrichts Silhouet 61)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.
- Arts, J.J. 2005. Maastricht Dominicanerkerk, archeologische begeleiding. *BAAC rapport 05.186*. 's-Hertogenbosch: BAAC bv.
- Arts, J.J. 2007. Maastricht Entre-Deux. Archeologische Opgraving. *BAAC rapport 04.2001/Archeologische Rapporten Maastricht nr. 12*. 's-Hertogenbosch en Maastricht: AM Vastgoed BV/BAAC bv en Gemeente Maastricht.
- Bakels, C. en W. Dijkman 2000. *Maastricht in the first millennium AD. The archaeobotanical evidence (Archaeologica Mosana II)*. Maastricht: Municipality of Maastricht.
- Berendsen, H.J.A. 1997. *Landschappelijk Nederland*. Assen: Van Gorcum en Comp. bv.
- Berg, M.W. van den 1989. *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, Toelichting op kaartblad Genk-Sittard-Maastricht-Heerlen, 59-60-61-62*. Haarlem en Wageningen: Staring Centrum en Rijks Geologische Dienst.
- Berg, M.W. van den 1989. *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Maasterrassen en Hellingklassen. Genk-Sittard-Maastricht-Heerlen, 59-60-61-62*. Haarlem en Wageningen: Staring Centrum en Rijks Geologische Dienst.
- Berg, M.W. van den, en J.A.M. ten Cate 1987. *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Genk-Sittard-Maastricht-Heerlen, 59-60-61-62*. Haarlem en Wageningen: Staring Centrum en Rijks Geologische Dienst.
- Boogard, J. van den 1998. *De Capucijnenhof (Maastrichts Silhouet 52)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

- Boogard, J. van den en S. Minis 1987. *Het Generaalshuis (Maastrichts Silhouet 25)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.
- Boogard, J. van den en S. Minis 2001. *Monumentengids Maastricht*. Leiden: Primavera Press.
- Damoiseaux, J.H. P. Haberts en T.C. Teunissen van Manen 1990. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000*. Wageningen: Stichting voor Bodemkartering (Stiboka).
- Demey, D. 2003. De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen. Provincie Limburg. Een archeologisch onderzoek. *RAAP-rapport 924*. Amsterdam: RAAP Archeologisch Adviesbureau bv.
- Derks, A.M.J., J. van Kerckhove en P. Hoff 2008. Nieuw archeologisch onderzoek rond de Grote Kerk van Elst, gemeente Overbetuwe (2002-2003). *Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 31*. Amsterdam.
- Dickhaut, M.F.A. en S.E. Minis 1994. *Spaans Gouvernement (Maastrichts Silhouet 34)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.
- Dijkman, W. 1989. Een vindplaats uit de IJzertijd in Maastricht-Randwyck. *Nederlandse Archeologische Rapporten 8*. Amersfoort: ROB.
- Dijkman, W. en A. Eryvynck 1998. *Antler, bone, horn, ivory and teeth. The use of animal skeletal materials in Roman and early medieval Maastricht (Archaeologica Mosana I)*. Maastricht: Municipality of Maastricht.
- Dijkstra, J. en F. Timmermans 2008. Een gat in de Markt. Een opgraving achter het stadhuis op de Markt te Maastricht. *ADC Rapport 1096*. Amersfoort: ADC ArcheoProjecten.
- Dijkstra, M.F.P. en J.P. Flamman 2004. *Onderweg naar Gisteren. Archeologisch onderzoek naar 2000 jaar wegopbouw langs de noordzijde van het Vrijthof te Maastricht*. Amsterdam: AAC/Projectenbureau.

Dingemans, P.A.W. 1983. *De Oude Minderbroeders (Maastrichts Silhouet 12)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Evers, I.M.H. 1995. *Het Martinushofje (Maastrichts Silhouet 38)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Evers, I.M.H. 1999. *De Minderbroedersberg (Maastrichts Silhouet 54)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Felder, W.M. en P.W. Bosch o.l.v. J.H. Bisschops 1984. *Geologische kaart van Zuid-Limburg en omgeving, Pré-Kwartair, schaal 1:50.000*. Haarlem: Rijks Geologische Dienst.

Graaf, W.-S. en J. de Kramer (red.) 2005. *Inventariserend veldonderzoek Borgharen-Daalderveld – waarderende fase. Archeologisch Onderzoek in de Maaswerken* CIS-code 4974. Nijmegen: Becker en Van de Graaf.

Heijden, R. van der en J. Notermans 1987. *De Werken (Maastrichts Silhouet 24)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Henrar, T., W. Lem en J. Notermans (red.) 2005. *Geslechte vestingwerken van Maastricht*. Maastricht: Stichting Maastricht Vestingstad.

Hulst, R.A. 2004. Maastricht Abtstraat. Opgraving Lenculenhof. Leemkuilen, vuilstort en bakstenen. *BAAC rapport 03.067*. 's-Hertogenbosch: BAAC bv.

Hupperetz, W. en E. Nijhof 1995. *Ceramik uit twee 14e-eeuwse beerputten aan het O.L.V. plein te Maastricht. Corpus Middeleeuws Aardewerk (CMA), afleveringen 11 en 12*. 's-Hertogenbosch: Stichting Corpus Middeleeuws Aardewerk.

Hamers, V. en G. Soeters 2008. *Springlevend Verleden. Beleidsnota Cultureel Erfgoed Maastricht 2007-2012*. Maastricht: Gemeente Maastricht.

Heijden, R. van der en J. Notermans 1987. *De Werken (Maastrichts Silhouet 24)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Hellenberg Hubar, B.C.M. van 1982. *St. Servaaskerk II (Maastrichts Silhouet 10)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Hulst, R.A., 2004. *Maastricht Abtstraat. Opgraving Lenculenhof. Leemkuilen, vuilstort en bakstenen*, Den Bosch (BAAC-rapport A-03.0067).

Jenniskens, A.H. 2006. *De Maquettes van Maastricht (Maastrichts Silhouet 64)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Jenniskens, A.H., W. Mes en T. Panhuysen 1997. *Wyck (Maastrichts Silhouet 44)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Keyser-Schuurman, W.E.S.L. 1984. *Het Kruissherenklooster (Maastrichts Silhouet 17)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

KNA 3.2: College voor de archeologische kwaliteit. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2, mei 2010*.

Koreman, J.G.J. 1984. *Helpoort en Nieuwstad (Maastrichts Silhouet 15)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Langeweg, S. 2001. *Het Bassin (Maastrichts Silhouet 58)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap. *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg*. Maastricht. Jaargangen 1954 tot en met 1995.

Luijten, J. en F. Roebroeks 1988. *Calvariënberg (Maastrichts Silhouet 26)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Mark, R. van der, M. Bink, R.G.M. Panhuysen en P.L. Wemerman 2007. Maastricht Dominicanenkerk. Definitief Archeologisch Onderzoek. *BAAC rapport 06.038*. 's-Hertogenbosch: BAAC bv.

Mark, R. van der 2009. Maastricht Sphinxterrein-fase 1. Inventariserend veldonderzoek met doorstart naar opgraving. *BAAC rapport A-08.0074 / Archeologische rapporten Maastricht* nr. 14. 's-Hertogenbosch: BAAC bv.

Mes, W.A.A. 1984. *St. Andrieskapel (Maastrichts Silhouet 16)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Mes, W.A.A. 1986. *Het Dinghuis (Maastrichts Silhouet 21)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Minis, L. 1980. *Het Stadhuis (Maastrichts Silhouet 4)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Minis, L.L. 1990. *St. Janskerk (Maastrichts Silhouet 31)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Morreau, L. J. 1979. *Bolwerk der Nederlanden. De vestingwerken van Maastricht sedert het begin van de 13e eeuw*. Maaslandse monografieën 2. Assen/Maastricht: Van Gorcum.

Morreau, L.J. en J.V.H. Notermans 1998. Maastricht. In: J. Baalbergen, J.P.C.M. van Hoof, T. de Kruijf, J.V.H. Notermans, S.H. Poppema en E.P.M. Ramakers (red.), *Atlas van historische vestingwerken in Nederland. Limburg*: 115-136. Utrecht: Stichting Menno van Coehoorn, Walburg Pers.

Notermans, J. 1982. *De Kazematten (Maastrichts Silhouet 11)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Notermans, J. 2000. *De Hoofdwacht (Maastrichts Silhouet 56)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Offermans, J.P.L.G. 1991. *De Nieuwenhof (Maastrichts Silhouet 32)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Offermans, J.P.L.G. 1996. *Het Bonnefantenklooster (Maastrichts Silhouet 39)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Ommeren, H.R. van 1991. Bronnen voor de geschiedenis van Maastricht (359-1204). Bronnen betreffende het tijdvak vanaf het jaar 359 tot en met 923. *PSHAL* 127: 5-48.

Panhuysen, T.A.S.M. 1984. *Maastricht staat op zijn verleden*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Panhuysen, T.A.S.M. 1996. *Romeins Maastricht en zijn beelden*. Maastricht en Assen: Bonnefantemuseum en Van Gorcum.

Peeters, J. (red.). *Beleidskaart Archeologie – Toelichting*. Maastricht, december 2008.

Provincie Limburg 2005. *Via Belgica: verleden op weg naar de toekomst*. Maastricht.

Quadflieg, B.I. en C.A. Visser (red.) 2008. Wetenschappelijk kader voor het archeologische onderzoek in het A2-project, gemeenten Maastricht en Meerssen. *Vestigia-rapport V410*. Amersfoort: Vestigia bv.

Ramakers, E. 2005. *Historische atlas van Maastricht. 2000 jaar aan Maas en Jeker*. Maastricht: SUN/Regionaal Historisch Centrum Limburg.

Rensch, Th. J. van 1981. *St. Servaaskerk I (Maastrichts Silhouet 6)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Scheelings, F., M. Dickhaut en J. Luijten 1986. *De Toneelacademie (Maastrichts Silhouet 20)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Steur, G.G.L. en W. Heijink (red.) 1991 (4^e Uitgave). *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Algemene begrippen en indelingen*. Wageningen: Stichting voor Bodemkartering (Stiboka).

Ubachs, P.J.H. 1981. *De Beyart (Maastrichts Silhouet 7)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Ubachs, P.J.H. 1983. *St.-Matthijskerk (Maastrichts Silhouet 13)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Ubachs, P.J.H. en I.M.H. Evers 2005. *Historische Encyclopedie Maastricht*. Zutphen: Uitgeversmaatschappij Walburg Pers.

Term, J.M.J. van 1989. *Nieuwe Biesen / KNP (Maastrichts Silhouet 30)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Tuinman, P.H. en P.L.L.M. Dumoulin 1985. *De Hof van Tilly (Maastrichts Silhouet 18)*. Maastricht: Stichting Historische Reeks Maastricht.

Vleeshouwer, J.J. en J.H. Damoiseaux 1990. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 61-62 West en Oost Maastricht-Heerlen*. Wageningen: Stichting voor Bodemkartering (Stiboka).

Vos, A.D. 2004. Resten van Romeinse bruggen in de Maas te Maastricht. *Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 100. Amersfoort: ROB.

Wiel, M.P. van de 1989. *Hoofdstukken uit de geschiedenis van Rome in Ammianus Marcellinus Res Gestae*. Utrecht: Tessel Offset.

7 Lijst van afbeeldingen en foto's

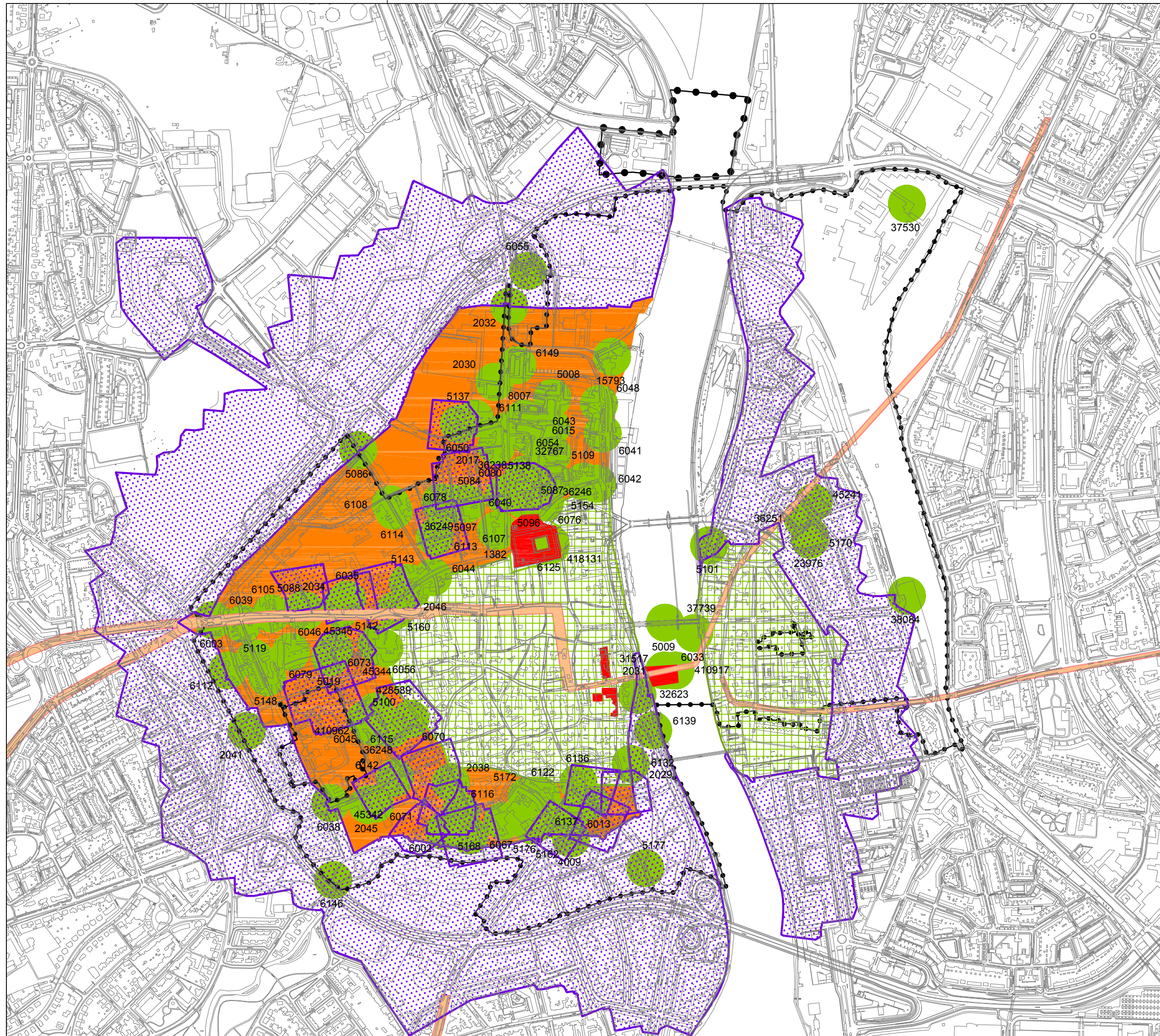
Afbeeldingen en foto's:	Pagina:
Figuur 1: opmetingstekening van maquette van Maastricht uit 1748-1749 door Lacher d'Aubecourt (bron: Jenniskens 2006; pagina 31).	8
Figuur 2: reconstructie van Romeinse brug te Maastricht (bron: Ramakers 2005; pagina 10).	9
Figuur 3: geologische kaart met hierop de afzettingen uit het Boven-Krijt en de Formatie van Maastricht (eenheid: Mt2) (bron: Felder, W.M. en P.W. Bosch o.l.v. J.H. Bisschops 1984).	11
Figuur 4: uitsnede van Geomorfologische kaart van Nederland met Maasterrassen (bron: Berg 1989). C3 = Terras van Caberg 3; Ge = Terras van Geistingen; H = riviervlakte uit Holoceen (laatste 10.000 jaar).	12
Figuur 5: maquette van Laat-Romeinse <i>castellum</i> in Stokstraatkwartier te Maastricht.	21
Figuur 6: plattegrond van opgraving van resten van Romeinse brug in de Maas in de jaren 1999 en 2000 (bron: Vos 2004; afbeelding 18).	22
Figuur 7: voorbeeld van zogenaamde <i>spolia</i> opgevist uit de Maas bij de Romeinse brug (bron: Vos 2004; pagina 47).	23
Figuur 8: 19e-eeuwse foto van ruïne van het klooster Dal van Josaphat op het terrein van de Beyart.	28
Figuur 9: reconstructietekeningen van houten kerkschip uit 1494 van het Klooster van de Nieuwenhof (bron: Offermans 1991; pagina 24).	33
Figuur 10: reconstructietekening van Romeinse en latere wegen aan de noordkant van het Vrijthof (bron: Dijkstra en Flamman 2004; pagina 58). De onderste laag geeft de Romeinse weg weer.	37
Figuur 11: foto van Romeinse thermen op het Thermenvlein in het Stokstraatkwartier te Maastricht tijdens de opgravingen aan het begin van de jaren 60 van de vorige eeuw.	39
Figuur 12: foto van basis van Jupiterzuil op het terrein van Hotel Derlon tijdens de opgravingen van 1983 (bron: Panhuysen 1984; pagina 42).	40
Figuur 13: reconstructie van Laat-Romeinse <i>castellum</i> in Stokstraatkwartier te Maastricht.	41
Figuur 14: toren van Laat-Romeinse <i>castellum</i> op de Houtmaas (bron: Panhuysen 1984; pagina 55).	42
Figuur 15: plattegrond van Laat-Romeinse en Vroeg-Merovingische grachten rond het <i>castellum</i> op het terrein van de voor Mabro-fabriek aan de Graanmarkt (bron: Panhuysen 1984; pagina 70).	45
Figuur 16: foto van Merovingische pottenbakkersoven zoals aangetroffen op het Céramique-terrein tijdens de opgravingen van 1991.	46
Figuur 17: recente foto van de Helpoort, die behoorde bij de eerste middeleeuwse stadsomwalling uit de 13e eeuw.	49
Figuur 18: recente foto van de restanten van de 13e-eeuwse stadsomwalling aan het Lange Grachtje.	49
Figuur 19: gebruik van Romeinse <i>spolia</i> van kolenkalksteen op de zuidwesthoek van de 11e-eeuwse westbouw van de Onze-Lieve-Vrouwekerk (bron: Panhuysen 1996; pagina 118). Deze hergebruikte bouwstenen zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig van de verdedigingsmuur van het Laat-Romeinse <i>castellum</i> .	50
Figuur 20: foto van fundament van 13e-eeuwse stadsomwalling binnen het Oude Minderbroedersklooster aan de Sint Pietersstraat (thans: Regionaal Historisch Centrum Limburg).	54

Figuur 21: foto van opgraving in 2003 van kleikuilen uit de middeleeuwen, zogenaamde <i>lenculen</i> , direct ten zuiden van de Abtstraat en bij de Patersbaan (bron: Hulst 2004).	55
Figuur 22: luchtfoto uit 1992 van stadsomwalling uit middeleeuwen en Nieuwe tijd op het Céramique-terrein aan de zuidkant van Wyck. Rechtsonder is het Parmabastion duidelijk zichtbaar.	56
Figuur 23: plattegrond van de Maastrichtse binnenstad en Wyck uit omstreeks 1795 met in het rood de kloosters en kerken van Maastricht, waarvan tegenwoordig een aantal gedeeltelijk of zelfs volledig verdwenen zijn. Een aantal kerken zijn in een zwarte kleur aangegeven zoals de Sint Matthiaskerk.	58
Figuur 24: foto drinkbekers uit de 16e eeuw, zogenaamde “Schnellen”, gevonden tussen de Hondstraat en het Onze-Lieve-Vrouweplein (bron: Panhuysen 1984; pagina 129).	59
Figuur 25: foto van afbraak van noordelijke vleugel van Wittevrouwenklooster in 1988 voor de bouw van het Theater aan het Vrijthof (bron: Bogaard en Minis 2001; pagina 8).	61
Figuur 26: foto van opgraving in Dominicanerkerk in 2006, voordat de kerk werd ingericht als boekhandel Selexyz (bron: Mark <i>et al.</i> 2007; pagina 24).	62
Figuur 27: foto van opgegraven funderingen van Tongersepoort in 1979 (bron: Panhuysen 1984: pagina 108).	64
Tabellen:	
Tabel 1: typisch bodemprofiel van radebrikgrond, eenheid BLD6.	15
Tabel 5: typisch bodemprofiel van ooivaaggrond, eenheid Rd10A.	15
Tabel 6: typisch bodemprofiel van ooivaaggrond, eenheid Rd90A.	16

8 Bijlage 2

Archeologische waardenkaart

Archeologische beheer- en sturingskaart

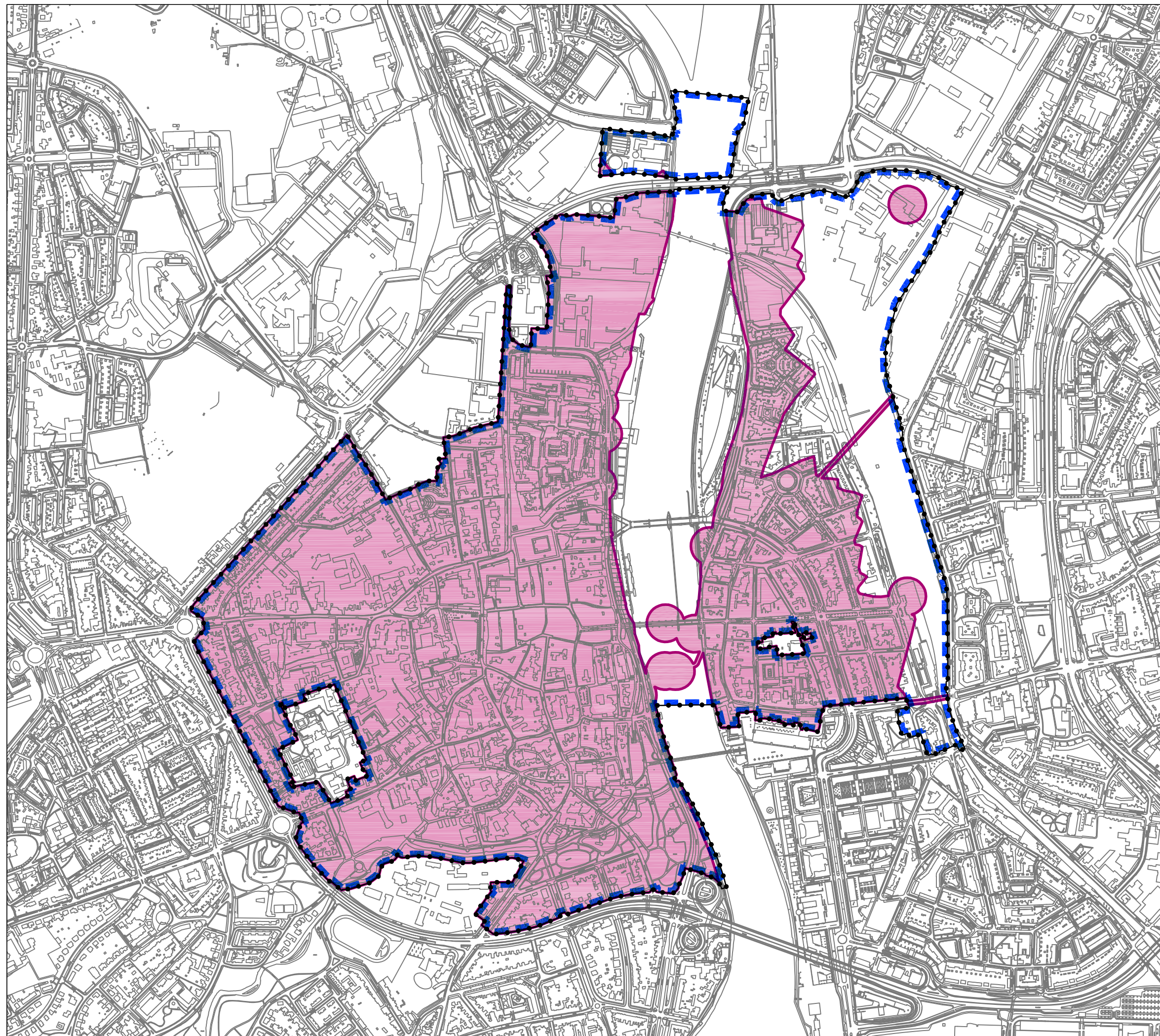
LEGENDA

- GRENS PLANGEBIED
- GEMEENTE C.Q. RIJKSGRENS
- TOPOGRAFIE
- VERMOEDELIJK TRACÉ ROMEINSE WEG
- HISTORISCHE RELICTEN (VAN VÓÓR 1830)
- AMK TERREINEN**
 - TERREIN VAN ZEER HOGE ARCHEOLOGISCHE WAARDE
 - TERREIN VAN HOGE ARCHEOLOGISCHE WAARDE (INCL. OUDE KERNEN)
 - ZONE MET GROTE DICHTHEID VAN ARCHEOLOGISCHE VINDPLAATSEN
- ARCHEOLOGISCHE WAARNEMINGEN (50MTR. ZONE)**
 - 5116
31519 ARCHIS II WAARNEMINGSNUMMERS OF 4-CIJFERIGE WOK-CODE

*** aan de opgegeven maatvoering kunnen geen rechten worden ontleend ***

<p>Gemeente Maastricht</p>	Archeologische Waardenkaart		par.	datum
	Centrum			okt. 2012
				jan. 2013
sector	team	schaal	IMRO-idn	
Ruimte	Ontwerp	1:10.000		

LEGENDA

 GRENS PLANGEBIED

 WAARDE - MAASTRICHTS ERFGOED

SPECIEFIEKE VORM VAN WAARDE - ARCHEOLOGISCHE ZONE A

 ARCHEOLOGISCHE VINDPLAATSEN + 50MTR ZONE

 AMK- TERREIN VAN ARCHEOLOGISCHE WAARDE EN HOGE ARCHEOLOGISCHE WAARDE

 VERMOEDELIJK TRACÉ ROMEINSE WEG + HISTORISCHE RELICTEN + 50MTR ZONE

SPECIEFIEKE VORM VAN WAARDE - ARCHEOLOGISCHE ZONE C

 BUITENGEBIED

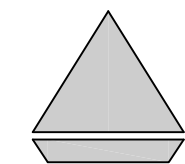
*** aan de opgegeven maatvoering kunnen geen rechten worden ontleend ***

Gemeente Maastricht

Archeologische
Beheer en sturingskaart

Centrum

par.	datum
	okt. 2012
	jan. 2013

sector Ruimte	team Ontwerp	schaal 1:10.000	IMRO-idn
------------------	-----------------	--------------------	----------